

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ BÖLÜMÜ
DİN SOSYOLOJİSİ ANA BİLİM DALI

Asena SİLER

YENİ MEDYADA DİNİ İÇERİKLİ NEFRET SÖYLEMİ: TWİTTER'DA ÖRNEK OLAY
ÇÖZÜMLEMESİ

Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2023

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ BÖLÜMÜ
DİN SOSYOLOJİSİ ANA BİLİM DALI

Asena SİLER

YENİ MEDYADA DİNİ İÇERİKLİ NEFRET SÖYLEMİ: TWİTTER'DA ÖRNEK OLAY
ÇÖZÜMLEMESİ

Danışman

Doç. Dr. Bahset KARSLI

Din Sosyolojisi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2023

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Asena SİLER 'in bu çalışması, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri
Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Abdullah ÖZBOLAT (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Bahset KARSLI (İmza)

Üye : Doç. Dr. Ali ALBAYRAK (İmza)

Tez Başlığı: Yeni Medyada Dini İçerikli Nefret Söylemi: Twitter'da Örnek Olay Çözümlemesi

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi :05.07.2023

Mezuniyet Tarihi 10/08/2023

AKADEMİK BEYAN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Yeni Medyada Dini İçerikli Nefret Söylemi: Twitter’da Örnek Olay Çözümlemesi” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

ASENA SİLER

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

19 /0 7 / 2023

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Asena SİLER
Öğrenci Numarası	202052063001
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
Programı	Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Bahset KARSLI
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Yeni Medyada Dini İçerikli Nefret Söylemi: Twitter’da Örnek Olay Çözümlemesi
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2110487874
Rapor Tarihi	06.06.2023
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %13 Alıntılar dâhil: %21
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 104 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim. Gerekçe: Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Danışman Öğretim Üyesi Unvanı, Adı-Soyadı İmza	

İÇİNDEKİLER

GÖRSELLER LİSTESİ.	iii
TABLOLAR LİSTESİ.	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.	v
ÖZET	vi
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Yeni Medya ve Özellikleri	11
1.1.1. Dijitallik.....	12
1.1.2. Etkileşimsellik	12
1.1.3. Hipermetinsellik	13
1.1.4. Yayılım	14
1.1.5. Sanallık	14
1.1.6. Multimedya Biçemselliği	14
1.2. Söylem Kavramı	15
1.3. Söylem Teorileri	16
1.3.1. Yapısalcılık ve Post-Yapısalcı Söylem.....	16
1.3.2. Post Yapısalcılık ve Deridacı Söylem	17
1.3.3. Bilgi-Güç Söylemi: Foucault.....	19
1.4. Nefret Söylemi.....	20
1.5. Nefret Söyleminin Unsurları	23
1.5.1. Damgalama/Stigma	25
1.5.2. Önyargılar ve Kalıpyargılar	27
1.5.3. Ayırıştırma\Ayrımcılık	29
1.5.4. Ötekileştirme	30
1.6. Nefret Söyleminin Türleri	33
1.6.1. Irk Temelli/ Etnik Kimliğe Yönelik Nefret Söylemi.....	34
1.6.2. Siyasal Nefret Söylemi	34
1.6.3. Cinsiyetçi Nefret Söylemi	35
1.6.4. Engelli Bireyler ve Çeşitli Hastalıklara Yönelik Nefret Söylemi	35
1.6.5. İnanç ve Mezhep Temelli Nefret Söylemi.....	36
1.7. Yeni Medyada Dini İçerikli Nefret Söylemi Üretimi ve Yaygınlaşması	37
1.8. Dindarlık Algısının Nefret\Şiddet Söyleminin Oluşturulmasında Rolü: Hangi İslam?	39

İKİNCİ BÖLÜM:
YENİ MEDYADA DİNİ İÇERİKLİ NEFRET SÖYLEMİNİN SOSYOLOJİK ANALİZİ:
TWITTER ÖRNEKLEMİ

2.1. Tekfir-Reddiye Geleneği Bağlamında Nefret Söylemi	45
2.1.1. Makro Yapı.....	50
2.1.2. Tematik Yapı	50
2.1.3. Şematik Yapı	51
2.1.3.1. Gönderinin Anlatım Dili.....	51
2.1.3.2. Ardalan Bilgisi.....	51
2.1.3.3. Bağlam Bilgisi	55
2.1.4. Mikro Yapı	56
2.2. Kadının Yeni Medyada Görünümüne Yönelik Nefret Söylemleri: Kendisini Haram Olana İfşa Etmek.....	57
2.2.1. Makro Yapı.....	60
2.2.2. Tematik Yapı	60
2.2.3. Şematik Yapı	62
2.2.3.1. Gönderinin Anlatım Dili.....	62
2.2.3.2. Ardalan Bilgisi.....	62
2.2.3.3. Bağlam Bilgisi	66
2.2.4. Mikro Yapı	67
2.3. Etnik Kimliğe Yönelik Dini Nefret Söylemi: Arap ırkçılığı sevap mıdır?	68
2.3.1. Makro Yapı.....	71
2.3.2. Tematik Yapı	71
2.3.3. Şematik Yapı	71
2.3.3.1. Gönderinin Anlatım Dili.....	71
2.3.3.2. Ardalan Bilgisi.....	71
2.3.3.3. Bağlam Bilgisi	74
2.3.4. Mikro Yapı	74
2.4. Dini Alanda Yer Kapma Çabası Olarak Dijital Dinsel Otorite	74
2.4.1. Makro Yapı.....	80
2.4.2. Tematik Yapı	80
2.4.3. Şematik Yapı	80
2.4.3.1. Gönderinin Anlatım Dili.....	80
2.4.3.2. Ardalan Bilgisi.....	81
2.4.3.3. Bağlam Bilgisi	84
2.4.4. Mikro Yapı	85
SONUÇ.....	86
KAYNAKÇA.....	90
ÖZGEÇMİŞ	96

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 1.1. Nefret Söylemi	21
Görsel 1.2. Nefret Söyleminin Unsurlarının Birbiriyle Bağlantısı.....	24
Görsel 1.3. Nefret Söylemi Tekerleği	25
Görsel 1.4. Damgalama (Stigma) ve Damgalama İle İlintili Kavramların İlişkileri	27
Görsel 1.5. Nefret Söyleminin Grup ve Kimliklere Göre Dağılımı	33
Görsel 2.1. Tekfir Geleneği Bağlamında Nefret Söylemi Örneği	50
Görsel 2.2. Nefret Söylemine Konu Olan Twet 1 ile ilgili Görsel.....	60
Görsel 2.3. Tweet 1’e yönelik Birinci yanıt	60
Görsel 2.4. Tweet 1’ yönelik İkinci yanıt.....	60
Görsel 2.5. Tweet 1’e yönelik Üçüncü yanıt	60
Görsel 2.6. Etnik Kimliği Hedef Alan Tweet	71
Görsel 2.7. Öztürk’ün İhracına Yönelik Nefret Söylemi	79
Görsel 2.8. Öztürk’ün İhracına Yönelik Nefret Söylemi	79
Görsel 2.9. Öztürk’ün İhracına Yönelik Nefret Söylemi	79
Görsel 2.10. Mustafa Öztürk’ün İhracına Yönelik Atılan Tweet Sayısı	82

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. 1. Teun A. Van Dijk'in Söylem Analiz Modeli	9
Tablo 2. 1. Tekfir Temelli Nefret Söylemi Örneği	49
Tablo 2. 2. Kadının Yeni Medyada Görünümüne İlişkin Nefret Söylemi.....	60
Tablo 2. 3. Etnik Kimliği Hedef Alan Dini İçerikli Nefret Söylemi	70
Tablo 2. 4. Dijital Dini Alan Kapma Çabası Olarak Nefret Söylemi- Linç Kampanyası	79

KISALTMALAR LİSTESİ

Bk. Bakınız

Çev. Çeviren

Yy. Yüzyıl

Vb. Ve benzeri

Hız. Hazreti

TT. Trend Topic

ÖZET

Teknolojinin ilerleyişi, modern ve postmodern süreçlerle birlikte mekân ve zaman tasavvurumuzun sınırlarını esnekletirmiş, dini söylemler dijital ortamlarda yeni anlamlar üretmeye başlamıştır. Ortak bir duygu oluşturarak ortak bir tepki verilmesini sağlayan nefret duygusu dijitalliğin verdiği sorumsuzlukla bizi diğerlerine karşı söylem üretmeye sevk etmektedir. Hoşgörüsüzlük ve tahammülsüzlük temelinde karşımıza çıkan dijital nefret söylemlerinin dini içeriklerle meşrulaştırılması, geleneksel dini söylemlerin dijital ifade buluş biçimleri; yeni medya ortamlarında dini söylemlerin hangi konularda sloganlaştığı, tekfir geleneğinin dijital yansımaları, nefret dilinin dini alanda meşrulaştırılması, dijital dini otoriteleşme ve tüm bu konuların nefret söylemine zemin oluşturması bu çalışmanın başlıca ilgi alanlarını oluşturmaktadır.

Çalışmamızın amacı yeni medya ortamlarından olan Twitter’da kullanıcıların nefret söylemi üretirken dini inanç ve değerlerin bu söylemlerin üretiminde nasıl bir role sahip olduğunu tespit etmektir. Çalışmanın örneklem alanı olarak belirlenen Twitter’da üretilen dini içerikli nefret söylemi örnekleri, aynı dine mensup fakat yorum farklılıkları olan kullanıcıların oluşturduğu nefret söylemleri içerisinden seçilmiştir. Çalışmanın teorik çerçevesini yeni medya ve nefret söylemi kavramları oluştururken, uygulama kısmını Twitter platformunun arama motorundan taratılan kavramlarla elde edilen veriler oluşturmaktadır. Buradan hareketle Twitter’da dini tebliğ dilinin değişimi, nefret söyleminin yoğunlaştığı başlıklar ve dini söylem-nefret ilişkisi eleştirel söylem analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Örnekler makro düzeyde; anlatım dili, ardalın ve bağlam bilgisi, mikro düzeyde ise gönderilerin cümle yapısı, gramer ve dilin kullanım şekli vb. açılardan ele alınmıştır.

Çalışmada Twitter’ın etkileşim ve görüntüleme üzerine kurulmuş olan yapısının dini içerikli nefret söylemlerini slagonik ve manşet hale getirdiği, tekfir geleneğinin dijital ortamda ötekileştirme ve hedef gösterme olgusunu pekiştirerek nefret üretiminde rol oynadığı, geleneksel dini söylemlerin dijital ortamda keskinleşerek dini nefrete meşruiyet zemini sağladığı, din adına dayatılan fanatik dini söylemlerin dijital ortamda kutuplaşmaya neden olduğu, din ve Tanrı adına konuşanların dijital dini otoritelerini inşa sürecinde nefreti bir propaganda aracına dönüştürdükleri, Twitter’da dini söylemlerin içeriğini oluşturan dini bilgi, mahremiyet, tebliğ, hoşgörü, dini otorite gibi konuların geleneksel kodlarından farklı olarak temsil edildiği gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Medya, Nefret Söylemi, Din Sosyolojisi, Dijitalleşme, Twitter.

SUMMARY

RELIGIOUS HATE SPEECH IN NEW MEDIA: A CASE STUDY ON TWITTER

With the advancement of technology and modern and postmodern processes, the boundaries of our conception of space and time have become flexible, and religious discourses have started to produce new meanings in digital environments. The feeling of hatred, which creates a common emotion and enables a common reaction, leads us to produce discourse against others with the irresponsibility of digitality. The main areas of interest of this study are the legitimization of digital hate speech on the basis of intolerance and intolerance with religious content, the digital expression of traditional religious discourses, the sloganization of religious discourses in new media environments, the digital reflections of the takfir tradition, the legitimization of hate speech in the religious sphere, digital religious authoritarianism, and the grounds for hate speech in all these issues.

The aim of our study is to determine what role religious beliefs and values play in the production of hate speech by users on Twitter, one of the new media environments. Examples of hate speech with religious content produced on Twitter, which was determined as the sampling area of the study, were selected from the hate speech generated by users who belong to the same religion but have differences in interpretation. While the theoretical framework of the study is based on the concepts of new media and hate speech, the practical part of the study is based on the data obtained from the concepts scanned from the search engine of the Twitter platform. From this point of view, the change in the language of religious discourse on Twitter, the topics where hate speech is concentrated and the relationship between religious discourse and hate were evaluated with the critical discourse analysis method. The examples were analyzed at the macro level in terms of narrative language, background and contextual information, and at the micro level in terms of sentence structure, grammar and the way language is used.

In the study, the structure of Twitter, which is based on interaction and viewing, makes religious hate speech sloganistic and headline-grabbing, the takfir tradition plays a role in hate production by reinforcing the phenomenon of othering and targeting in the digital environment, and traditional religious discourses sharpen in the digital environment and provide a legitimate ground for religious hatred. It has been observed that fanatical religious discourses imposed in the name of religion cause polarization in the digital environment, that those who speak in the name of religion and God turn hatred into a propaganda tool in the process of building their digital religious authority, and that issues such as religious

knowledge, privacy, notification, tolerance, religious authority, which constitute the content of religious discourses on Twitter, are represented differently from their traditional codes.

Key Words: New Media, Hate Speech, Sociology of Religion, Digitilazition, Twitter.

ÖNSÖZ

Teknolojik ilerlemeler göz önünde bulundurulduğunda yaşadığımız toplum hızla dijitalleşmekte, yeni medya teknolojileri hayatımızın merkezinde yer almaya başlamaktadır. Dijitalleşme süreçleri ve yeni medya teknolojilerinin hayatımızın merkezinde olmasıyla birlikte toplumsallaşma pratiklerimiz, dini dijital kimliklerimiz ve söylemlerimiz yeni anlamlar kazanmaya başlamıştır. Yüz yüze etkileşimden uzak olan dijital mecralarda, diğerlerine karşı söylemlerimiz; empatiden uzak, sert, sloganik ve daha kesin yargılı bir yapıya bürünmüştür. Özellikle Twitter uygulamasının algoritmasına göre bir söylem ne kadar sloganik olursa, içeriği ne kadar fragmanlaştırılmış şekilde sunulursa o kadar etkileşim almaktadır. Twitter’da bir söylem oluşturulurken nefret ve şiddet diliyle karşıtlar üzerinden inşa edildiğinde, ulaştığı kitle taraftarlaşmakta ve sloganlarıyla öteki ile ilişkisi bağlamında kendini meşrulaştırmaktadır. Bu durumda oluşturulan söyleme yönelik cevaplar üretilmekte, konu ve içerik dolaşımında kalmakta, etkileşim artmakta böylece Twitter’da gündemler belirlenmektedir. Dijital ortamların verdiği sorumsuzlukla birey, ürettiği nefretin etkisini görememekte, sonucunda herhangi bir yaptırıma maruz kalmadığından nefretin sorumluluğunu üstlenmemektedir.

Araştırmamızın birinci bölümünde tezin kavramsal ve kuramsal çerçevesi sunulmuş; söylem, nefret söylemi, nefret söyleminin unsurları ve türleri, yeni medya ve özellikleri, yeni medyada dini nefretin yaygınlaşması ve dindarlık tasavvurlarının nefret üretmedeki rolü incelenmiştir. İkinci bölümde ise çalışmanın örnekleme olarak belirlenen Twitter’da dini konularda üretilen nefret söylemleri konu başlıklarına ayrılarak ele alınmıştır. Dindarlık algısının nefret söylemi üretmedeki rolüne ilişkin temel yaklaşım sunulduktan sonra dini içerikli nefret söylemlerinin analizi yapılmıştır. Çalışmamızda; Tekfir geleneği bağlamında Twitter’da üretilen dini nefret söylemi, kadının yeni medyada görünür olması ve mahremiyetin dönüşümüne yönelik dini nefret söylemi, etnik kimliğe yönelik dini içerikli nefret söylemi ve dijital alanda yer kapma çabası olarak dini otoriteleşme süreçleri ile linç olgusuna ilişkin dini nefret söylemleri ele alınmıştır. Bu başlıklar doğrultusunda ele alınan örnekler Teun A. Van Dijk’in eleştirel söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Yeni medyada dini içerikli nefret söylemlerinin yoğunlaştığı konuları tespit etmeyi ve bu söylemleri makro-mikro düzeyde analiz ederek dini içerikli nefret söylemlerinin paradigmalarını ortaya koymayı hedefleyen bu çalışmanın, din sosyolojisi ve yeni medya çalışmalarına yeni bir kaynak olmasını temenni ederiz. Çalışmayı yürüttüğüm zor ve uzun süreçte tüm tembelliklerime rağmen bilgisi ve eleştirileriyle her zaman ufkumu açan, beni

destekleyen danışmanın Bahset Karşı' ya, akademik ve insani katkıları dolayısıyla başta Ali Albayrak olmak üzere tüm Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyeleri ve personeline, savunma sürecindeki kıymetli katkılarından dolayı Abdullah Özbolat'a teşekkür ederim. Bu süreçte sürekli kendilerine çalışmamdan bahsetmeme rağmen beni sabırla dinleyen, tezimi atıp okumaları ve eleştirmeleri konusunda onları rahatsız etmeme rağmen benimle iletişimi kesmeyen çok kıymetli arkadaşlarım Semra Gençay, Fatma Şimşek, Beyza Yalçinkaya, Melahat Özer ve Fatma Deniz'e sunmuş oldukları kıymetli eleştirilerinden dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak maddi manevi desteğini benden asla esirgemeyen aldığım her kararda beni destekleyen ve hayatta yapmak istediğim her şeyde benim yanımda olan sevgili babam, annem ve kardeşlerime şükranlarımı sunuyorum.

Asena SİLER
Antalya, 2023

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Problemi

Toplumlar yaşadıkları siyasi, sosyal, ekonomik, teknolojik ilerlemeler ve internetin yaygınlaşması ile zaman ve mekâna göre farklı bir toplumsallığa ve değişime sahne olmaktadır. Yaşanan gelişme ve değişimlere göre toplumlar, yeniden incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Sosyoloji bu değişimleri daha iyi yorumlamak ve değerlendirmek adına toplumları tipolojilere ayırmıştır. Tarihsel süreçte geleneksel, modern, postmodern gibi ayrımlar yapılmıştır. Ana hatlarıyla ifade etmek gerekirse geleneksel toplum; birliktelik bilincinin hâkim olduğu, yaşamın doğaya göre düzenlendiği, alet ve araçların ilkel yöntemlerle yapılıp kullanıldığı, üretimin ve sosyal hareketliliğin sınırlı olduğu, toplumsal organizasyonun karmaşık aile ilişkilerine dayandırıldığı toplumlardır. Geleneksel toplumlarda kutsal olan ve kutsal olmayan arasında sıkı bir ilişki bulunmakta, geleneksel değerler kutsalla bütünleşmiş bir yapıdadır. Modern toplumlar ise; sanayileşme ile birlikte seri üretimin yapıldığı, bilim, akıl, toplumsal norm ve rollerin ön plana çıkarıldığı, kentleşmenin etkisinin görüldüğü toplumlardır. Modern toplumlarda din geleneksel toplumdaki merkezi konumunu kaybederek bireyselleşmiş, sekülerizasyon süreçleriyle kişilerin özel yaşamlarını ilgilendiren, vicdan ve kişisel seçim meselesi haline gelmiştir.¹

Modern sonrası toplum sürecini kapsayan post modern/dijital toplumlar; modern sanayi toplumunun özelliklerinin yanında sanat, mimari, din, felsefe vb. alanların da etkisinin görüldüğü toplumlardır.² Post modern toplumlarda gelenek ve kökler yeniden anlamlandırılmış, norm ve değerlerin katılığı kırılarak kesin olan tek şeyin belirsizlik olduğu kanısı yaygınlaşmıştır. Modernlik sonrası süreci akışkan toplum olarak tanımlayan Bauman'a göre, post modern dönemde her şey yapılabilir, düşünülebilir ancak hiçbir şeyin kesinliği olamaz, yaptığımız her şey artık akışkanlaşmıştır. Modernlik sonrası toplum, post modern toplum, dijital/ağ/bilgi toplumu gibi isimlerle adlandırılan toplumumuz teknoloji çağını yaşamaktadır. Teknoloji ve internet teknolojilerinin ilerlemesiyle birlikte yeni medya araçları hayatımızda önemli bir yere sahip olmaya başlamıştır. Zaman ve mekânın sınırlarını esnek hale getiren dijital çağda toplumlar, “an ”da yaşamakta; anındalık çağında tatmin peşinde koşmakta ancak sonuçlarından kaçınmaktadırlar.³

¹ Robert Nisbet - T. B. Bottomore, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, çev. Mete Tunçay - Aydın Uğur, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2019.

² Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2020, s. 394-406.

³ Zygmunt Bauman, *Akışkan Modernite*, çev. Sinan Okan Çavuş, Can Yayınları, İstanbul 2019.

Yeni medyanın özellikleri sayesinde dijitalleşen toplum zaman ve mekân gibi kavramları akışkanlaştırarak yeni sosyalleşme pratikleri ve kimlikler inşa edilmesine neden olmuştur. Dijitalleşme sürecinden dini, ekonomik, sosyal ve siyasi olmak üzere her alan etkilenmektedir. Yeni medya ortamlarının hayatımızın merkezinde olan konumu, bireysel ve dini grupların sosyal medya ortamlarında temsili problemini ortaya çıkarmıştır. Dijitalleşmenin hızla geliştiği post modern süreçte bireysel ve toplumsal dini bilgilerimiz, düşüncelerimiz ve pratiklerimiz yeni medya ortamlarında yeniden inşa edilmeye başlamıştır. Yeni medya uygulamalarından olan Twitter kişinin söylem üretme, fikir ve görüşlerini ifade etme ve düşüncelerini yayma açısından en elverişli sosyal mecralardandır. Yeni medya ortamlarının etkileşimsellik, sanallık, yayılım ve dijitallik özelliklerini içinde barındıran Twitter, üretilen bir içeriğe en hızlı dolaşım oluşturma ve gündem olma özelliğini en kolay biçimde sağlayan bir algoritma olarak tasarlanmıştır.⁴ Toplumsallığın ve sosyalizasyon sürecinin sosyal medya ortamlarında yeniden üretilmesi, dini alanın da dijital ortamlarda yer almasına neden olmuştur. Birey dijital ortamda dil aracılığıyla kendisine bir söylem dünyası inşa eder. İnşa edilen dijital söylem dünyası; bireyin fikirleri, inanışı, yaşantı biçimi, ait olduğu etnik değerler ve grupları, ötekileri, kendisi gibi düşünmeyenleri, toplumsal ve dini pratiklerini de kapsamaktadır. Birey kendisine ait değerleri sahiplendikten sonra bu değerlerle ilgili düşünce ve tutumlara sahip olmakta ve kendisine sanal-toplumsal etkileşim alanları oluşturmaktadır.

Yeni medya özellikleri itibariyle kamusal alanları dijital etkileşimli kamusal alanlara dönüştürme olanağı sağlamıştır. Dijital etkileşimli kamusal alanlar, bireyin medyada kendi inanç, fikir ve değerlerinin ifade bulmasını içerdiği gibi kendisi gibi olmayan ötekiler hakkında düşüncelerini ve tutumlarını dile getirmesine olanak sağlamaktadır. Dijital etkileşim alanları birey veya grubun iletişim pratikleri, kendisi gibi olmayan ve düşünmeyen diğerlerine karşı olan tutumu, dijital kimliğini meşrulaştırmasında önemli bir role sahiptir. Toplumsal kimliklerin dijital alanlara taşınmasıyla birlikte birey, yeni medya ortamlarında kendisini ifade etme ve fikirlerini herkesle paylaşma imkânı bulmakta, kendisi ve diğerleri hakkında söz söyleme hakkını Twitter gibi sosyal medya uygulamaları aracılığıyla kullanmaktadır. Twitter uygulaması özellikleri itibariyle dini kimliklerin, tutum ve değerlerin söylem pratikleri üzerinden inşa edilmesine olanak tanınması, dini içerikli söylemlerin uygulamada dolaşımda olması ve yaygınlık kazanması, dini anlayışın içerik üretimi sürecinde yer almasını etkilemektedir.

⁴ Mutlu Binark vd., *Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2018.

Çalışmamız özelinde ise Twitter’da üretilen bu dini söylemlerin şiddet-nefret ilişkisi, yeni medyada dini nefret söylemi, tebliğ ve tekfir geleneğinin dijital iz düşümleri, dijital ortamda dindarlık algısının söylem üretmede rolü, dijital otoriteleşme süreçleri ve dijital dini içerik üretiminin arkaik yapısı tartışılmıştır. Yeni medya ortamlarında dini söylemlerin inşa sürecinde özellikle tebliğ dilinin hangi düzeyde nefret söylemine dönüştüğü çalışmamızın temel ilgi alanını oluşturmaktadır. Nefret söylemi birey veya gruplara karşı her türlü olumsuz, ayırıştırıcı, dışlayıcı ve ötekileştirici söylemleri kapsamaktadır.⁵ Hoşgörüsüzlük ve tahammülsüzlük temelinde karşımıza çıkan dijital nefret söylemlerinin dini içeriklerle meşrulaştırılması, geleneksel dini söylemlerin dijital ifade buluş biçimleri çalışmanın ana yapısını oluşturmaktadır.

Çalışmamızda Twitter’da dini içeriklerin nasıl yer aldığı, Tebliğ ve davet geleneğinin yeni medyanın özelliklerinden ne düzeyde etkilendiği ve dini söylemleri hangi boyutlarıyla şekillendirdiği, tekfir geleneğinin dijital izdüşümleri ele alınmıştır. Kadının yeni medyada görünümüne ilişkin söylem inşası, Müslüman kadın algısı ve mahremiyet kavramına ilişkin söylemlerde dindarlık algılarından hareketle meşrulaştırılan nefret söyleminin çözümlemesi yapılmıştır. Bir diğer başlık olarak ele aldığımız etnik kimliklere karşı oluşturulan nefret söylemlerinin dinden hareketle meşrulaştırılması, etnik farklılıklara yönelik ayrımcı söylemde dini kavramların kullanımıyla nefretin oturtulduğu dini zemin tartışılmıştır. Son olarak ise dijital otoriteleşme süreci ve otoriteleşme sürecinin yol açtığı linç olgusu, dijital otorite unsurlarının oluşturduğu algı ve toplumsal sonuçlar tartışılmıştır. Teun A. Van Dijk’in söylem analiz yöntemiyle incelediğimiz örnekler makro düzeyde; gönderinin anlatım dili, bağlam ve ardaan bilgisine odaklanmakta, mikro düzeyde ise; cümle şekli, dil bilgisi ve dilin kullanım biçimlerine yer vermektedir. Ele alınan başlıklar ve örnekler kullanıcıların ifade ettiği dini yorum ve düşünceden ziyade bu düşüncenin ifade ve inşa biçimi, meşrulaştırma ve dolaşıma girme şekli, gündelik ve dijital yansımaları tartışma konusu yapılmıştır.

Tahammülsüzlük temelinde oluşturulan dijital nefret söylemlerinin dini içeriklerle meşrulaştırılma süreçleri ve geleneksel dini söylemlerin dijital ifade buluş biçimlerinin nasıl olduğu ana problemi ışığında Twitter örnekleminde şu konular alt problem olarak belirlenmiştir.

- Twitter’da üretilen dini içerikli nefret söylemlerinin arka planı nedir?
- Nefret söylemi üreten dindarların, din tasavvurları ve dindarlık algıları nasıldır?
- Dini tebliğ ve uyarma pratiğinin sosyal medyada ifade buluş şekli nasıldır?

⁵ Mutlu Binark, “Nefret Söyleminin Yeni Medya Ortamında Dolaşıma Girmesi ve Türetilmesi”, *Yeni Medyada Nefret Söylemi* Kalkedon Yayınları, İstanbul 2010, 11-52.

- Yeni medya, mahremiyet ve kadın tartışmalarında dindarlık algıları nasıl bir iz düşüme sebep olmuştur?
- Twitter’da etnik kimliğe yönelik nefret söylemlerinin meşrulaştırılmasında din nasıl bir kaynak olarak görülmektedir?
- Dijital otoriteleşme sürecinde nefret söyleminin üretimi ve otoriteleşme sürecinin dijital linç olgusuna etkileri var mıdır?
- Yeni medya ortamlarında dini söylemler, hangi ideolojik zemin ve zihinsel arka planda nefret söylemine dönüştürülmektedir?
- Yeni medyada dini içerikli nefret söylemlerini makro düzeyde; anlatım dili, ardalın ve bağlam bilgisi mikro düzeyde cümle yapısı, retorik, kelime seçimleri nasıldır?

Teun A. Van Dijk’in geliştirmiş olduğu eleştirel söylem analiz yöntemine uygun olarak oluşturduğumuz bu sorular, aynı zamanda dijital dini söylem-dindarlık algıları, dijital din dili-şiddet ilişkisi, tekfir geleneği-dijital davet dili, yeni medya-dini içerikli nefret üretimi, dijital otoriteleşme-linç olgusu gibi konuların problematik yönünü de ifade etmektedir.

Araştırmanın Amaç ve Önemi

Çalışmamızın en temel amacı yeni medya ortamlarından olan Twitter’da kullanıcıların nefret söylemi üretirken dini inanç ve değerlerin bu söylemlerin üretiminde nasıl bir role sahip olduğunu tespit etmektir. Ayrıca nefret söylemi üreten dindarların hangi dini motivasyon, tutum ve değerlerle nefret söylemi ürettiklerini bu söylemlerin arka planını tespit etmeyi hedeflemektedir. Bu temel amacın yanında bazı spesifik alt amaçlar ise şu şekilde sıralanmıştır.

- Yeni medya ortamlarında dijital dinsel söylem üretme pratiklerinin geleneksel iz düşümlerini keşfetmek,
- Dini içerikli nefret söylemlerinin dijital ortamdaki arkaik yapısını araştırmak,
- Yeni medya teknolojilerinin yaygın kullanımıyla birlikte dijital dini söylemlerin oluşturduğu paradoksları belirlemek,
- Twitter’da dolaşıma giren nefret söylemlerinin oluşturulmasında dindarlık tipolojilerinin ve geleneksel inanç pratiklerinin rolünü tespit etmek,
- Twitter’da dolaşıma giren dini içerikli nefret söylemlerinde tekfir ve reddiye geleneğinin etkisini görmek,
- Kadının yeni medyada görünümüne ve mahremiyet algısına ilişkin dini içerikli nefret söylemi üretiminde dindarlık tipolojilerinin iz düşümlerini keşfetmek,
- Etnik unsurlara yönelik oluşturulan nefret söyleminin dini olarak hangi zeminde meşrulaştırıldığını belirlemek,

- Dijital ortamda dini otoriteleşmenin sanal linç olgusu ile ilişkisini inceleyerek dini nefret söyleminin dijital otoriteleşme konusunda konumunu tespit etmek,
- Dijital ortamda üretilen dini içerikli nefret söylemlerinin dini söylem inşa sürecinde gündelik ve toplumsal alanla ilişkisini belirlemektir.

Belirtilen ana ve alt amaçlar doğrultusunda konu, literatürle irtibatlandırılmış, Twitter uygulaması arama motoru kısmında konuya ilişkin anahtar kavramlar kullanılarak veri toplanmıştır. Toplanan verilerin Teun A. Van Dijk'in eleştirel söylem analizi yöntemine uygun olarak makro ve mikro düzeyde kavramsallaştırılması amaçlanmıştır.

Literatür dikkate alındığında yeni medya ve nefret söylemi çalışmalarının daha önce yapılmış olduğu görülmüştür. Bu çalışmalarda Youtube⁶, Facebook⁷, Twitter⁸ gibi sosyal paylaşım platformları örnekleminde nefret söylemine ilişkin veriler ele alınmış ve eleştirel söylem analizleri yapılmıştır. Nefret söyleminin çeşitleri konusunda yapılan çalışmaların genelinin, tek bir nefret söylemi çeşidini merkeze almadan tüm kategoriler dikkate alınarak hazırlandığı görülmüş, özelde tek bir nefret söylemi çeşidinin merkeze alındığı çalışmalarda ise ırk temelli nefret söylemine odaklanıldığı tespit edilmiştir. Dini içerikli nefret söylemi konusunda yapılan çalışmalarda ise dini nefret bir başka nefret söylemi ile ele alınmıştır.⁹ Yalnızca dini içerikli nefret söylemi üzerine yapılmış çalışmaların bulunmadığı diğer nefret türleri ile birlikte değerlendirilen çalışmaların da farklı din ve mezheplere yönelik dini nefrete odaklandığı tespit edilmiştir. Yapılan çalışmalar dini içerikli nefret söylemi analizlerine yer vermekle birlikte detaylı bir inceleme sunamamaktadır. Dini içerikli nefret söylemini merkeze alarak yapılmış olan tez çalışmamızla literatüre katkı sunmak hedeflenmiştir.

Dini içerikli nefret söylemleri örneklerinin makro ve mikro düzeyde analizinin yapılması belirlenen konular özelinde sosyolojik boyutlarının tartışılması tarafımızca önemli görülmüştür. Yeni medyada dini içerikli nefret söylemi konusu; dini tebliğ ve tekfir geleneğinin dijital yansımalarının belirlenmesi, kadın ve mahremiyet konusundaki tartışmaların dijital alanda nefrete dönüşme boyutları, etnik kimliğe yönelik eleştirilerin dini alanda meşrulaştırılarak nefret üretmesi, dijital otoriteleşme sürecinde nefret söylemi ve sanal linç olgusunun yaygınlaşması gibi konuları ele alması bakımından literatüre özgün bir katkı sunması nedeniyle çalışmamız önem taşımaktadır.

⁶ Tuğrul Çomu, Video Paylaşım Ağlarında Nefret Söylemi: Youtube Örneği, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012.

⁷ Eser Aygöl, *Yeni Medyada Nefret Söyleminin Üretimi: Bir Toplumsal Paylaşım Ağı Olarak Facebook Örneği*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara 2013.

⁸ Betül Karadeniz, *Yeni Medyada Nefret Söylemi: Twitter Uygulamasında Nefret Söylemi Analizi*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2020.

⁹ Hasan Karaman, *Twitter'daki Dini ve Etnik Temelli Nefret Söylemlerinin Analizi*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016.

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Sosyal bilim çalışmaları doğa bilimlerinden farklı bir karaktere sahiptir. Yöntem çalışmalarına konu olan bu farklılık sosyal bilimlerde pek çok sınırlılık ve kapsam sınırlılığına neden olmaktadır. Sosyal bilim çalışmalarında toplumsal yapı farklılığı, araştırmacının yaklaşım sorunu ve öznelliği bu tür çalışmaların sınırlılıklara sahip olabileceğini göstermektedir. Çalışmamızın kapsamı yeni medya ortamlarından olan Twitter’da dini içerikli söylemlerin inşa süreci ve dini söylemlerin nefret söylemine hangi boyutlarıyla konu olduğunun makro ve mikro düzeyde analiz edilmesidir. Çalışma kapsamında Twitter’da herkese açık hesaplar tarafından belli hashtag kalıpları ve kavramlarla atılmış olan tweetler ele alınmıştır. Twitter algoritmasına göre aynı kelimenin ve kavramın kullanım çokluğu o kavramı gündem yapmakta, trend topic listesine sokmaktadır. Çalışmada trend topic olan bazı tweetlere yer vermekle birlikte arama kısmında tarattığımız kavramlar özelinde örnekler toplanmıştır. Çalışma kapsamına bağlı olarak veri toplanırken örneklemdaki tekfir, iman, dindarlık, kadın gibi dini alanda tartışılan konuların sosyal medyada nefret söylemi üretmedeki konumu üzerinde durulmuştur.

Analiz kısmına gelindiğinde ise toplanan tweetler T. V. Dijk’in eleştirel söylem analizi yöntemine uygun olarak makro ve mikro düzlemde incelenmiştir. Makro düzlemde; arda alan bilgisi, gönderinin anlatım dili ve bağlam bilgisi ele alınmış olup, mikro düzlemde ise gönderilerin şekilsel yapısı üzerinde durulmuştur. Dini içerikli nefret söylemleri belirtilen konular özelinde tartışılmış, ele alınan tweet örnekleri sınırlandırılmıştır. Dini içerikli nefret söylemleri ile farklı din ve mezheplere yönelik oluşturulan söylemler konu dışı tutulmuş, çalışma İslam dinine mensup olduğunu belirten Müslümanların birbirine yönelik oluşturduğu dinsel nefret söylemi konusunda oluşturulan içeriklerle daraltılmıştır. Ele alınan örnekler toplumun gözü önünde tartışılan ve dini alanda gündem olan popüler örneklerden seçilmiştir. Birinci bölümde ele aldığımız kavramsal çerçeve, ikinci bölümde tartıştığımız örnekleme altyapı oluşturacak şekilde sınırlı tutulmuştur. İkinci bölümde ise tekfir geleneğinin dijital nefret söylemi üretim sürecinde karşımıza nasıl çıktığı, dindarların kadın ve mahremiyet algısının dini nefret üretmedeki rolü, etnik kimliklere dini yaklaşımlar, dini söylemlerin etnik unsurlara yansımaları ve dijital otoriteleşme süreci ile sanal linç olgusu ele alınan örnekler doğrultusunda kavramsallaştırılmaya çalışılmıştır. Ele aldığımız örneklerde kullanıcıların dini düşünce ve yorumları değil, dini söylemlerin dijital boyutları tartışılmıştır.

Araştırmanın Yöntem ve Tekniği

Çalışma kapsamında yeni medya ortamlarından Twitter’da yer alan dini içerikli nefret söylemlerine Twitter sitesi arama motorunda anahtar kavramlar kullanılarak yapılan taramalar

sonucu ulaşılmış, ulaştığımız veriler eleştirel söylem analizine tabi tutulmuştur. Anahtar sözcükler yoluyla ulaşılan veriler herkese açık hesaplardan seçilmiş, çalışma kapsamında hesap sahipleri ile herhangi bir iletişim kurulmamıştır. Çalışmamız nefret söylemi türlerinden dini içerikli olanlar ile sınırlandırılmış olup, örnekler dini konularda tartışmalar oluşturan konular özelinde değerlendirilmiştir. Twitter uygulamasından ulaştığımız verilere yapılan yorumlar, beğeniler ve retweet özelliği yorumlama ve analiz kısmında göz önünde bulundurulmuştur.

Söylem analizi yazılı metinlerin dilbilimsel analize tabi tutularak yapılan nitel bir veri analiz yöntemidir. Bu yöntem dilin toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçası ve sosyal yaşama ait pek çok bileşeni barındıran unsurlarla diyalektik bir ilişki içerisinde olduğu varsayımına dayanır. Fakat bu durum toplumsal yaşamın dilin kullanım biçimine indirgenebileceği anlamına gelmez.¹⁰ Bu çalışmada eleştirel söylem analiz yöntemi kullanılarak yazılı bir metnin aynı zamanda toplumsal ilişki biçimleri hakkında bilgi vereceği varsayımından hareket edilmiştir. Bu çalışmada verilerin analiz ve değerlendirilmesi kısmında Twitter’da paylaşılan dini içerikli nefret söylemi gönderileri Teun A. Van Dijk’ in geliştirmiş olduğu eleştirel söylem analiz yöntemi ile analiz edilmiştir.

Eleştirel söylem analizinin ortaya çıkışı 1970’lerde eleştirel dilbilim çalışmalarına uzanmakta ve özellikle Teun A. Van Dijk, Norman Fairclough ve Ruth Wodak gibi önde gelen isimlerin çalışmalarıyla disiplinler arası bir yaklaşım olarak ele alınmıştır. Eleştirel söylem analizi dilin biçimsel ifadelerinden ziyade işlevsel açıdan ele alınmasıyla söylemin toplumsal bağlamdaki etkilerini merkeze almaktadır.¹¹ Eleştirel söylem analizinde önemli iki yönetime değinmek gerekir. Bunlar “*öne çıkarma (foregrounding)*” ve “*geri plana atma (backgrounding)*” yöntemleridir. Bu iki yöntemle analiz edilecek metin ele alınırken yazarın istediği konuları öne çıkardığı, istediklerinden okuyucunun zihnini uzaklaştırması kast edilmektedir. Öne çıkarma tekniğini kullanan yazar görsel öğelere yer vererek okuyucunun zihnini ve dikkatini istediği noktaya yoğunlaştırmaktadır.¹² Bu öne çıkarma tekniğinin kullanımında yeni medya özellikleri itibarıyla söylemi görsel öğelerle destekleyerek zihin ve algının yönlendirilmesini kolaylaştırmaktadır. Çalışmamızın yöntemini oluşturan Teun A. Van Dijk kendisinden önce söylem analizi çalışmaları yapan Fairclough ve Wodak’ın söylem çalışmalarını geliştirerek sitemli hale getirmiştir.

¹⁰ Murat Özdemir, “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/1 (01 Mart 2010), s. 337.

¹¹ Bülent Evre, “Söylem Analizine Yönelik Farklı Yaklaşımlar: Bir Sınıflandırma Girişimi”, *Medyada Gerçekliğin İnşası*, ed. İsmet Parlak, Çizgi Kitabevi, Konya 2009, s. 135-136.

¹² Ruşen Çakır - Semih Sakallı, *100 Soruda Erdoğan - Gülen Savaşı*, Metis Yayınları, İstanbul 2014, s. 83.

Fairclough söylem analizi yaklaşımında üç ögenin söylem kavramını oluşturduğunu dile getirmektedir. Söylem kavramının temelini oluşturan üç öge; toplumsal pratik, söylemsel pratik, metin ve söylemin analizidir. Fairclough bu üç ögenin birbiriyle bağlantısını vurgulayarak eleştirel söylem analizi yaklaşımını inşa etmiştir.¹³ Fairclough söylem analiz yöntemini üç aşamada açıklamaktadır. Birinci aşama; “Bir metin olarak söylem” metin, gramer ve sözcüklerin analiz edilmesidir. İkinci aşama olan “Söylemsel pratik olarak söylem” toplumda üretilen, yayılan, dolaşıma sokulan pratik söylemlerdir. Üçüncü aşama olan “Sosyal pratik olarak söylem” boyutunda ise söylemin oluşturduğu ideoloji ve güç ilişkileri ele alınmaktadır.¹⁴

Wodak ise söylem analizinde “söylem sosyolengüistiği” kavramını geliştirmiştir. Bu kavramla her bir metnin sosyal bir yönünün olduğunu bu sebeple bağlam ve sosyal faktörlerin birlikte değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca Wodak bu kavramla sosyal yapıyı dikkate alan bir dil bilim çalışmasını da kast etmektedir.¹⁵ Wodak söylem analiz yönteminde söylem, ideoloji ve güç kavramlarına önem vermektedir. Ona göre metnin yorumlanmasında ideoloji, güç, sosyal yapı gibi farklı değişkenlerin bilinmesi gerekmektedir.¹⁶ Fairclough ve Wodak’ın söylem analiz yöntemleri, eleştirel söylem analizinin temelini oluşturmaktadır. Teun A. Van Dijk ise Fairclough ve Wodak’ın söylem çalışmalarını kendi yöntemini oluştururken göz önünde bulundurmuş ve eleştirel söylem analizini geliştirerek sistematik hale getirmiştir.

Teun A. Van Dijk söylem analiz yönteminde cümle ve kelimeleri tek tek incelemek yerine yapı ve işlevlerinin incelenmesi üzerinde durmuştur. Böylece söylemlerin toplumsal olarak karşılık geldiği yapıyı ortaya koymayı hedeflemiştir. Teun A. Van Dijk söylem analizi çalışmalarında söylem ve ideoloji arasındaki ilişkiye ve söylemin ideolojilerin yeniden üretimindeki rolüne vurgu yapmaktadır. Teun A. Van Dijk’e göre söylemler, ideolojik temelli tek toplumsal pratikler olmamakla birlikte ideolojilerin toplumsal olarak yeniden üretilmesinde ve yapılanmasında en merkezi konuma sahip unsurlardandır. Grup üyelerinin söylemlerindeki dil kullanımı, grup üyelerini ikna etme, grup dışındakilere karşı kendilerini savunmak, propaganda yapmak, değişim, onaylanma gibi her türlü iletişim için söylemlere ihtiyaçları vardır. İdeolojilerin neye benzediğini, nasıl oluştuğunu, değiştiğini ve yeniden üretildiğini görmek için söylemsel ifade biçimlerine bakmak gerekir. Söylem ve kavramın

¹³ Norman Fairclough, “Dil ve İdeoloji”, *Söylem ve İdeoloji*, çev. Barış Çoban, Su Yayınları, İstanbul 2003, s. 159-160.

¹⁴ Yusuf Devran, *Haber Söylem İdeoloji*, Başlık Yayın Grubu, İstanbul 2010, s. 63-64.

¹⁵ Edibe Sözen, *Söylem: Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*, Paradigma Yayınları, İstanbul 1999, s. 142-143.

¹⁶ Ersin Savaş, *Türkiye’de Siyasal Söylemde Dini Gruplar (2000-2015 TBMM Tutanakları Örneği)* (yayımlanmamış doktora tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2021, s. 52.

zihni boyutları toplumsal durum ve yapılarla örtülüdür.¹⁷ Eleştirel söylem analizi yöntemiyle toplumsal yapıların söylem aracılığıyla nasıl temsil edildiği, kurumsallaştığı, değiştiği ve meşrulaştığı yönünde yorumlar yapabiliriz. Bu yöntemin kullanılmasıyla çalışma toplumsal yaşamın temellerinden olan dini inanış, değer ve tutumların Twitter’da nefret söyleminin içeriğinde yer almasının ve dini içerikli nefret söylemlerinin dijital olarak dolaşıma girmesinin topluma yansımaları, bireyler arası iletişimde ne derece etkili olduğu hakkında inceleme yapmayı hedeflemiştir.

Ömer Özer Teun A. Van Dijk’in söylem analizi yöntemini aşağıdaki gibi tablolastırmıştır.¹⁸

A. Makro Yapı

1. Tematik yapı

- a. Gönderi metni
- b. Gönderinin görseli
- c. Etiketler

2. Şematik Yapı

- a. Durum Tanımı
 - 1. Gönderinin anlatım dili
 - 2. Ardalan bilgisi (önceki olaylar)
 - 3. Bağlam bilgisi

B. Mikro Yapı

1. Semantik Çözümleme

- a. Cümle yapılarının aktif ya da pasif olması
- b. Cümle yapılarının basit ya da karmaşık olması

2. Bölgesel Uyum

- a. Nedensel ilişki
- b. İşlevsel ilişki
- c. Referansal ilişki

3. Kelime seçenekleri

(Metafor, mecaz, yan anlam, düz, değişmece vb.)

4. Haber Retoriği

- a. Fotoğraf
- b. İnandırıcı bilgiler
- c. Görgü tanıklarının ifadeleri

Tablo 1. 1. Teun A. Van Dijk’in Söylem Analiz Modeli

¹⁷ Teun A. Van Dijk, *İdeoloji Multidisipliner Bir Yaklaşım*, çev. Ayşe Demir, Hece Yayınları, Ankara 2019, s. 21.

¹⁸ Ömer Özer, *Haber Söylem İdeoloji: Eleştirel Haber Çözümlemeleri*, Literatürk yayınları, Konya 2011, s. 85.

Seçilen rneklemle ilgili olarak tweetlerle ilgili şu bilgiler analiz başlıkları altında sunulmuştur: Tweetin atılma tarihi, varsa kullanıcı kimliği, etiketleri, beğeni, yorum ve retweet sayısı.

Çalışmada kullanmış olduğumuz verilerin yorumlanma aşamasında dijital dini sylemlerin toplumsal karşılıkları, nasıl üretildikleri, neye benzedikleri, ideolojik arka planı, dini alanın dijital ortamda yeniden üretilmesi ve yapılanmasını ortaya koyması bakımından Teun A. Van Dijk'in geliştirmiş olduğu eleştirel sylem analiz yöntemi önemli görülmüştür. Bu yöntemin tercih edilme sebebi verilerin metin ve içerik yapısının birlikte değerlendirilmesine olanak sağladığından araştırmacıya, konu ve veriler hakkında bütüncül bir yorum imkânı sunmasıdır. Eleştirel sylem analizi yöntemi makro düzeyde tematik yapı ve anlatım dilinin incelenmesine olanak sağlaması, ardalan ve bağlam bilgisi başlıklarında gönderilerin ideolojik, zihinsel ve toplumsal iz düşümleri hakkında yorum yapmaya imkân sunması, mikro düzeyde ise; gönderilerin şekilsel ve cümle yapılarını incelemeye olanak sağlaması açısından tercih edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Yeni Medya ve Özellikleri

Geleneksel medya araçları; gazete, dergi, radyo ve televizyon gibi tek yönlü iletişim kurmamıza imkân veren kitle iletişim araçları iken, teknoloji ve internetin kullanımıyla birlikte medya araçlarının geçirdiği dönüşüm ve güncellemeler yeni medya olarak tanımlanmıştır. Yeni medya kavramı konusunda herkesin kabul ettiği bir tanım olmamakla birlikte yeni medya ortamlarıyla, internet teknolojisinin iletişim araçları vasıtasıyla oluşturduğu çift yönlü bir kullanım imkânı sunan medya teknolojileri kast edilmiştir. Yeni medya geleneksel medyadan farklı olarak dijital kodlama sisteminde temellendiği için iletişim sürecinde çok katmanlı ve multimedya biçimselliğine sahip iletişim araçlarıdır. Multimedya biçimselliği ise göstergelerin, simge sistemlerinin, iletişim sürecinde farklı veri türlerinin tek bir araç vasıtasıyla gerçekleştirilebilmesidir.¹⁹ Yeni iletişim araçları bilginin yayılması, düşünce, inanç ve tutumların paylaşılması sürecinde sunduğu etkileşimsellik ile kitle iletişim araçlarına yeni bir toplumsal boyut kazandırmaktadır. Sosyal medyanın yaygın kullanımı ile yeni medya teknolojileri hayatımızın merkezinde önemli bir role sahip olmaya başlamıştır. Yeni medyanın özelliklerini Richard A. Rogers üç başlık altında ele almaktadır²⁰:

- **Etkileşim:** İletişim sürecinde alıcı ve verici arasında etkileşimin varlığı gereklidir.
- **Kitlesizleştirme:** Büyük bir kullanıcı grubu içinde her bireyle özel mesaj değişimi yapılabilmesini sağlayacak kadar kitlesizleştirici olabilir.
- **Eşzamansız Olabilme:** Yeni iletişim teknolojileri aynı andalık gerekliliğini ortadan kaldırarak, birey için uygun bir zamanda mesaj gönderme veya alma imkânı sağlamaktadır.

Yeni medyayı geleneksel medyadan ayıran birtakım özellikler vardır. Bu özellikler ile birey hem üretici hem alıcı konumuna sahip olur. Yeni medya dijitallik, etkileşimsellik, multimedya biçimselliği, kullanıcı türevli içerik üretimi, hipermetinsellik, yayılım, sanallık gibi geleneksel medyadan farklı özelliklere sahiptir. Geleneksel medyadan farklı olan bu özellikler şu başlıklarda ele alınmıştır:

¹⁹ Mutlu Binark, “Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansının Ardından”, *Kültür ve İletişim Dergisi*, (2007), 10(1), s. 110.

²⁰ Karadeniz, *Yeni Medyada Nefret Söylemi: Twitter Uygulamasında Nefret Söylemi Analizi*, s. 67.

1.1.1. Dijitallik

Dijitallik yeni medyayı geleneksel medyadan ayıran en temel özelliktir. Dijitallik verilerin işlenerek kodlamalar ile sayılara dönüştürülmesidir. Dijital teknolojide bilgiler, mikro işlemciler aracılığıyla, bugün bilgisayar dili olarak tanımlanan 0 ve 1'lere dönüştürülmüştür. Bilgisayarlar sadece bilginin “açık” ve “kapalı” olduğunu yani bilginin varlığını ve yokluğunu ifade eden durumları anlayabilirler. 0 ve 1 bu durumların karşılığıdır ve “bit” (bu terim İngilizce “binary digit”in (ikili rakam) kısaltılmışıdır) olarak adlandırılırlar. Bu bilgiler bilgisayarda “ikili kod” tanımıyla depolanır.²¹ Verilerin dijital kodlara dönüştürülmesiyle birlikte depolama ve erişim kolaylığı sağlanmıştır. Veriler bugün başta internet olmak üzere ağ destekli pek çok yapının temelinde dijital kodların ve bu kodların kopyalanabilirliğinin (aktarılabirliğinin) yattığını söylemek yanlış olmaz. Yeni medya teknolojileri internetin kullanımıyla geleneksel medyadan dijital bir kodu paylaşma özelliği sayesinde ayrılmaktadır. Dijital karakter yalnızca yeni medya içeriklerini karşılıklı çevrilebilir yapmakla kalmaz, onların kolayca kopyalanmasını ve başka betimlerin içine yerleştirilmesini de sağlar.²² Dijitalliğin bu özelliğiyle verilerin dolaşıma girmesi, yeniden üretilmesi ve aktarılması mümkün olmaktadır. Dijital ortamda üretilen söylemlerin karşılıklı olarak yeniden üretilebilmesi ve yapılandırılması nefret söylemlerinin yeni medya ortamlarında daha kolay gündemler oluşturmaya imkân vermektedir. Geleneksel medyaya göre daha kolay inşa edilen söylemler, dolaşıma girdiği anda sanal kodlara dönüşmekte ve toplumsallığı dijitalleştirmektedir.

1.1.2. Etkileşimsellik

Etkileşim kelime anlamı itibariyle bir işin karşılıklı olduğunu ifade eder. Etkileşimsellik özelliği ile yeni medya ortamında veriler, geleneksel medyada olduğu gibi tek taraflı aktarılmamakta iletişim sürecinin çift taraflı aktifliği söz konusu olmaktadır. Etkileşimsellik ile kullanıcı farklı metinlere veya imgelere ulaşabilir ve bunları değiştirebilir. Tam da bu nedenle yeni medyanın tüketicisi izleyici veya okuyucu olarak değil “kullanıcı” olarak tanımlanır.²³ Örneğin Twitter’da oluşturulan bir nefret söylemine ilişkin tweet paylaşmak, okumak, beğenmek, yorum yapmakta artık o içeriğin bir parçası olarak değerlendirilir. Sosyal medya uygulamaları zaten dolaşıma giren bir verinin almış olduğu

²¹ Aygöl, *Yeni Medyada Nefret Söyleminin Üretimi: Bir Toplumsal Paylaşım Ağı Olarak Facebook Örneği*, s. 59.

²² Mutlu Binark, Koray Löker, *Sivil Toplum Örgütleri İçin Bilişim Rehberi*, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi, Ankara 2011, s. 9.

²³ Martin Lister vd., *New Media: A Critical Introduction*, akt. Tuğrul Çomu, 2009, 21.

etkileşim ve bu etkileşimin yeniden üretilmesiyle yayılım imkânı bulmakta, bu durumda yeni medya kullanıcılarını aktif birer içerik üreticisine dönüştürmektedir.

Etkileşimselliğin uzamsal, zamansal, davranışsal, zihinsel olmak üzere dört boyutu vardır. Uzamsal boyut çok yönlü iletişim imkânı sunmasıyla ilgilidir. Bugün kullandığımız bütün dijital medya araçları uzamsal boyuta sahiptir. Eşzamanlılık imkânı sunması ise etkileşimin zamansal boyutudur. Eşzamanlılığa sahip olabilmek için çok yönlü iletişim yani uzamsal boyut ön şarttır. Üçüncü aşama olan davranışsal boyut ise gönderici ve alıcının etkileşim sürecindeki olaylara katılabilme imkânıdır. Alıcı ve göndericinin sürece müdahale edebilmeleri, katılmaları davranışsal boyutudur. Dördüncü aşama olan zihinsel boyutta ise etkileşim sürecine katılanların anlamları ve bağlamı kavrayarak davranış ve tepkilerde bulunmasıdır.²⁴ Tüm boyutlarıyla etkileşimsellik bireyin dijital ortamlarda kimliklerini inşa etmelerine, sosyal sermayeler oluşturarak toplumsallaşmalarına imkân vermektedir.

1.1.3. Hipermetinsellik

“Hiper” sözcüğü yunanca “hyper” kelimesinden türeyen ötesinde, üzerinde, dışında gibi anlamlara gelen bir sözcüktür. Hyper sözcüğü, metin sözcüğüyle birleşerek ara yüzdeki bir metnin başka metinlerle ilişkisini ifade etmek için kullanılan bir kelime haline gelmiştir.²⁵ Hipermetinsellik özelliği ile yeni medya ortamlarında metinler kullanıcıyı bambaşka içeriklere yönlendiren hipermetinler sayesinde belirli bir düzenden uzak okuma ve yazma pratikleri sunmaktadır.²⁶ Hipermetinler tek bir ağ veya uygulama ile sınırlı olmadığından kullanıcı çok fazla sayıda ağı ziyaret edebilir. Örneğin kullanıcı Twitter uygulamasında paylaşılan bir postun altında verilen hashtaglerden herhangi birine tıklayarak büyük bir havuzun içine oradan da başka verilere ulaşabilmekte sınırsız sayıda ağa bağlanabilmektedir. Sınırsız bir havuza bağlanan birey, bu havuzda pek çok içeriğe maruz kalmaktadır. Yeni medya ortamlarında kullanıcıya bu sınırsızlığı sağlayan hipermetinselliktir. Hipermetinsellik sayesinde Twitter’da oluşturulan bir nefret söylemi hashtagler aracılığıyla gruplaşmakta ve aynı veya farklı olanlarla etkileşime kapı aralamaktadır. Twitter’ın hipermetinsellik özelliği sayesinde birey sanal ortamda kendisi gibi olan veya öteki ile metin aracılığıyla karşılıklı dijital söylem üretimi ve tüketim ilişkisi kurmaktadır.

²⁴ Teun A. Van Dijk, “Digital Media”, *The Sage Handbook of Media Studies*, ed. John D. H. Downing vd., Thousand Oaks, Calif Sage Publications, 2004, s. 147.

²⁵ Mutlu Binark, “Yeni Medya Dolayimli İletişim Ortamında Olanakların ve Ol(a)mayanların Farkında Olmalı...”, *Evrensel Kültür Dergisi*, 12/2009, s. 60.

²⁶ Tuğrul Çomu-Mutlu Binark, “Yeni Medya Ortamlarında Nefret Söylemi”, *Medya ve Nefret Söylemi: Kavramlar, Mecralar, Tartışmalar*, ed. Mahmut Çınar, Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul 2014, s. 204.

1.1.4. Yayılım

Yeni medya uygulamalarının internet tabanlı yapısı onu geleneksel medyadan ayıran önemli bir faktördür. Ağ tabanlı yapı verilerin yayılımını kolaylaştırmakta, kullanıcı istediği zaman istediği çeşitlikte içeriğe ulaşabilmektedir. Yayılım özelliği etkileşimsellik ve hipermetinsellik özelliklerinin çalışabilmesini sağlamaktadır. Yayılım ağ üzerinden ara yüzeydeki bir verinin hızla dağılmasını ve kullanıcının bu metne farklı zaman ve uzamlarda yeniden erişebilmesini ifade eder.²⁷ Bu özellik ile yeni medya ortamlarının kullanıcıları tüketici konumundan üretici konuma geçişi sağlanmaktadır.

1.1.5. Sanallık

Sanallık kullanıcının ara yüz ile kurmuş olduğu iletişimi tanımlamaktadır. Sanallık kullanıcıya orada olma hissini sağlamakta mekân tasavvurunun sınırlarını akışkanlaştırmaktadır.²⁸ Yeni medya uygulamaları ve cihazları ile kullanıcılar her ortamda anıdalık hissine sahip olabilmektedir. Yani sanallık kişilerin yeni medya ortamlarında iletişimlerini gerçekleştirirken hissettikleri uzamdır. Sanallık özelliği yeni medya ortamlarında üretilen söylemlerin uzamsal mekânlarıdır. Örnek vermek gerekirse sanallık Twitter’da atılan bir tweet ve bu tweeti gören bir kullanıcı arasındaki uzamsal boyuttur. Birey yeni medya ortamlarında geleneksel medyanın aksine yüz yüze iletişim yerine sanal iletişim kurmaktadır. Sanallık özelliğiyle anıdalık hissine sahip olan birey kurmuş olduğu sanal iletişimlerin toplumsal karşılık ve etkileşimleri olmadığında, kişi veya gruplara karşı söylemlerini keskinleştirmekte, söylemlerin sonuçları dolayısıyla sorumluluklarının olmaması nedeniyle dijital ortamda empatiden uzak yapma yorum imkânına sahip olabilmektedir.

1.1.6. Multimedya Biçemselliği

Yeni medya multimedya biçemselliği ile kullanıcıların içerik üretimini kolaylaştırmakta ve desteklemektedir. Multimedya biçemselliği göstergelerin, simge sistemlerinin, iletişim çeşitlerinin, farklı veri türlerinin tek bir araçta toplanmasıdır.²⁹ Bugün kullandığımız teknoloji araçların pek çoğu ses, metin, sayısal verileri okuma özelliklerine sahiptir. Multimedya özellikleri ile birlikte yeni medya ortamlarında kullanıcı türevli içeriklerin üretimi ve yaygınlaşması kolaylaşmaktadır. Multimedya biçemselliği yazı, ses, görüntü gibi birden fazla uzamın dijital araçların ekranında uyum içerisinde insanın duyu

²⁷ Mutlu Binark, Koray Löker, *Sivil Toplum Örgütleri İçin Bilişim Rehberi*, s. 12.

²⁸ Mutlu Binark, “Nefret Söyleminin Yeni Medya Ortamında Dolaşıma Girmesi ve Türetilmesi”, *Yeni Medyada Nefret Söylemi*, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2010, s. 27-28.

²⁹ Mutlu Binark, “Yeni Medya Çalışmalarında Yeni Sorunlar ve Yöntem Sorunu”, *Yeni Medya Çalışmaları*, ed. Mutlu Binark, Dipnot Yayınları, Ankara 2007, s. 21-22.

organları tarafından tek bir uzam olarak algılanmasını sağlayan yeni medya özelliğidir.³⁰ Tek bir araçla tüm bu özelliklere ulaşılabilmesi verilerin yayılımını kolaylaştırmakta ve içeriği ilgi çekici kılmaktadır.

1.2. Söylem Kavramı

Söylem kavramı dilin kullanımıyla ilişkilendirilerek tanımlanmıştır. Söylem sözlükte; “söyleyiş, kalıplaşmış söz, bir veya birçok kelimeden oluşan başı ve sonu belli olan bildiri, tez”³¹ gibi anlamlara gelmektedir. Bu tanımlamalardan yola çıkarak söylem kelimesinin dilin sözlü ve yazılı kullanımının yanında ifade ettiği bir düşünce barındırdığı söylenebilir. “Etimolojik olarak ise söylem kavramı, Latince "discurrere" (oraya buraya koşuşturma, gidiş gelişler) kelimesinden ve/veya "uzaklaşma", "eritme", "yayılma" ile discursus kelimesinin muhtelif versiyonlarına karşılık gelir; mecazi anlamda da "özne hakkında uzun uzadıya konuşma", "bir şey hakkında iletişim" anlamına gelmektedir.” Söylem kavramını felsefede ilk olarak Aquinalı Thomas “saf sezgiye karşı zihni çıkarım” anlamında kullanmıştır.³² Söylem basit anlamıyla dilin kullanımıdır. Sosyal hayatın tüm yönleriyle ilişkili olarak dilin kullanım pratikleri olan söylemler sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Fakat söylem yalnızca dilin kullanımıyla sınırlandırılmamalıdır. Söylem karşılıklı iletişimi, dil ise ideoloji ve düşüncüyü içeren bir araçtır. Yani dil ideolojilerin aktarım aracı söylem ise bu ideolojiyi inşa eden anlam ve sembollerdir. Söylem sosyal düzeyde anlamları inşa etmekte ve toplumların bu anlamlar arasında bağ kurmasını sağlamaktadır.³³

Söylem söyleyenin kültürel, siyasi, ekonomik, tarihi bakış açısını hayat görüşünü ortaya koyan ideolojik bir yapı arz etmektedir. Söylem toplumsal aktörlerin, deneyimlerine ve gözlemlerine dayanarak genel sonuçları formüle etmelerini sağlamaktadır. Olayları betimleme, eylem ve inançları tanımlama ve ideolojileri ortaya koymanın pratik biçimleridir.³⁴ Söylem ve İdeoloji çalışmalarıyla söylem analizini sosyal bilimlerin alanında yaygın bir yöntem haline getiren Michel Foucault söylemi, tarihi olmakla birlikte gelişmekte olan dil pratikleri olarak ele almaktadır. Foucault’a göre bireysel farklılıklar, söylemsel farklılıklara sebep olmaktadır. Yani her bireyin söylemi tarihsel açıdan, içinde bulunduğu zaman açısından farklılaşabilmektedir. Foucault genel olarak söylem kelimesiyle bilgi ve

³⁰ Güliz Uluç, *Küreselleşen Medya: İktidar ve Mücadele Alanı*, Anahtar Kitaplar, İzmir 2008, s.18.

³¹ <https://sozluk.gov.tr/>

³² Sözen, *Söylem: Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*, s. 19.

³³ Hilal Çelik - Halil Ekşi, “Söylem Analizi”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 27/27, s. 100.

³⁴ Dijk, *İdeoloji Multidisipliner Bir Yaklaşım*, s. 291-292.

pratik üretimini kastetmektedir.³⁵ Foucault söylem kavramından bireysel farklılığın ortaya konulmasını anlamaktaydı.³⁶ Tüm sosyal pratiklerimiz bir anlama sahiptir ve bu anlam yaptıklarımızı şekillendirdiği için söylem kavramını bağlam ve pratiklerle birlikte değerlendirmek önemlidir. Söylemler genellikle objektif olmaktan uzaktır, daha çok sosyal hayatın dil verileri oldukları için çok boyutlu ilişkiler halinde ortaya çıkan öznelğin birer ürünleridir. İletişim söz konusu olduğunda kullanılan kelimeler, bu kelimelerin kullanıldığı bağlam kadar bu kelimelere yüklenen anlam da önemlidir. Anlam üretimi söylemsel dilin ve toplumsal pratiklerin oluşturulmasında başat bir role sahiptir. Eleştirel söylem analizi yöntemi ve nefret söylemine ilişkin zihinsel kavramsallaştırma yapabilmek adına söylem teorileri ve teorisyenlerinin düşünceleri konunun devamında kısaca açıklanmıştır.

1.3. Söylem Teorileri

Söylem dilin var olduğu günden beri insan hayatında var olan bir iletişim formudur. Dil ve söyleme ilişkin felsefe, antropoloji, sosyoloji, psikoloji, tarih vb. insanı merkeze alan pek çok alanda dile ve dolayısıyla söyleme dair çalışmalar yapılmıştır. Bu sayede söylem sosyal bilimlerin alanının konusu olmuştur. Söyleme ilişkin farklı yaklaşımlar ve görüşler bulunmaktadır. Söylem teorilerinde dil ve ideoloji, ifade biçimi ve ideolojik yansımalar tartışılmıştır.

1.3.1. Yapısalcılık ve Post-Yapısalcı Söylem

Yirminci yılın sonlarına doğru Ferdinand de Saussure'ın yaptığı çalışmalarla yapısalcılığın temeli atılmaya başlanmış, sosyoloji, antropoloji, felsefe gibi pek çok alanda kullanılmaya başlanmıştır. Yapı bir bütünü oluşturan öğelerin birbiriyle etkileşimi sonucu ortaya çıkan bütünlüğü açıklamaktadır. Yapısalcılık ise bu etkileşim ve parçalar arasındaki ilişkiyi adlandırmaya çalışan yaklaşımdır. Söylem açısından yapı bir toplum veya grubun içerisinde bulunan alt birimlerin etkileşimi ve ilişkilerinin tümünü kapsamaktadır.³⁷ Yapısalcı yaklaşım söylemi bir inceleme nesnesi olarak görmektedir. Yapısalcılık, kategorileşmeye ve ikili karşıtlığa dayalı anlam yapılanmalarına ve konuşmaya önem vermektedir. İkili karşıtlık ilkesi, ötekinin varlığını gerekli görmektedir.³⁸ Yapısalcı yaklaşım insanların dünyayı nasıl anlamlandırdıklarını merkeze almakta bu yüzden mutlak olan hakikat kavramına karşı

³⁵ Aygöl, *Yeni Medyada Nefret Söyleminin Üretimi: Bir Toplumsal Paylaşım Ağı Olarak Facebook Örneği*, s. 16.

³⁶ Paul Veyne, *Foucault & Düşüncesi Kişiliği*, Alfa Yayınları, İstanbul 2014, s. 14.

³⁷ Gözde Uysal, *Söylem ve İdeoloji Bağlamında 7 Haziran 2015 Genel Seçimlerinin Basına Yansıması Üzerine Eleştirel Söylem Çözümlemesi* (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2019, s. 23.

³⁸ Sözen, *Söylem: Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*, s. 44.

çıkılmaktadır. Yapısalcılık Fransız antropolog Levi Strauss'un oluşturduğu bir akımdır. Yapısalcılık antropoloji ve dilbilim çalışmaları arasında olayların belli bir zamandaki yapısını, bu yapıyı oluşturan öğelerin birbiriyle olan ilişkisini araştırmaktadır. Söylemi ilk olarak inceleyen yaklaşım olan yapısalcılığa göre dil toplumsal bir olgudur. Straus'a göre dil bir göstergeler sistemidir. Ona göre yapılar somut değil, düşüncelerin yapısıdır.³⁹ Dolayısıyla bu sistem zihinseldir. Yapısalcılara göre söylemlerin arkasında her zaman yapı vardır. Bu yüzden yapısalcı görüş bir metnin söylemi için anlatı kavramını kullanmaktadır. Yapısalcılık her metnin hikâye ve söylem olmak üzere iki unsuru olduğunu vurgulamaktadır. Hikâye metnin bileşenlerinin ne olduğunu, söylem ise metnin bileşenlerinin nasıl oluştuğu sorusunu yanıtlamaktadır. Hikâye metnin kapsamını, söylem ise açıklamayı yani anlamı ifade etmektedir.⁴⁰ Yapısalcılara göre anlamın kaynağı insan değil, dilsel yapı ve gramerdir. Dil anlamın merkezinde yer almakta ve anlamı üretmektedir.

Yapısalcılığın bir başka temsilcisi olan Lacan yapısalcı yaklaşımı psikanalizde kullanmıştır. Freud'un aksine psikolojinin bilinçdışı ile ilgilenmesi gerektiğini savunmaktadır. Her insanın kendisini dil aracılığıyla ifade ettiğini söyleyen Lacan asıl anlamın söylemde olduğunu, söylemi üreten bireyin söylemden bağımsız olmadığını vurgulamaktadır. Lacan'cı psikanalizde dil bir yapı olarak insan gerçeğini anlama çalışmaktadır.⁴¹ Lacan'a göre bilinçdışı, bir dil inşa etmekte bir dil gibi yapılanmaktadır. Freud' a göre bilinçdışı dil ile açığa çıkarılabilmektedir. Fakat Lacan buna karşı çıkarak bilinçdışının dil aracılığıyla ortaya çıkarılabileceğini düşünmemektedir. Çünkü bilinçdışı kayıp ve öznel bir alandır. Lacan öteki kavramını kullanarak, özne açıklamasına yapmakta ve öznenin bir dil yapılanması olduğunu ifade etmektedir. Özne, konuşmadan ziyade, konuşulandır. Kendi başına bir hiç olan özne söylemin ürünüdür.⁴² Yani Lacan'a göre özne olarak insan, ilişkilerini ve söylemlerini anlamlı hale getirmektedir.

1.3.2. Post Yapısalcılık ve Deridacı Söylem

Post-Yapısalcılık temelde felsefi olmakla birlikte sosyoloji, antropoloji, dil bilim, edebiyat gibi farklı alanları bir arada değerlendirmeyi hedefleyen düşünce tarzıdır. Post yapısalcı söylem temel olarak disiplinler arasındaki mesafeyi kaldırmayı amaçlamaktadır.⁴³ Modernite ile birlikte ortaya çıkan anlamlar, semboller ve bilimsel yöntemleri eleştiren bir

³⁹ İrfan Erdoğan - Korkmaz Alemdar, *Öteki Kuram – Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*, Erk Yayınları, İstanbul 2010, s. 322.

⁴⁰ Sözen, *Söylem: Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*, s. 48-49.

⁴¹ Emine Kotlu, *Yapısalcı ve Post- Yapısalcı Sosyal Teoride Dil (Sosyal Teoride Bir Model Olarak Dil)*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2007, s. 48.

⁴² Sözen, *Söylem: Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*, s. 49-50.

⁴³ Türkan Fırıncı Orman, "Jacques Derrida Düşüncesinde Dil", *Kilikya Felsefe Dergisi*, 1 (27 Şubat 2015), s. 62.

düşünce olarak ortaya çıkmıştır. Post yapısalcı söylem ise metin merkezli bir söylem olarak anlam, sembol ve açıklamaları inceleme imkânı sunmaktadır. Post yapısalcı söylemde metin merkeze alınarak yazar ve okur arasında nasıl bir ilişki ve anlam kurulacağıyla ilgilenen bir yaklaşım sergilenir. Post yapısalcılar metnin anlamını yazardan ziyade okuyucunun belirleyeceğini, okuyucunun özelliklerine göre yapısal söylemin inşa edileceğini savunmaktadırlar. Bir metni okuyan kişi sayısı kadar o metinden anlam çıkarılabilmektedir. Bu bağlamda post yapısalcılık okuyucu merkezli bir yaklaşımdır. Post yapısalcı söylemin metin merkezli yapısı, eleştirel söylem analiz yöntemiyle metin ve içerik çözümleme konusunda benzeşmektedir.

Post yapısalcılığın önde gelen isimlerinden Derida, edebiyat eleştirmeni ve yapışökümcülük olarak bilinen eleştirel düşünce yönteminin kurucusudur. Yapışökümcü yöntem bir metindeki yapıların çözümlemesidir. Yapışökümcü yöntem metindeki derin yapıları araştırmayı, yapıyı oluşturan öğelerin çözümlemesi ve sonra tekrardan kurgulanmasını amaçlamaktadır.⁴⁴ Derida dilin önemli ölçüde metaforik olduğunu belirtmiş, herhangi bir dilin harfi harfine gerçekliğe özdeş olmadığını, dilin gerçekliği yansıtmadığını, ancak gerçekliğin yapılanmasına yardım ettiğini belirtmiştir. Derida'ya göre bir metinde birden fazla anlam bulunmaktadır. Göstergelerin birbirine işaret etmesi gibi metinler arası da işaretler söz konusudur. Bu metinler her zaman bir söylem pratiğine sahiptir. Bir metnin anlamı ne yazarın ne okuyucunun kontrolündedir. Yazar tarafından belirlenmiş olan anlam sınırlı olmakla birlikte metin açıktır, anlam ve söylem üretmeye devam etmektedir.⁴⁵ Derida yapısalcı yaklaşımın savunduğu karşıtlık düşüncesini kabul etmemektedir. İyi-kötü, uzun-kısa gibi karşıtlıklar ancak yorum meselesi olarak ele alınabilir. Bu karşıtlıklardan hareketle nesnel bir bilgiye ulaşmak mümkün değildir.⁴⁶ Derida yapışökümcü anlayışıyla bu karşıtlıkları tersine çevirmeyi amaçlamaktadır. Yapı bozum\yapı şöküm hiçbir metnin anlamını sınırlandırmamakta, metni yazarın anlayış ve kavrayışından kurtararak yazarın metne yüklediği anlamlar dışında yeni anlamlar bulmayı hedeflemektedir. Yapışökümcülük ile Derida metnin mevcut anlamlarını genişletmekte bununla birlikte, metnin farklı anlamlarla yeniden inşa edilmesi gerektiğini savunmaktadır.

⁴⁴ Zerrin Demir, *Bir Dini Söylem Analizi (Psikolojik Bir Yaklaşım)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2008, s. 17.

⁴⁵ Sözen, *Söylem: Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*, s. 58-63.

⁴⁶ Uysal, *Söylem ve İdeoloji Bağlamında 7 Haziran 2015 Genel Seçimlerinin Basına Yansıması Üzerine Eleştirel Söylem Çözümlemesi*, s. 27.

1.3.3. Bilgi-Güç Söylemi: Foucault

Söylem konusunda önemli çalışmalar yapmış olan Foucault söylemi bir bilgi meselesi olarak ele almıştır. Bilginin ortaya çıkış süreciyle ilgilenen Foucault arkeolojik yöntemi kullanmıştır. Bilginin Arkeolojisi adlı eserinde söylemsel düzenler, ifade, kavramların ve stratejilerin oluşumu, söylem birlikleri ve oluşumlarına ilişkin düşüncelerini ele almıştır. Foucault'a göre söylemi ortaya çıkarmak için arkeoloji ya da soy bilim diye adlandırdığı tarihsel bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu arkeoloji çalışması gizli olanı açığa çıkarma çalışmasıdır.⁴⁷ Arkeoloji ile nesnelerin ve fenomenlerin özüne giderek, fenomenlere ilişkin tekil vurgular saptamaya çalışmıştır. Arkeoloji söylemlerin çeşitliliğini farklı bakış açıları ve biçimlerin içine dağıtmaya çalışan karşılaştırmalı bir analizdir.⁴⁸ Foucault, yönteminde bağlam vurgusunda bulunmaktadır. Ona göre bir metne ilişkin söylemi anlamak için kişinin kendi döneminde ve bağlamında ne söylemek istediğini anlamak önemlidir. Söylemin anlaşılabilmesi için söylemi üreten, formunu değiştiren, sürekli hale getiren iktidar ve kurumlar aracılığıyla ele alınması gerekmektedir.

Foucault'a göre insanlar yalnızca iktidarın kendileri için çizdiği söylem sınırları içerisinde düşünebilirler. Buradan hareketle iktidarın kurduğu söylemleri denetleme mekanizmasından bahsetmektedir. Ona göre “dışlama pratikleri” söylemlerin karşı karşıya kaldığı yasaklar, arzu ve güç ilişkisine işaret etmektedir. Foucault'a göre söylem dışlama pratikleri ile üretilmektedir. Dışlama pratiklerinin ilki olan “yasak” herkesin her şeyi konuşma ve söyleme hakkına sahip olmadığı durumdur. Diğer bir dışlama pratiği ise “akıllılık-delilik” karşıtlığıdır. Deli söylediği kıymetsiz olan söylememiş sayılan, söylediklerinin önemi olmayan kişidir. Dolayısıyla delinin söyledikleri görmezden gelinmektedir. Diğer bir dışlama pratiği ise “doğru-yanlış” karşıtlığıdır. Doğru söylem karşısında saygı duyulan, adaletli olan ve söylendiğinde uyulması gereken söylemdir. Dolayısıyla doğru söylem diğer söylemler üzerinde baskı uygulayabilmektedir.⁴⁹ Söylem doğası gereği baskı üretmekte ve bu baskıyı gizli bir şekilde yaparak kendisini açığa vurmamaktadır.⁵⁰ Bu sebeple söyleme ve dile dair pratikler belirsizdir. Söylem ve iktidar ilişkileri birbirini iki şekilde etkilemektedir. Söylem iktidarın harekete geçmesini ve sürekliliğini sağlayan bir araç olarak hareket etmekte aynı zamanda iktidarı zayıflatan bir konumda olabilmektedir.⁵¹ Foucault'a göre söylem hakikati, bilgiyi, gücü düzenleyen ve kontrol eden bir mekanizmadır. Foucault söylemin dilsel kurallar

⁴⁷ Veyne, *Foucault & Düşüncesi Kişiliği*, s. 21-22.

⁴⁸ Michel Foucault, *Bilginin Arkeolojisi*, çev. Veli Urhan, Birey Yayınları, İstanbul 2014, s. 187.

⁴⁹ Michel Foucault, *Söylemin Düzeni*, çev. Turhan Ilgaz, Hil Yayın, İstanbul 1987.

⁵⁰ Cevriye Demir Güneş, “Michel Foucault'da Söylem ve İktidar”, *Kaygı, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 21 (2013), s. 59.

⁵¹ Sözen, *Söylem: Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*, s. 63.

ortaya çıkardığını ve bu kuralların söylemsel ilişkileri etkilediğini ifade etmiştir.⁵² Foucaultçu söylem insanların dönemlerine açılan algı ve düşüncelerine ilişkin birer perspektif olarak değerlendirilmiştir.

Söylem teorilerinin metin merkezli yapısının incelenmesi, ideolojik arka planına ilişkin sorgulamaları, güç çözümlemeleri ve dil-söylem inşası süreci arasındaki teorik çözümlemeler, nefret söylemi inşası ve yapı dinamiğini anlamak açısından önemlidir. Söylem teorilerini kavramsallaştırmak, nefret söyleminin üretim sürecini ve toplumsal yapının bu söylemdeki rolünü belirleyebilmek, birey ve grubun söylemlerinin arkaik yapısının anlaşılmasına olanak sağlaması bakımından değerlidir.

1.4. Nefret Söylemi

Nefret kelimesi Arapça nfr kökünden gelen nefret “kargaşa, kaçışma, panik, antipati, (birisinden) kaçınma” sözcüğünden alınmıştır.⁵³ Nefret, Türk Dil Kurumu tarafından “bir kimsenin kötülüğünü, mutsuzluğunu istemeye yönelik duygu, tikslenme/tiksinti” olarak tanımlanmıştır.⁵⁴ Nefret kavramı sosyal bilimlerin çeşitli şekillerde konusu olmakta ancak nefret söylemi kavramına ilişkin ortak bir tanım bulunmamaktadır. Nefret söylemi içerisinde kimliksel aidiyetleri, ideoloji ilişkilerini barındırdığı için insani duygu olan nefret kavramından ayrı düşünülmelidir.

Nefret söylemine ilişkin Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından 1997 yılında yayınlanan nefret söylemi konulu 97(20) sayılı Tavsiye Kararı’nda yer alan tanımlama şu şekildedir. “Nefret söylemi, ırkçı nefreti, yabancı düşmanlığını, Yahudi düşmanlığını veya azınlıklara, göçmenlere, göçmen kökenli kişilere ve gruplara yönelik saldırgan milliyetçilik ve etnik merkezcilik, ayrımcılık ve düşmanlık şeklinde ifadesini bulan, dinsel hoşgörüsüzlük dâhil olmak üzere hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret biçimlerini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimidir.”⁵⁵ Nefret söylemi genel olarak toplum içerisinde bir kişiye, gruba veya düşünceye karşı hoşgörüsüzlük oluşturabilecek herhangi bir ötekileştirici, dışlayıcı söylemi, biz ve diğerleri algısıyla şekillenen dil pratiklerini kapsamaktadır. Nefret söylemi hoşgörüsüzlük, ötekileştirme/damgalama ve önyargılar sonucu ortaya çıkan belli bir gruba, kişiye veya düşünceye karşı nefreti yayan/teşvik eden dilsel ifadeler olarak tanımlanabilir.

⁵² Michel Foucault, *Söylem ve Hakikat*, çev. Kerem Eksin - Murat Erşen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2021.

⁵³ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/nefret>

⁵⁴ <https://sozluk.gov.tr/>

⁵⁵ İdil Engindeniz, Nefret Söylemi Alanında Kavramsal Tartışmalar, ed. Altuğ Yılmaz, *Medya Ve Nefret Söylemi 2 & Değişmeyen Sorular, Güncel Tartışmalar*, Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul 2021, s. 28.

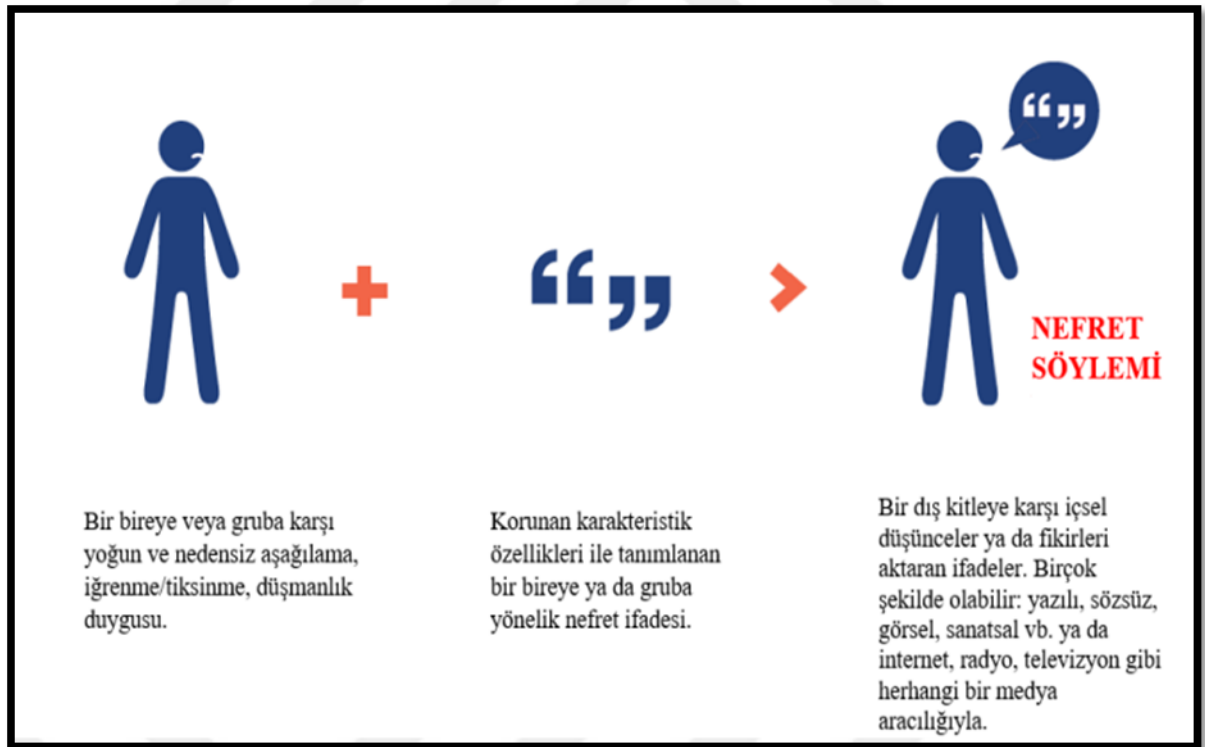
Nefret duygusu insanda doğal olarak vardır. Örneğin kişi “kırmızı etten nefret ediyorum” diyebilir. Bu bireysel bir tutum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak nefret duygusu bir düşüncenin, ideolojinin bir parçası olduğunda, bireyler kendisini ve ötekini ideolojilerine göre konumlandırmaktadır. Nefret bir kimliğe ait bir duygu olduğunda ise nefret edilenden bağımsız olarak tanımlanamaz.⁵⁶ Toplumsal gruplaşmalar iç ve dış grup tanımlamaları, toplumsal kimliklerin ve ideolojilerin inşa sürecinde önemli bir konuma sahiptir. Kimliksel ve ideolojik konumlanmalar doğrudan bireysel ve grup söylemini etkilemektedir. Nefret söylemi pek çok durumu içine almaktadır.

İlk olarak, ırkçı nefretin veya başka bir deyişle kişilere veya gruplara yönelik nefretin belirli bir ırka ait olmaları nedeniyle kışkırtılması;

İkinci olarak, dinsel nedenlerle nefretin kışkırtılması; inananlar ile inanmayanlar arasındaki ayrıma dayalı nefretin kışkırtılması da aynı kefiye konulabilir;

Son olarak, saldırgan milliyetçilik ve etnik merkezilik şeklinde ifadesini bulan hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret türlerinin kışkırtılması.⁵⁷

Görsel 1. 1’de gösterildiği üzere nefret duygusu, kişisel veya grupsal ideolojileri ile söylem inşasının zihinsel arka planını oluşturduğunda nefret söylemleri dolaşıma girmektedir.

Görsel 1. 1. Nefret Söylemi⁵⁸

⁵⁶ Kenan Çayır, “Ayrımcılığın Sosyolojisi ve Türkiye Toplumu”, ed., Ayşe Çavdar - Aylin B. Yıldırım, *Nefret suçları ve nefret söylemi: Hate crimes and hate speech*, Hrnt Dink Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 48.

⁵⁷ Anne Weber, *Nefret Söylemi El Kitabı*, çev. Metin Çulhanoğlu, Avrupa Konseyi Yayınları, Strasburg 2009, s. 4.

Nefret söylemi nefret duygusunun toplumsal kimlikler aracılığıyla ötekileştirme, ayırıştırma, güç dağılımı gibi vurgularla söylem pratiğine dönüşmesidir. Bir diğer ifadeyle nefret söylemleri bireylerin veya grupların ideolojilerine uygun olarak şekillenen dil pratikleridir. İnsanlar toplum içerisinde paylaştıkları inançları, temsilleri, tutumları veya ideolojilerini dil ve söylemler aracılığıyla inşa etmektedirler.⁵⁹ İnsanlar benlik algıları ve biz tanımlamalarını yaparak öteki tanımları ve nefret duygusunun muhatabı olan kurum, kişi ve grupları oluşturmaktadırlar. Böylelikle toplumsallaşma pratiği olarak inşa edilen nefret söylemi; kutuplaştırma, damgalama, ötekileştirme ve kendini tanımlama pratikleri açısından önemli görülmektedir. Nefret söyleminin arka planında toplum içerisinde mevcut grup yapıları arasındaki sistemli hiyerarşiyi gösteren bir dışlama, değersizleştirme ve düşmanlaştırma ideolojisi karşımıza çıkmaktadır.⁶⁰ Önyargı ve olumsuz tutumlar içeren nefret söylemleri bir duygu olarak nefretten kaynaklanabilmekte ancak nefret duygusuna atıfla anlaşılmaya çalışıldığında kavramın bireysel boyutu öne çıkmaktadır. Fakat nefret söylemi, her toplumda farklı ideolojiler ve dinamiklerle oluşturulmakta hedef gösterilen düşünce, grup ve olaylara göre farklılık göstermektedir. Farklılaşan nefret söylemlerinden hareketle toplumda bu söylemin inşası ve yaygınlaşma sürecinin analiz edilmesiyle, o toplumun ideolojik arka planı, grup aidiyetleri, dünya tasavvurları hakkında bilgi sahibi olabiliriz.

Medya ve dijital iletişim teknolojileriyle birlikte tüm dünyada nefret söyleminin üretimi ve yaygınlaşması kolaylaşmıştır. Medyada nefret söyleminin üretim sürecini anlama konusunda Moscovici'nin geliştirmiş olduğu “Sosyal Temsiller Teorisi” önemlidir. Sosyal gerçekliğin inşa edilme sürecinde temsiller, sosyal kimliklerin oluşum sürecinde önemli bir role sahiptir. Moscovici sosyal temsilleri iki fonksiyona sahip olan değerler, düşünceler ve eylemler sistemi olarak tanımlamaktadır.⁶¹ Yani sosyal temsiller aracılığıyla birey kendisini yönlendirebilecek maddesel ve düşünsel dünyayı inşa etmektedir. Böylece bir toplumda yaşayan insanlar arasındaki iletişim pratiklerini kolaylaştırmaktadır. Sosyal temsiller aracılığıyla birey toplumda “içeriden” olan ve “dışarıdan” olan hakkında fikir sahibi olabilir.

Nefret söyleminin üretimi ve bu nefretin nereye yönlendirileceği konusunda bireysel faktörler kadar toplumsal faktörlerde rol oynamaktadır. Peter Berger insanın toplumsal gerçekliği konusunu dışsallaştırma, nesnelleştirme ve öznelleştirme kavramlarıyla

⁵⁸ <https://www.article19.org/data/files/medialibrary/38231/'Hate-Speech'-Explained---A-Toolkit-%282015-Edition%29.pdf>

⁵⁹ Melek Göregenli, “Nefret Söylemi ve Nefret Suçları”, ed. Mahmut Çınar, *Medya ve Nefret Söylemi: Kavramlar, Mecralar, Tartışmalar*, Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 58.

⁶⁰ Melek Göregenli, “Temel Kavramlar: Önyargılar, Özcü İnançlar ve Ayrımcılık”, *Medya ve Nefret Söylemi: Kavramlar Mecralar Tartışmalar*, ed. Mahmut Çınar, Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 57.

⁶¹ Melek Göregenli, “Temel Kavramlar: Önyargılar, Özcü İnançlar ve Ayrımcılık”, s. 60.

açıklamıştır.⁶² Dışsallaştırma, yani insanın doğduğu topluma aktif olarak katılarak hayvanlardan ayrılmasıdır. İnsan doğduğu andan itibaren toplumu üretmeye başlamaktadır. Toplumu oluşturan insandır. Dışsallaştırma kavramı ile bakıldığında söylemi inşa eden insan toplumsal söylemi de üretmektedir. Topluma dışsallaştırma ile bireysel bir katılım sağlayarak birey ve toplum arasındaki kuşatıcı iletişim hissedilmeye başlanır. İkinci kavram olan nesnelleştirme ile Berger insan eylemlerinin belli bir adet dizisine uygun olarak gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Ona göre insan adetler aracılığıyla yaşamakta, çözüm üretmekte ve eylemlerini tipleştirir. Nesnelleştirme insan eylemleri üzerinde bir rutinleşme sağladığından toplumsal düzen ve geleneksel yapının oluşma sürecinde etkilidir. Nesnelleşme süreci bireye söylem üretiminde nefretin kime karşı, hangi düzeyde ve nasıl üretilceğinin belirlenmesi imkânını sağlamaktadır. Toplumsal gerçekliğin inşasında son kavram olan içselleştirme sürecinde ise birey, toplumun bir ürünü haline gelmektedir. İçselleştirme sürecinde birey, toplumsal olarak kurmuş olduğu nesnel dünyayı yine bu dünyanın içinden biri olarak kavramaktadır. Nesnelleşme sürecinde dâhil olduğu toplumda birey kendisini ve ötekini topluma göre algılamaktadır. Bireysel kimliğinin inşası da toplumsal aidiyetlerine uygun olarak içselleştirilmektedir.⁶³ Birey veya grup ürettiği nefret söylemi ve eylemleri ile topluma katılmakta düşünce ve eylemlerini dışsallaştırmaktadır. Dışsallaştırma sürecinde ürettiği nefret söyleminin, bireysel nefret duygusunun toplumsal olan aidiyetlerle şekillenmesi sonucunda söylemi nesnelleşmekte, kendisi ve öteki hakkında düşüncelerini tipleştirir. İçselleştirme süreciyle birlikte artık kendi benliğini isnat ettiği toplumun içerisinden bir üye olarak öteki ve biz olmayan hakkında da düşüncelere sahip olmaktadır. Nefret söyleminin üretimi ve bu nefretin muhataplarının belirlenmesinin bireyin sosyal gerçekliğini inşa etme süreciyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Dijital ortamlara yansıyan sosyal temsillerde de aynı durum söz konusu olmakta, üretilen nefret söylemini bireysel ve toplumsal katılımlar belirlemektedir.

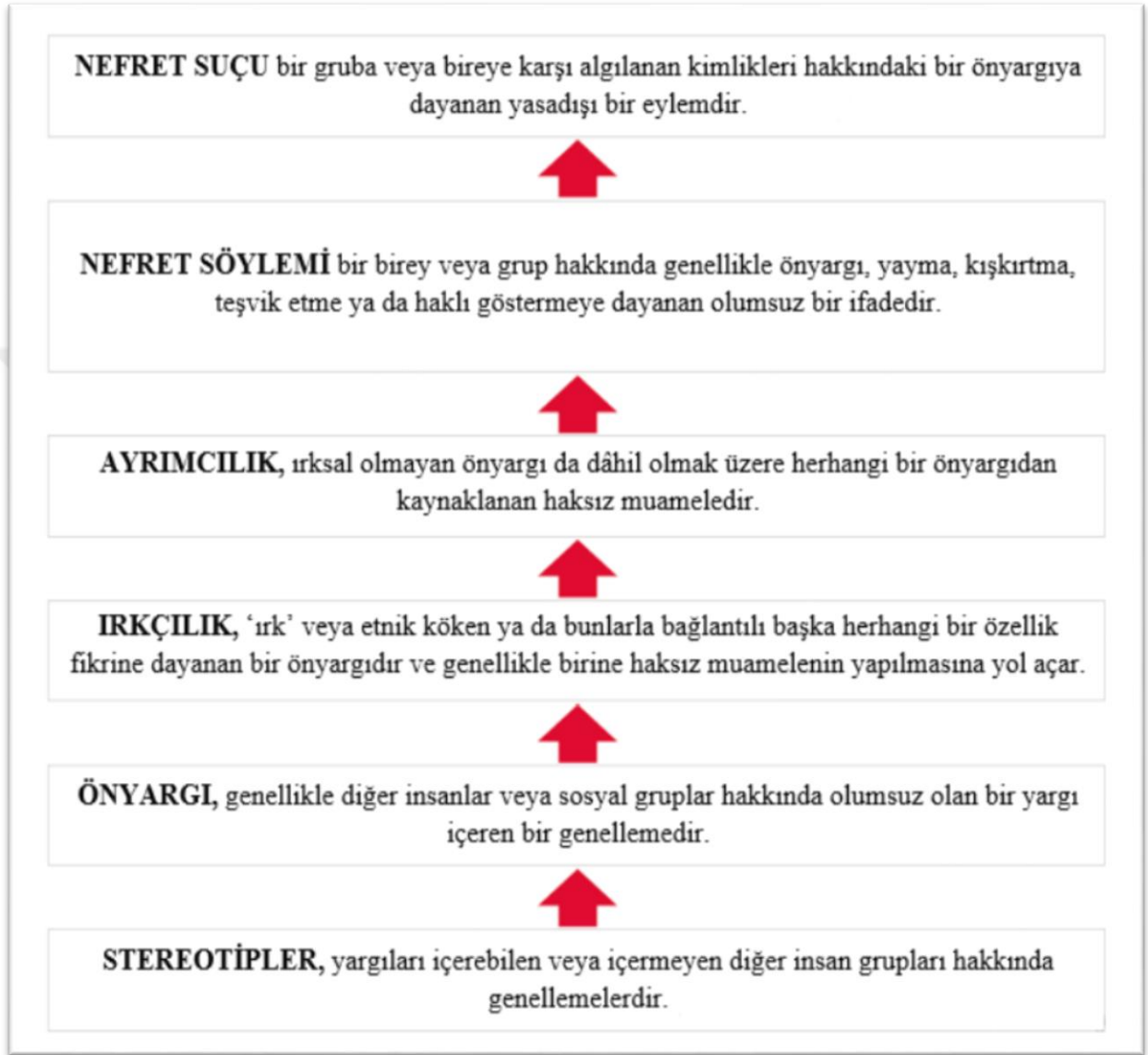
1.5. Nefret Söyleminin Unsurları

Nefret söylemi üretiminde en temel unsurlar; ayrımcılık, ötekileştirme, damgalama ve kalıp yargılardır. Önyargılar, kalıp yargılar ve ayrıştırma gibi nedenlerle birey veya grup kendisi gibi olmayanlardan nefret etmektedir. Bu nefretin söyleme dönüşmesinde bireyin ait olduğu grup, benlik algısı, toplumsal kimliği nefretin hedefini belirlemektedir. Nefret söyleminin unsurları olan damgalama, kalıp yargılar, ayrıştırma, ötekileştirme zamanla

⁶² Mehmet Emin Balcı, *Peter Berger'in Din ve Bilgi Sosyolojisi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 64.

⁶³ Peter L. Berger - Thomas Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, çev. Vefa Saygın Öğütle, Atıf Yayınları, Ankara 2020.

nefretin söylem boyutunu aşarak eyleme dönüşmesine zemin hazırlamaktadır. Bu unsurların hepsi birbirini desteklemekte böylelikle nefret suçları işlenmekte, toplumsal çatışmalar yaşanmaktadır.⁶⁴ Görsel 2’de nefret söyleminin unsurlarının birbirini destekleyerek hiyerarşik bir biçimde nefret suçuna dönüşmesi gösterilmektedir.

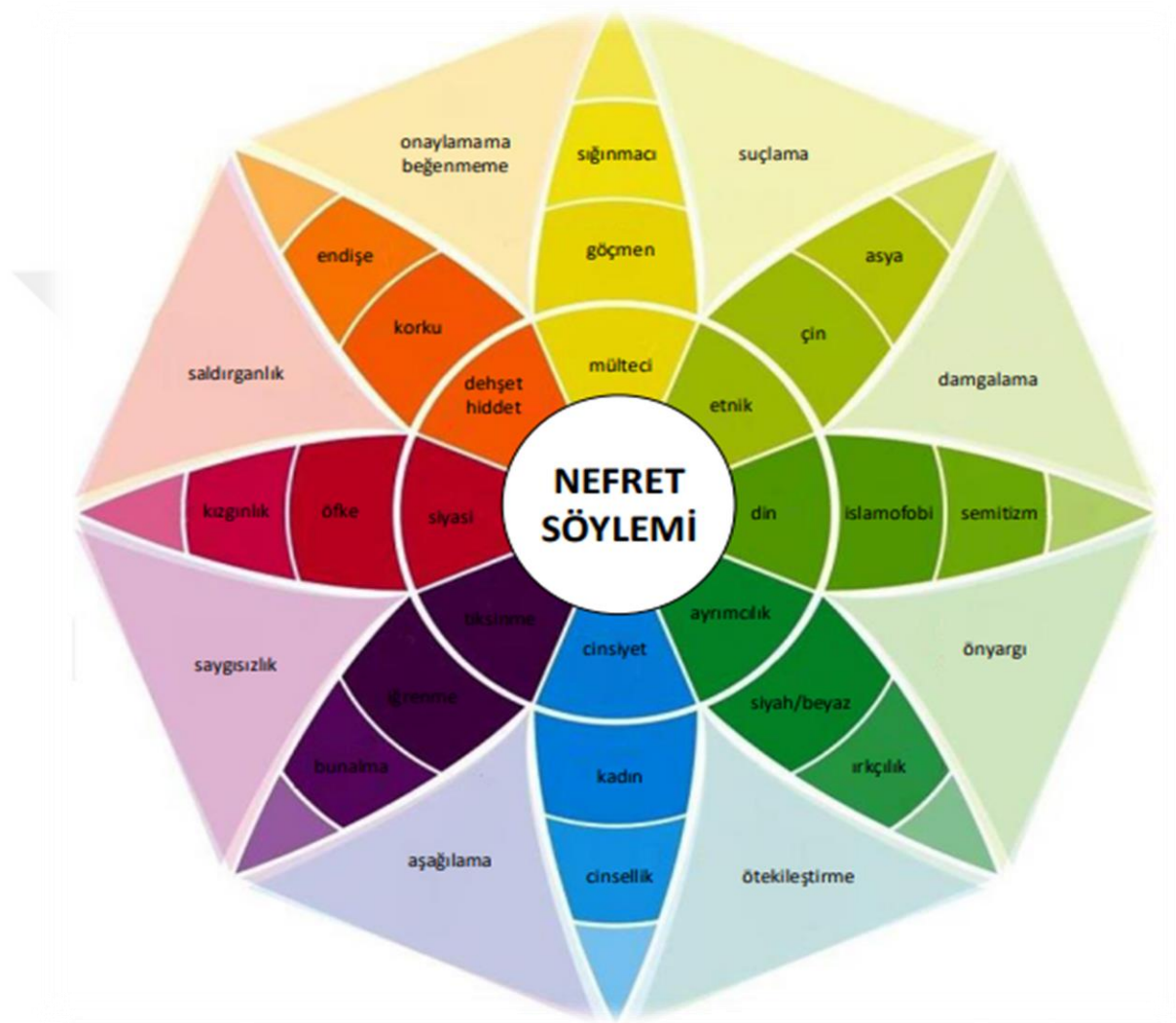
Görsel 1. 1. Nefret Söyleminin Unsurlarının Birbiriyle Bağlantısı⁶⁵

Görsel 1. 2. de görüldüğü üzere nefret söyleminin pek çok unsuru bulunmaktadır. Nefret söylemini analiz edebilmek ve konuyu kavramsallaştırabilmek için nefretin oluşmasında rol oynayan unsurları incelemek gerekmektedir. Sosyal medyada karşılaşılan nefret söylemlerinin ortaya çıkmasında etkili olan faktörler Görsel 1. 3.’de nefret söylemi tekerleği olarak sunulmuştur. Nefret söylemi tekerleğinde; nefretin temelde hangi toplumsal

⁶⁴ Zübeyde Karadağ Thorpe, *Nefret Söylemi ve Şiddet İlişkisi Üzerine Jeremy ve Anthony Lewis’in Yaklaşımları* (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019.

⁶⁵ Karadeniz, *Yeni Medyada Nefret Söylemi: Twitter Uygulamasında Nefret Söylemi Analizi*, s. 39.

yapı, birey veya gruba yönelik olduğu verilmiş, ardından bu nefret suçlama, beğenmeme, saldırganlık, damgalama, önyargı, saygısızlık, aşağılama ve ötekileştirme gibi unsurlarla ilişkilendirilmiştir. Yeni medya ortamlarında nefret söyleminin eleştirel analizinin yapılabilmesi ve değerlendirilebilmesi için nefret söylemine ilişkin unsurların bilinmesi gerekmektedir.

Görsel 1. 2. Nefret Söylemi Tekerleği⁶⁶

1.5.1. Damgalama/Stigma

Damga toplumda değersizleştirilmiş, ötekileştirilmiş ve ayrımcılığa maruz kalan grubu temsil etmek için kullanılan bir ifadedir. Damga (stigma) kelime olarak yara, iz, işaret

⁶⁶ Vahtettin Cem Baydoğan, *Çevrimiçi Sosyal Ağlarda Derin Öğrenme Ve Hibrit Metasezgisel Algoritma Tabanlı Nefret Söylemi Tespit Sistemi*, (yayımlanmamış doktora tezi), Fırat Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Elazığ 2022, s. 26.

anlamlarına gelmektedir.⁶⁷ Türk Dil Kurumu damga kelimesini “Bir kimsenin adını kötüye çıkaran, yüz kızartıcı durum” olarak tanımlamaktadır.⁶⁸ Damgalama bir gruba, kişiyi; fiziksel özelliklerini veya bir konu hakkındaki fikirleri özellikle olumsuz/zayıf yönlerinin hedef alınarak yapılan olumsuz değerlendirmelerdir. Genelde önyargılardan hareketle yapılan bu olumsuz değerlendirmeler damgalama ile birlikte dışlamaya, ötekileştirmeye dönüşmektedir.

Damgalama ırk, din, düşünce, fiziksel özellik veya toplum içerisinde azınlıkta kalan her türlü olguya karşı yapılabilmektedir. Erving Goffman’a göre ise damgalama Antik Yunana kadar giden eski bir olgudur. Antik Yunan’da damga kişilerin ahlaki statüleri hakkında olağandışı ve kötü olarak görülen bedensel işaretleri kast etmek için kullanılan bir kavramdı. Bu işaretler konularak kişilerin köle, suçlu veya hain olduğunu gösterirlerdi. Böylece damgalı kişi kamusal alanda suçlu veya dışlanmış olarak ayrıştırılırdı. Hristiyanlık dönemi ile birlikte damga terimine iki anlam daha yüklendi. İlki cilt üzerinde oluşan Tanrı’nın merhametinin bedensel işaretleri olarak düşünülmesiydi. İkincisi ise tıbbi bir anlam olup fiziksel bozuklukların bedensel işaretleri anlamındaydı. Damga kavramı günümüzde fiziksel bir işareten ziyade gözden düşmenin, değersizleşmenin bizzat kendisi için kullanılmaktadır.

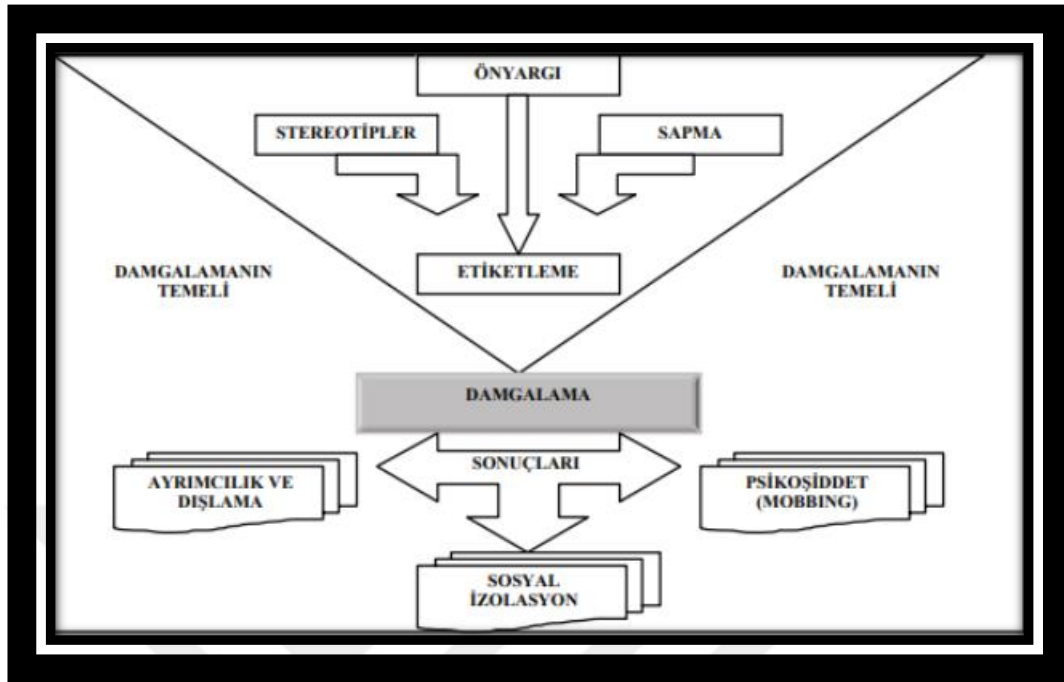
Goffman damga teriminin anlaşılması için toplumsal kimlik gibi bir ön kavramın bilinmesi gerektiğini düşünmektedir.⁶⁹ Toplumsal kimlik sayesinde bir yabancıyla karşılaştığımızda kişi o yabancının dâhil olduğu kategori ve nitelikler hakkında düşüncelere sahip olmaktadır. Karşılaşılan yabancı bizim zihnimizdeki kategorilerden birisine girmediğinde veya uyum sağlamadığında olumsuz ifadeler devreye girmektedir. Damgalama işte bu noktada ortaya çıkarak itibarsızlaştırıcı, değersizleştirici söylemlere sebep olmaktadır. Birey mensup olduğu sosyal aidiyetler, düşünsel ve geleneksel kabullerinin dışında olan yabancıyı sözel ve zihinsel olarak damgalayarak önyargılar oluşturmaktadır. Genellikle damgalama toplumsal yapı içerisinde hedef alınanları ayırt etmek ve aşağılamak etrafında şekillenmektedir. Dört bilişsel yapı etrafında şekillenen damgalama; Görsel 1. 4.’de ipuçları, stereotipler, önyargı ve ayrımcılık boyutlarıyla ele alınmaktadır. Önyargı, stereotipler belirleme, etiketleme tutumu, birey veya gruplara karşı ayrımcılık, psikolojik veya sanal şiddet (linç), toplumsal dışlama pratikleri oluşturarak damgalamaya sebep olmaktadır. Dijital ortamlarda ise damgalama bireylere karşı itibarsızlaştırılmış sıfatlar, küçük düşürücü söylemler ve ayrımcılık için kullanılan bir kavramdır. Toplumsallığın yeni mekânları olan

⁶⁷ ÖmerAsan, “Ruhsal Hastalıklar ve Damgalama; Toplumda, Medyada, Sağlık Çalışanlarda ve Her Yerde...”, *Journal* 9/2 (2019), s. 200.

⁶⁸ <https://sozluk.gov.tr/>

⁶⁹ Erving Goffman, *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, çev. Kolektif, Heretik Yayıncılık, Ankara 2020, s. 27-28.

dijital ortamlarda dolaşıma giren önyargı, etiket ve stereotipler ile oluşturulan söylemlerde bir düşünce, kişi, grup veya kurumlara karşı dijital damgaların oluşmasına neden olmaktadır.

Görsel 1. 4. Damgalama (Stigma) ve Damgalama İle İltili Kavramların İlişkileri⁷⁰

1.5.2. Önyargılar ve Kalıpyargılar

Önyargı bir şeyin ya da kişinin aleyhine veya bazen lehine olarak önceden oluşturulmuş bir kanaat ya da yanlılığı gösterir. Önyargı gerçeklik karşısında sınanmamış daha çok kişinin kendi duygu ve tutumlarına bağlı kalıplaşmış inançlarla oluşturulmuş düşüncelerdir.⁷¹ Bir gruba, düşünceye veya bireye karşı oluşturulan önyargılar eyleme aktarıldığında ayrımcılık ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak grup dışı olarak algılanan bireylere karşı olumsuz tutumlar geliştirilmektedir. Zygmunt Bauman Sosyolojik Düşünmek adlı çalışmasında önyargının ahlaki bakımdan çifte standarda yol açtığını ileri sürmüştür. Biz ve onlar arasındaki ayrım iç ve dış grup ayrımlarını oluşturmaktadır. Bauman'a göre iç ve dış grup birbirinden ayrılamaz, biri olmadan öteki var olamaz. Dış gruplar bireyin kendisine ait tanımlar yapması, bütünlüğü ve bir aradalığı sağlaması bakımından iç grubun oluşması için gereklidir. İç-grup üyelerinin hak olarak layık olduğu bir şey, dış-gruptaki insanlar için de aynı değeri taşıyorsa, bir lütuf ve hayır olacaktır. Çünkü sivil kayıtsızlık ile ahlaki kayıtsızlık arasında küçük bir fark vardır. Ahlaki kayıtsızlığın olduğu yerde ayrımcılık ve merhametsizlik

⁷⁰ Halime Güngör Erkan Yaman, "Damgalama (Stigma) Ölçeğinin Geliştirilmesi, Geçerlik ve Güvenirlik Şartları", *Değerler Eğitimi Dergisi* 11/25 (2013), s. 253.

⁷¹ Gordon Marshall, "Sosyoloji Sözlüğü" çev. Osman Akınhay-Derya Kömürçü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999, s. 559.

ortaya çıkmaktadır.⁷² Önyargıları “yeterli neden olmaksızın başkaları hakkında olumsuz düşünmek” olarak tanımlayan psikolog Gordon Allport önyargılı eylemleri beş başlıkta kategorize etmiştir.

1. Yabancı karşıtlığı; yabancılar ve biz olamayanlar hakkında önyargı
2. Çekinme/uzak durma; kişi önyargılı olduğu şeyden uzak durma eğiliminde olabilmektedir. Bu önyargının en zararsız olduğu kategoridir.
3. Ayrımcılık; siyasi, sosyal, ekonomik ve dini pek çok konuda önyargılardan hareketle bireylere karşı haksız eylem ve tutumlardır.
4. Fiziksel saldırı; önyargının fiziksel şiddete dönüştüğü durumdur.
5. İmha; en tehlikeli olan linç, katliam ve soykırımdır.⁷³

Ayrımcılığı ortaya çıkaran önyargılar gruplar ve düşünceler arasında düşmanlıklara ve çatışmalara yol açmaktadır. Önyargılar aracılığıyla taraftarlaşan birey ve gruplar arasında olumsuz söylemler artmakta, bu durum ayrımcılığa ve şiddete sebep olmaktadır. Nefret söyleminin oluşmasında biz olmayan/bizim gibi düşünmeyenlerle araya mesafe konulması, sosyal mesafenin artmasında rol oynamakta, önyargılar ayrımcılığın ilk aşaması oluşmaktadır.

Kalıpyargılar önyargılarla birlikte kullanılan fakat farklı kavramlardır. Kalıpyargı kavramını ilk kez kullanan Lipmann’a göre kalıpyargılar insanların sosyal sınıflarını ve zihinsel kategorilerini belirleyen ‘beyin resimleri’dir. Bir kişinin belli bir grup veya düşüncüyü sevmemesi önyargı iken, o grup veya düşüncüyü sevmeme sebebi kalıp yargıdır. Kalıp yargılar genellikle aşırı genellenmiş yargılardır.⁷⁴ Kalıp yargılar kişilerin hangi özelliklerde olması gerektiği ve nasıl davranması gerektiğine ilişkin beklentilerin temel kaynağıdır. Toplum ve aidiyetlerin kalıp yargıların temel belirleyicisidir. Kalıp yargılar sebebiyle insanlar benzerlik ve farklılıklarına nispetle toplumsal sınıflara ayrılarak algılanmaktadır. “Kadın-Erkek”, “Arap-Türk”, “Alevi-Sünni” gibi pek çok karşıtlık ve farklılık temelinde insanlar sınıflandırılmaktadır. Karşıtlıklar üzerinden oluşturulan düşünce kalıpları katı bir şekilde ayrımcılığa, nefret ve şiddete sebep olmaktadır. Bireyin toplumsal kimliğinden hareketle sahip olduğu önyargı ve kalıp yargılar her türlü ayrımcılığın temelini oluşturabilir. Dijital ortamlarda inşa edilen kimlikler, ideolojik ve toplumsal arka plana sahiptir. Yeni medya ortamlarında zihinsel izdüşümlerini gördüğümüz bireysel ve toplumsal önyargılar bu kimliklerden bağımsız düşünülmemelidir. Dijital ortamda üretilen dini nefret söylemlerinde de iç-dış grup yapılarının belirlediği önyargı ve kalıpyargılar rol oynayabilmektedir. Dijital

⁷² Zygmunt Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, çev. Akın Emre Pilgir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2019, s. 54-70.

⁷³ Karaman, *Twitter'daki Dini Ve Etnik Temelli Nefret Söylemlerinin Analizi*, s. 21.

⁷⁴ H. Andaç Demirtaş Madran, “Temel Beklenti Etkisi: Kendini Gerçekleştiren Kehanet”, *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 31.

önyargılarda toplumsallığın doğrudan ve dolaylı yansımaları olmakla birlikte dijitalliğin sağladığı yeni içeriklerle çeşitli önyargılar karşımıza çıkmaktadır.

1.5.3. Ayrıştırma\Ayrımcılık

Ayrımcılık kelimesi köken olarak Latince “discrimination” basitçe; adil olmayan davranışlar anlamına gelen kelime ile ifade edilir. İlk sosyologlar ayrımcılığı etnosantrizm; benzer olmayanlardan hoşlanmamak fenomeniyle ifade etmişlerdir.⁷⁵ Zamanla bu kavram her türlü ön yargı, ideoloji, mensup olunan grup veya toplumun kabullerinden hareketle bir gruba, grubun üyelerine veya ideolojiye yöneltilen olumsuz tutum ve davranışları kapsamaya başlamıştır. Ayrımcılık önyargılardan kaynaklanan, bir gruba karşı, grubun üyelerine veya düşünceye yöneltilen her türlü nefret, hoşlanmama, farklı muamele gibi olumsuz tutum ve davranışlardır.⁷⁶ Irk, cinsel yönelim, inanç, mezhep gibi farklılaştırıcı özelliklere sahip birey veya grup toplumdan ayrıştırılmaktadır. Bu kavram eşitlik ve üstünlük kavramıyla değerlendirildiğinde daha anlamlı hale gelmekte böylece ayrımcı olan ve ayrıştırılan ortaya çıkmaktadır. Kendisini veya grubunu ayrıcalıklı gören kesim diğerleri üzerinde baskı kurmaktadır. Ayrımcılık sebepleri, toplumsal önyargılara ve kabullere göre değişiklik gösterebilir. Ayrımcılık, ön yargıların eyleme dökülmüş hali olduğundan iki kavram birlikte değerlendirildiğinde daha iyi anlaşılmaktadır.

Estar Zonana ve Yuda Reyna ayrımcılığın üç grup tarafından yapıldığını düşünmektedirler. Birinci grup; komşumuz, arkadaşımız, akrabalarımız gibi sıradan bireylerdir. Bu grup bilinçli veya bilinçsiz olarak ayrımcılık yaparlar. Bu gruptakilerin yaptıkları ayrımcılıklar sözlü ifadelerden başlayıp büyük şiddet eylemlerine kadar ulaşabilmektedir. İkincisi; büyük gruplara hitap ederek onları etkileme gücünü ellerinde bulunduranlardır. Bu grupta iletişim araçlarını kullanarak toplumu konuşma ve yazıları ile yönlendirme, halkı kin ve düşmanlığa sevk etme gücüne sahip kişiler yer almaktadır. Üçüncü grup ise devlettir. Devlet hükümet ve muhalefet arasında oluşan farklı görüş düşünce ve söylem pratikleri ile halk arasında ayrımcı söylem ve eylemlere sebep olmaktadır.⁷⁷ En güçlü ayrımcı eylemlere sebep olan grup devlettir. Devletin söylemleri toplumda kabullenilmiş ön yargılara sebep olmakta bu söylemler toplumsal kabullere dönüşebilmektedir. Nazi Almanyası'nın Yahudi düşmanlığı gibi bizzat devlet tarafından önyargılarla oluşturulan ayrımcı söylemler ve eylemler büyük kısımlara neden olmuştur.

⁷⁵ Marshall, “Sosyoloji Sözlüğü”, s. 50.

⁷⁶ Karaman, *Twitter'daki Dini Ve Etnik Temelli Nefret Söylemlerinin Analizi*, s. 27.

⁷⁷ Ester Zonana - Yuda Reyna, “Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu Kanun Tasarısı Taslağı ve Nefret Suçları”, *Nefret Söylemi ve Nefret Suçları*, ed. Yasemin İnceoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012, s. 122.

Ayrımcılığın söylem yoluyla bir tür saldırıya dönüşmesi nefret söylemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir toplumda önyargı ve ayrımcılığın, hangi gruba veya düşünceye yöneltildiği, bu ayrımcılığın boyutları o toplumun tarihsel, sosyal, ekonomik, dini sisteminden bağımsız değildir. Her toplumun kendi kültürel geçmişinde hainliğin, kötülüğün ve günahkârlığın sembolü olan öteki gruplar ya da örnekler bulunmaktadır.⁷⁸ Grup nefreti yalnızca duygularla oluşmaz, bireysel ve toplumsal ideoloji grup nefretini dolayısıyla ayrımcılığı oluşturmaktadır. Farklı olan birey ve gruplar toplumsal yaşamda dezavantajlı olarak konumlandırılmaktadırlar. Konumlandırma süreciyle birlikte baskın olan grup veya ideoloji toplumda öteki olan grup ve düşünceleri isimlendirebilir, tanımlayabilir ve damgalayabilir. Böylece baskın olan grup alt grup hakkında kalıp yargılar üretebilir.⁷⁹ Üretilen bu kalıp yargılar ayrımcılığı kolaylaştırmakta, toplumu eylemsel ve zihinsel açıdan diğerlerine karşı önyargılı olmaya yöneltmektedir. Siyasal, sosyal ve medyatik söylemler ile bu ayrımcılığın keskinleştiği düşünülmektedir. Dijital ortamların yaygın kullanımıyla birlikte toplumsal önyargıların keskin bir biçimde ifade bulması, nefret söyleminin üretim ve yaygınlaşmasını kolaylaştırmış, sosyal medyada ayrımcı söylemlerin popüler olmasına imkân vermiştir.

1.5.4. Ötekileştirme

Öteki, Türk Dil Kurumu sözlüğünde “sözü edilen veya benzer iki nesneden önem ve konum bakımından uzakta olan” olarak tanımlanmıştır.⁸⁰ Öteki; ırk, cinsiyet gibi doğuştan gelen farklı özellikler ile birlikte sosyal, siyasi ve ekonomik ideolojiler gibi farklılaşan özelliklere yönelik, toplumlar tarafından oluşturulan yargıların dışında kalan birey ve grupları kapsamaktadır. Egemen kültürün dışında olan öteki, farklılıklardan doğmuş ve bu farklılıkları topluma kabul ettirmek veya kendi kimliğini meşrulaştırmak için mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu durum çeşitli politik ve ideolojik kurumlar tarafından kullanılarak “ben ve biz”in varlığını sürdürmek ve birlikteliği sağlamak için düşman haline getirilmiş ötekiler oluşturmalarına sebep olmuştur. Nitekim Umberto Eco’ya göre; “*Düşman sahibi olmak sadece kimliğimizi tanımlama açısından değil, aynı zamanda kendi değer sistemimizi ölçebilmek için bir engel edinmek ve o engelle yüzleşirken kendi değerimizi sergilemek açısından da önemlidir. Dolayısıyla düşman yoksa onu inşa etmek gereklidir.*”⁸¹

George Simmel öteki kavramını “yabancı” kavramından hareketle “yakınlık-uzaklık” ilişkisi içerisinde ele almaktadır. Aynı toplumda yaşadığımız yabancı grubun/toplumun

⁷⁸ Melek Göregenli, “Temel Kavramlar: Önyargılar, Özcü İnançlar ve Ayrımcılık”, s. 50-51.

⁷⁹ Kenan Çayır, “Ayrımcılığın Sosyolojisi ve Türkiye Toplumı”, s. 48.

⁸⁰ <https://sozluk.gov.tr/>

⁸¹ Umberto Eco, *Düşman Yaratmak*, çev. Leyla Tonguç Basmacı, Doğan Kitap, İstanbul 2014, s. 16.

kendisinin bir unsurudur. İç düşmanlar gibi yabancı toplum içerisindeki konumu gereği hem onun dışında olmayı hem de karşı karşıya gelinmesi gereken bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Yabancıya karşı bu bakış onun “organik” bir üye olmamasıyla alakalı bir durumdur. Böylece organik olmayan ilişki içerisinde “yabancıyı” gözden çıkarmak, onu suçlamak, günah keçisi ilan etmek kolaydır.⁸² Böylece yabancı tanımları ile “ben ve biz”in tanımı yapılmaktadır. Bize ait bireysel ve grup kimliklerine vurgular yaparak gruba aidiyet sağlanmakta, aynı değer ve kültüre mensubiyet inşa edilmektedir. Başka bir ifadeyle toplumsal ilişkiler içerisinde “yerli”yi kuran da “yabancı”dır. Yabancı dışarıda olan varlığıyla ve grupla olan ilişkisiyle grubu yapılandırandır, bu özelliğiyle yabancı aynı zamanda içeride de olandır. Kısaca ötekilik bir ilişki biçimidir, öteki hem içeride hem dışarıdadır.⁸³ “*Ben şuyum dediğinizde aslında her defasında şu değeri değilim dersiniz.*”⁸⁴

Rene Girard ise öteki kavramını; toplumun ihtiyacı olan “günah keçisi” olarak ele almaktadır. Toplumsal olaylarda ve kriz durumunda “kurban” olarak seçilen günah keçileri sayesinde toplum üzerinde krizlerin etkisi hafiflemektedir. Buna örnek olarak Ortaçağ’da yaygın bir hastalık olan veba salgınının yarattığı toplumsal etkiyi vermektedir. Veba salgını döneminde toplum vebanın gerçekliğini yadsımış ve “günah keçisi avına” çıkmıştır. Günah keçisinin seçimi bölgesel ve toplumsal özelliklere göre farklılaşmaktadır. Ancak bu günah keçileri genellikle “ahlaki nedenlere” dayanarak seçilmiştir. Ahlaki nedenler arasında “yüce otorite simgelerine” ya da “savunmasız varlıklara” saldırıldığı, “mutlak tabuların ihlal edildiği”, kutsal olana (dinsel) saygısızlık yapıldığı gibi nedenler yer almaktadır.⁸⁵

Öteki olana karşı yapılan her türlü ayrıştırıcı, dışlayıcı, olumsuz duygu ve eylemler ötekileştirme kavramının içerisinde değerlendirilir. Ötekileştirmenin en temel kavramlarından birisi de kimliktir. Kimlik kavramı birey ve grubun kim olduğunu tarif etmekte, bireyin diğerleriyle ilişkisinin nasıllığını kapsayan bir kavramdır. Kimlik sözlükte “Toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl biri olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin tümü” olarak tanımlanmıştır.⁸⁶ Kimliklerimiz yaşam boyunca oluşmakta ve değişmektedir. Doğuştan getirdiğimiz özellikler sınırlıdır. Bu özellikler bile sosyal çevremize göre şekillenebilir. Cinsiyetimiz doğuştan kazandığımız bir özelliktir fakat bu cinsiyetin yaşam şekli sosyal çevremiz tarafından şekillendirilir. Oslo’da kız doğmakla Kabil’de kız doğmak aynı anlamı taşımamaktadır.⁸⁷ Bireysel ve toplumsal kimliklerimizin inşası sürecinde benlik duygumuz ve

⁸² George Simmel, *Bireysellik ve Kültür*, Metis Yayınları, İstanbul 2009, s. 149.

⁸³ Levent Ünsaldı vd, *Yabancı - Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik*, Heretik Yayınları, Ankara 2021, s. 8.

⁸⁴ Ünsaldı vd, *Yabancı - Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik*, s.14.

⁸⁵ Rene Girard, *Günah Keçisi*, çev. Işık Ergüden, Alfa Kitap, İstanbul 2018, s.10-26.

⁸⁶ <https://sozluk.gov.tr/>

⁸⁷ Amin Maalouf, *Ölümçül Kimlikler*, çev. Aysel Bora, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019, s. 25.

kültürel yapı önemli etkiye sahiptir. Kimlikler bireyler ve gruplar arası ayrışmalara ve farklılıklardan doğduğundan çatışma ve ötekileştirmeyi kolaylaştıran bir unsurdur.

Garfinkel toplumsal itibarsızlaştırma ve ötekileştirmeyi açıklarken lanetleme retoriğinin açıkça ve toplumun gözü önünde yapılmasına dikkat çekmektedir: “*Ahlaki infialin paradigması açıkça itham etmedir/lanetlemedir. Bütün herkesten o kişinin görüldüğü gibi biri olmadığına, başka türlü ve özünde daha alt bir tür olduğuna tanıklık etmelerini isteriz.*”⁸⁸ İtham ederek birey, grup veya düşüncelere yönelik olarak bir yıkıma uğratma amacı güdülmektedir. Böylelikle açıkça itham etmek bize katılmayan, bizim gibi olmayanların toplumun önünde itibarsızlaştırılmasını hedefleyerek ötekileştirmelere neden olmaktadır. “*Piyasa ve siyasette itibarsızlaştırma mezhepleşmenin seküler bir formu olarak karşımıza çıkmaktadır.*”⁸⁹ Mezhepleşen, gruplaşan kişiler ötekine karşı her türlü ayrımcı, dışlayıcı söylem üzerinden kendi konumunu oluşturmaktadır. Böylece farklılıklara saygıyı azaltan öteki üzerinden meşrulaştırılan ve ötekine karşı olarak konumlandırılan düşüncelerin yaygınlık kazanması kaçınılmazdır.

Toplumsal ve sanal ortamlarda “biz” olmayan her şey “öteki” olarak konumlandırılmakta; bireysel farklılıklar, farklı grup ve düşünceler öteki olarak homojenleştirilerek yok sayılmakta ve hedef gösterilmektedir. Bu çalışma içerisinde söylemsel olarak inşa edilen ötekilik ele alınmıştır. Bu açıdan öteki çeşitli söylem ve kurumlar tarafından inşa edilen bir “bilgi nesnesi”ni oluşturmaktadır.⁹⁰ Dijital ortamlarda öteki olarak belirlenen birey, grup veya düşünceye karşı her türlü nefret söylemi meşrulaştırılması kolaylaşmaktadır. Çünkü bir insan karşısındaki kişi hakkında ne kadar az bilgiye sahip olursa, o kişiye karşı düşmanca davranışlarını o kadar rahat ifade edebilir. Yüz yüze etkileşimin olmadığı sanal ortamlar bu düşmanlığı ve kötülüğü sıradanlaştırabilir. Dijital ortamlarda birey muhatabını kendinden ne kadar uzağa konumlandırırsa, o kadar kötü davranabilir. Toplum içerisinde eylemlerimizi yapar, düşüncelerimizi dile getirirken toplumsallığın izin verdiği ölçüde davranırız. Fakat insan sanal ortamlarda toplumsallık kaygısı olmaksızın ötekine karşı olumsuz söylem ve davranışları daha rahat ortaya koyabilir.⁹¹

⁸⁸ Harold Garfinkel, “Başarılı Bir İtibarsızlaştırma Töreninin Koşulları”, *Yabancı Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik*, çev. Begüm Mengü, Heretik Yayıncılık, Ankara 2021, s. 109-110.

⁸⁹ Ünsaldı, *Yabancı - Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik*, s. 16.

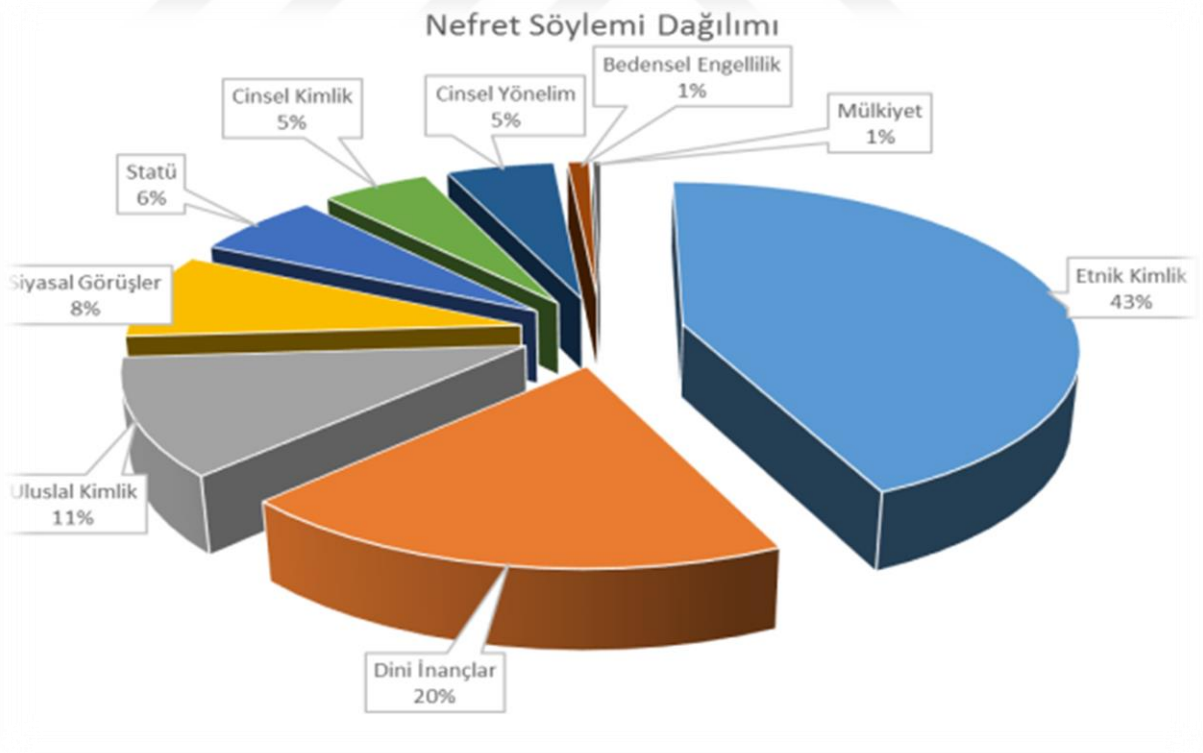
⁹⁰ Bahset Karslı, *Din ve Sosyal Bütünleşme: Farklılık ve Birlikte Yaşama (Göksun Örneği)* (yayımlanmamış doktora tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2012, s.57.

⁹¹ Kemal Sayar - Berna Yalaz, Ağ: *Sanal Dünyada Geçek Kalmak*, Kapı Yayınları, İstanbul 2019, s. 271.

1.6. Nefret Söyleminin Türleri

Nefret söylemi bireyin kendini tanımladığı ve konumlandığı bireysel ve toplumsal zemin dışında olanlara yöneltilen olumsuz söylemlerdir. Nefret söylemi yöneltildiği kimliğe veya düşüncelere göre sınıflandırılmıştır. Genel olarak; etnik bir kimliğe yönelik nefret söylemi, siyasal nefret söylemi, cinsiyetçi nefret söylemi, inanç ve mezhep temelli nefret söylemi olarak kategorize edilmiştir. Bu sınıflandırmalar içerisinde söylemler birden fazla kategorinin konusu olabilmektedir. Yani bir söylem birden fazla konuda nefret söylemi içerebilir. Örneğin bir kişi hem bir ırka hem bir dine karşı aynı anda nefret söylemi oluşturabilmektedir.

Görsel 1. 5’de verilen Sosyal Değişim Derneği’nin 2010’da yaptığı “10 Yıl, 10 Örnek” araştırması göstermektedir ki, nefret söylemi ve dolayısıyla suçuna maruz kalma açısından en büyük pay (yüzde 47) farklı etnik kimliğe sahip insanlara düşmektedir. Etnik kimliğe yönelik nefret söylemini, dini inançlar (yüzde 21), ulusal kimlik (yüzde 13), siyasal görüş (yüzde 5), cinsel yönelim (yüzde 5), toplumsal statü (yüzde 5), cinsel kimlik (yüzde 3), bedensel engellilik (yüzde 1) takip etmektedir.⁹²

Görsel 1. 3. Nefret Söyleminin Grup ve Kimliklere Göre Dağılımı⁹³

⁹² http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/medyada_nefret.pdf

⁹³ Hakan Alp, *Medyada Nefret Söylemi ve Çingene Toplumuna Yönelik Ayrımcı Söylemin Suça Dönüşme Süreci*, (yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2015, s. 34.

1.6.1. Irk Temelli/ Etnik Kimliğe Yönelik Nefret Söylemi

Etnik kökene dayalı ve ırk temelli olarak oluşturulan nefret söylemleri bu kategoride değerlendirilmektedir. Irkçılık, milliyetçilik ulus-devlet gibi ideolojilerden hareketle oluşturulan nefret söylemidir. Toplumdaki azınlık gruplara, yabancılara ve göçmenlere yönelik olarak oluşturulmaktadır. Farklı etnik gruplar toplumda korku ve kaygı kaynağı olarak konumlandırılarak düşman olarak hedef gösterilmektedir.⁹⁴ Etnik sebeplere dayalı olarak oluşturulan nefret söylemleri göçmenlere, mültecilere, yabancılara yönelik olarak dolaşıma sokulmaktadır. Aşırı milliyetçi söylemlerde etnik düşmanlık oluşturma tehlikesi sebebiyle ırk temelli nefret söylemi kategorisinde ele alınmaktadır. Etnik kimlik kaynaklı oluşturulan nefret söylemi yalnızca söylemi üreteni ve söyleme maruz kalanları etkilememekte toplumu kin ve düşmanlığa sevk etmekte, toplumu ayrıştırmaktadır.⁹⁵ Çok uluslu devletlerde bulunan azınlıklara karşı üretilen milliyetçi söylem ve bu azınlıkların toplum içerisindeki milli kimlikleri, ırk temelli nefret söyleminin kimlere hangi boyutta yönlendirileceğinin belirleyici olmaktadır.

1.6.2. Siyasal Nefret Söylemi

Siyasal bir düşüncüyü, partiyi, siyasi parti üyelerini hedef alan nefret söylemidir. Bu tür nefret söylemi genellikle siyasi partilerin taraftarları tarafından partilerin politikalarını savunmak amacıyla veya karşıt görüş tarafından ortaya atılan politikaları eleştirmek amacıyla üretilmektedir. Siyasal nefret söyleminin üretiminde söz konusu olan siyasi parti liderlerinin ve üyelerinin söylemleri belirleyici olmaktadır.⁹⁶ Parti yöneticilerinin üslubu sert ve ötekileştirici hale geldikçe siyasal nefret söylemi artmaktadır.⁹⁷ Biz ve öteki çerçevesinde toplumsal taraflar oluşmaktadır. Böylece politik kutuplaşma içeren nefret söylemleri dolaşıma girmektedir. Siyasal nefret söylemi genelde toplumsal olaylara paralel olarak gelişmektedir. Meydana gelen bir olaya yaklaşımda siyasi partilerin düşünceleri bu partilerin tarafları arasında olaya tepki verirken kullandıkları söylemi etkilemektedir.⁹⁸ Ülkemizde genellikle siyasal söylemler ırk ve etnik kimlik temelli söylemle birlikte karşımıza çıkmaktadır. Örneğin bir yasa teklifinin kanunlaşması sürecinde siyasi partilerin düşünceleri karşıt düşünceye

⁹⁴ Aygöl, *Yeni Medyada Nefret Söyleminin Üretimi: Bir Toplumsal Paylaşım Ağı Olarak Facebook Örneği*, s. 25.

⁹⁵ Sıdık Akkılıç, *Bir Ötekileştirme Mecrası Olarak Sosyal Medya: Ekşi Sözlük ve Ermeniler* (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018.

⁹⁶ Mutlu Binark - Günseli Bayraktutan, *Ayın Karanlık Yüzü: Yeni Medya ve Etik*, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2013, s. 83-85.

⁹⁷ Zeynep Burcu Vardal, "Nefret Söylemi ve Yeni Medya", *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(1) (2015), s. 150.

⁹⁸ Yusuf Türknaz, *Sosyal Paylaşım Ağlarının Siyasal İçeriklerinde Nefret Söylemi: 2019 İstanbul Seçimlerine İlişkin Twitter Paylaşımları*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2021.

yönelik nefret söylemi barındırabilmektedir. Son zamanlarda oldukça tartışmalı olan sosyal medya yasası kabul süreci ve sonrası siyasal nefret söyleminin en güncel örneklerindendir. Siyasi muhalefetin olumsuz bir dille ayrımcı ve ötekileştirici üslupla nefret söylemi üretmesi de bu kategoriye girmektedir.

1.6.3. Cinsiyetçi Nefret Söylemi

Cinsiyetçi nefret söylemi başlığı altında cinsel kimliklere yöneltilen nefret söylemi ve kadınlara veya erkeklere yöneltilen nefret söylemleri ele alınmaktadır. Bir cinsiyeti veya cinsel kimliği hedef alarak oluşturulan ayrımcılık içeren söylemler cinsiyetçi nefret söylemi olarak sınıflandırılmaktadır. Cinsiyeti ve cinsel kimlikleri aşağılama, küçük görme amaçlı oluşturulan söylemlerdir. Heteroseksüel cinsel kimlik dışında kalan kimliklerde cinsiyetçi nefret söylemlerinin hedefi olmaktadır.⁹⁹ Bununla birlikte toplumdaki kadının konumu kadına çizdiği imaj dışında kalan kadınlar veya erkekler bu tür söylemlerin hedefi olmaktadır.¹⁰⁰ Aynı şekilde dini inançlar ve gelenekler heteroseksüel cinsel kimlik dışında kalan; biseksüelite, homoseksüellik, transseksüellik vb. sapkınlık olarak nitelendiğinden bu bireylere karşı nefret söylemlerinin oluşmasında ve yaygınlaşmasına zemin hazırlamaktadır. Her türlü cinsiyet ve cinsel kimliğe yöneltilen nefret söylemleri bu başlıkta incelenmektedir.

1.6.4. Engelli Bireyler ve Çeşitli Hastalıklara Yönelik Nefret Söylemi

Fiziksel ya da zihinsel engellilere, bedensel kusurları bulunanlara, bazı hastalara ve hastalıklara yöneltilen nefret söylemidir. Nefret söylemine konu edilen engelli bireylerin özelliklerinin bir hakaret ifadesi olarak kullanılmaktadır. Sakat, deli, geri zekâlı, aptal, kör vb. ifadelerin kullanımı bu özelliklere sahip bireylere karşı doğrudan olmasa da dolaylı olarak bir nefret söylemi üretmektedir.¹⁰¹ HIV/AIDS, Covid-19 gibi çeşitli ve bulaşıcı hastalıklarda nefret söyleminin konusu olmaktadır. Özellikle son yıllarda ortaya çıkan Covid-19 virüsünün tüm dünyada yayılması, çok fazla ölüme sebep olması bu virüse yakalananlara, virüsün ilk çıktığı yer olan Çinlilere karşı nefret söylemlerinin sosyal medyada yaygınlaşmasına neden

⁹⁹ Zeynep Benan Dondurucu - Ayşe Pınar Ulucay, “Yeni Medya Ortamlarında Nefret Söylemi: Eşcinsellere Yönelik Nefret Söylemi İçeren Videoların Youtube Üzerinden İncelenmesi”, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(3), (2015), s. 1057-1091.

¹⁰⁰ Fatma Kübra Astam, *Kadına Yönelik Şiddet Olaylarında Sosyal Medyada Nefret Söyleminin Yeniden Üretimi: Helin Palandöken Cinayeti Örneği*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2018.

¹⁰¹ R Özgün Kehya, *İtalya Ve Türkiye’ye Göç Etmiş İnsanlarla İlgili Youtube Video Yorumlarında Nefret Söylemi: Karşılaştırmalı Bir Analiz*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018, s. 29.

olmuştur.¹⁰² HIV ve AIDS gibi bulaşıcı hastalıklar daha çok ahlaksızlık boyutuyla nefret söylemine konu olmuştur. Bu hastalıklar cinsel yolla bulaştığından toplumsal normlar sebebiyle ötekileştirilmiş “murdar hastalık bizden değildir” boyutuna ulaşan bir nefret söylemine dönüşmüştür.¹⁰³

1.6.5. İnanç ve Mezhep Temelli Nefret Söylemi

İnanç ve mezhep temelli nefret söylemleri dinlere, dini yorumlara ve mezheplere yönelik olarak üretilmektedir. Dini içerikli nefret söylemlerinde dinler ve mezheplere ait farklı düşünceler bir çeşitlilik olarak görülmemekte toplumsal ayrıştırmalara neden olmaktadır. Toplumda hâkim inanç ve mezhep dışında kalanlar genellikle dini içerikli nefret söylemin hedefinde olmaktadır. Kişilerin veya grupların birbirlerine kâfir, gâvur, ateist, Yahudi, dinsiz, imansız, müşrik gibi ayrıştırıcı ve ötekileştirici nitelemeler yapmaları dini içerikli nefret söylemi olarak değerlendirilmektedir. Ayrıştırıcı ve ötekileştirici söylemler, diji-toplumsal linç olgusunun oluşmasına da ortam hazırlamaktadır.¹⁰⁴

Her toplum mevcut hâkim inanç ve değerlerine göre öteki olan inanç, mezhep ve yorumları da belirlemektedir. Toplumlarda hâkim inanç ve ideolojilerin dışında kalan azınlıkların eylemleri ve düşüncelerine yönelik oluşturulan olumsuz ifadeler nefret söylemlerinin içeriğini oluşturmaktadır. Farklı din ve inançlara yönelik nefret söylemleri olduğu gibi aynı dine mensup kişilerde birbirine karşı nefret söylemi üretebilmektedir. Farklı din ve inançlara mensup kişiler, toplumda organik biçimde öteki ve yabancı olan olarak konumlandırılmakta ve nefret söylemine konu olmaktadır. Ancak aynı dini inanç içerisinde Müslümanların birbirlerine karşı ürettiği nefret söylemi bu çalışmanın ana konusunu oluşturmuştur. Çalışmamızda farklı dinlere yöneltilen nefret söylemleri kapsam dışında bırakılmış, Müslümanların birbirine yönelik olarak ürettikleri dini nefret söylemleri ele alınmıştır. Dijital ortamlarda dini konularda farklı düşünce ve yorum farklılıklarının ifade edilmesi, mezhepsel ayrılıklar, dini grup mensubiyetleri, dindarlık algıları, dijital tebliğ-tekfir vb. konular dini içerikli nefret söylemlerinin temelini oluşturmaktadır.

Şerif Mardin Türkiye’de dini bir “eylem aracı” (mediator of action) olarak ele almaktadır. Din bireyin bilincinde başkalarına anlatılması, tebliğ edilmesi gereken topluluk oluşturu bir özelliğe sahiptir.¹⁰⁵ Dinin tebliğ edilmesi dinin mensupları açısından kendi

¹⁰² Batuhan Korkusuz, *Covid-19 Salgınında Twitter’da Çinlilere Yönelik Nefret Söylemi: “Çin Virüsü” Örneği*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2021.

¹⁰³ Emre Başcı, “HIV İle Yaşayanların Toplumda Görünür Olma Durumları: Neden Ve Sonuçlarıyla Nitel Bir Model” 3/1 (2019), s. 62.

¹⁰⁴ Mahmut Kutlu, *Sosyal Medyada Linç Kültürü: Twitter’da Örnek Olay İncelemesi*, (yayımlanmamış doktora tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2022, s. 111.

¹⁰⁵ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 31-37.

kimlikleri ve karşıt kimliklerin oluşturulması sürecinde önemlidir. Tebliğin yetersiz kaldığı durumlarda ya da tebliğin kabul edilmemesi, eleştirilmesi durumunda ötekileştirme başlamakta, dinsel nefret söylemi ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁶ Dinsel nefret söyleminin oluşturulmasında mezhep ve yorum farklılıklarının yanında, dini gruplara karşı beslenen olumsuz duygular, her inanç grubuna ait dinsel değer farklılıkları, dini yaşam pratiklerinin farklı olması ve din-dünya görüşleri etkili olmaktadır. Dini ötekiler olarak sınıflanan birey ve gruplara karşı küçük görme, düşmanlık, tekfir gibi yaklaşımlar dinsel hoşgörüsüzlük sonucu ortaya çıkmaktadır. Dinleri müsamaha kavramı ile inceleyen Mensching, kutsal metinlerden üretilen hoşgörüsüzlüğü ve şiddeti “mutlakçılık” olarak tanımlamıştır. Evrensel dinlerde mutlakçılık tekelci bir şekilde temsil edilmektedir. Kutsal metinlerin dünün-bugünün ve geleceğin tek kurtuluşu olduğuna dair inanç insanların kutsalı dayatmasına neden olabilmektedir. Müsamahasızlık ise dinsel nefret söyleminin oluşmasına neden olmaktadır.¹⁰⁷ Dijital ortamlarda bu mutlakçılık hoşgörüsüzlüğü doğurmakta, yeni medya ortamlarında insanlar dini söylemlerine göre taraftarlaşabilmektedir. Dini algılayış biçimleri birey ve gruplar arasındaki farklılıklar önyargı ve ötekileştirmeleri ortaya çıkarmakta, tebliğ dilinin sertleşmesi, tekfir geleneği, dindarlık algıları ve dinin temsillerin dijital otoriteleşme sürecine girmesi gibi pek çok etken yeni medyada dini nefret söylemleri olarak ifade bulmaktadır.

1.7. Yeni Medya’da Dini İçerikli Nefret Söylemi Üretimi ve Yaygınlaşması

Yeni medya ortamlarının özellikleri sebebiyle nefret söyleminin üretimi ve yaygınlaşması daha kolay olmaktadır. Toplumsal farklılıklar ve fikir ayrılıkları dijital ortamda da söylem üretimini etkilemektedir. Söylem ve toplumsal temsiller arasında kurulan ilişkilerden hareketle inşa edilen sanal kimlik ve temsiller, dinden bağımsız olarak gelişmemektedir. Dijitalleşme ile birlikte dini söylemler de sanal platformlarda yer bulmaya başlamıştır. “Dijital/Çevrimiçi dini söylem” din ile ilgili olarak dijital ortamlarda yazılan, söylenen, çizilen veri akışını ifade etmektedir.¹⁰⁸ Bu söylem dijitallik öncesi çevrimdışı dini söyleme göre bazı farklılıklar içermektedir. Geleneksel dini söylemler, bu alanda otorite sahibi kişiler tarafından (bu konuda özgün veya yaygın eğitimi olan kişiler tarafından) üretilen söylemlerdi. Fakat çevrimiçi dini söylemlerin üretimi ve yaygınlaşması için dinde herhangi bir otorite olunmasına, bu alanda çalışmalar yapmış olmaya gerek yoktur.

¹⁰⁶ Betül Önay Doğan, “Çevrimiçi Dinsel Nefret Söylemi”, *Medya ve Din*, ed. Mete Çamdereli, Köprü Kitap, İstanbul 2014, s. 212.

¹⁰⁷ Gustav Mensching, *Din Sosyolojisi*, çev. Mehmet Aydın, İletişim Yayınları, Konya 2012, s. 289-299.

¹⁰⁸ Soner Duman, “Sosyal Medya Kullanımına İlişkin Fıkhi Hükümler”, *Din ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 39, s. 28.

Yeni medyanın özellikleri sayesinde tüm kullanıcılar karşılıklı olarak söylemlerin hem üreticileri hem tüketicileridir. Her kullanıcının içerik üretebilmesi veya bu içeriğe katılabilmesiyle sosyal medya mecraları, devasa bir bilgi havuzuna dönüşmektedir. Oluşan bilgi havuzunda bilginin doğruluğu ve değeri geleneksel anlayıştan farklıdır. Yeni medyada bilgiyi-söylemi değerli kılan ve gündem yapan, kaynağı, doğruluğu, söyleyeni gibi faktörler değil, önemli olan aldığı etkileşimdir. Etkileşim ise yorum, retweet, beğeni gibi sanal katılımları ifade etmektedir. Sosyal medyada üretilen dini söylemler, kitap sünnet vs. kaynaklara uygunluğundan ziyade paylaşım, beğeni ve etkileşim oranında kabul görmektedir. Dijital platformlarda söylemler keskinleştikçe etkileşim oranı artmakta, keskin söylemlerin taraftar bulması kolaylaşmakla birlikte bu söylemlerin inşa ettiği karşıtlar, hedef kişi, düşünce veya topluluklar da söylem üreterek etkileşimi arttırmaktadır.

Yeni medya teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte dinin dijital alanda yorumlanması, açıklanması, tebliğ edilmesi, gruplar oluşturması dinin dijital söylemler üretmesini kaçınılmaz olmuştur. Dini tebliğ ve inzâr dijital bağlamda yeniden tanımlanması gereken fenomenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözlükte “bir şeyi veya bir haberi ulaştırmak” anlamındaki tebliğ kelâm ilminde “peygamberlerin yükümlü olduğu tebliğ görevi, onların vahiy yoluyla aldıkları bilgiyi insanlara ulaştırması” demektir.¹⁰⁹ Peygamberin vefatından itibaren tebliğ görevi Müslümanlar tarafından yerine getirilmiştir. Zamanla dinin yayılması ve Müslümanların dini konularda bilgilendirilmesi gibi anlamları da içine alan bir kavrama dönüşmüştür. Dini tebliğ inzâr ve irşad kavramlarını içine alan bir anlama sahiptir. İnzar kişide korku uyandırarak onun dinin hedeflerine uygun eylemlere yönelmesini amaçlayan davet yöntemidir.¹¹⁰ Dijital ortamlarda keskinleşen söylemlerle oluşturulan tebliğ ise özellikle bir baskı ve taraf olma mekanizmasına dönüşen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dijital tebliğ sırasında kişi mutlak hakikatin kendisi veya grubunda olduğu anlayışından hareket ettiğinde, hakikat tekerciliği ve söylemin keskinliği ortaya çıkmakta dini nefret söylemleri dolaşıma girmektedir. Dolaşıma giren dini nefret söylemlerinin bu keskin yapısı dinin davet yöntemini nefret içeren bir yapıya büründürmektedir. Kişinin dini anlayışı ve yaşama biçimi, mensup olduğu dini grubu tek doğru görmesi, fikir ve görüş farklılıklarına karşı tahammülsüzlüğü dini nefret söylemlerinin hareket noktası olmaktadır. Dini akım ve grupların, dijital ortamda irşad etkinlikleri, yani kişileri doğru yola iletme faaliyetlerinde bulunmaları yeni medya ortamlarında yaygınlaşmaktadır. Yeni medya ortamlarının sağladığı kolaylıkla dini grupların, dijital vaizleri veya sıradan bir insanın dini anlayış ve farklılıkları

¹⁰⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/teblig>

¹¹⁰ <https://islamansiklopedisi.org.tr/inzar>

dijital düzlemde anlatma ve gösterme gayretleri zaman zaman nefret söylemleri üretmelerine neden olmaktadır. Dini tutum ve düşüncelerini meşrulaştırma zemininde, düşüncelerini “öteki” üzerinden inşa eden grup ve ideolojiler yeni medyada etkileşimsellik özelliğiyle gündemler oluşturabilmektedir. Yeni medyanın bu gündem oluşturma ve toplumu etkileme özelliğinin nefretin yayılım ve şiddetin sıradanlaşmasını tetiklediği söylenebilir. Dijitalliğin yüz yüze etkileşimden uzak oluşu her alanda olduğu gibi dini söylemlerin inşa ve yaygınlaşma sürecinde de çatışma unsurlarının ön plana çıkmasına, öteki olana tahammülsüz bir söylemin oluşturulmasına neden olmaktadır.

Dijital platformlarda kendi düşüncelerini meşrulaştırmaya çalışan dini gruplar ve bireyler farklı olana kulaklarını tıkamakta “yankı fanusları” oluşturmaktadırlar. Çünkü bu mecralarda duygularıyla hareket eden bireyler hemen kendi grupları etrafında toplanmakta aşırı ve çatışmacı söylemlerle ötekine karşı tavır almaktadırlar. Oluşan yeni dijital dini kabileler, onlar dışındaki herkesi öteki ve merhamete layık olmayan olarak kodlarlar.¹¹¹ Böylece dini söylemler birtakım ideolojileri içermeye başlamakta mensup olunan dijital grup ve düşünce dışında kalanlara yönelik nefret ve linç meşrulaştırılmaktadır. Dijitallik ve gündelik hayat birbirinden keskin olarak ayrılamaz. Söylemlerin oluşumu açısından dijitallik ve toplumsallığın birbiriyle etkileşimi doğrultusunda nefret dilinin yaygınlaşması, toplumsal birlik ve bütünlüğü, tehlikeye atmaktadır.

1.8. Dindarlık Algısının Nefret/Şiddet Söyleminin Oluşturulmasında Rolü: Hangi İslam?

Türkiye’de din ve dindarlık algısı modernleşme süreçleriyle birlikte dönüşüme uğramıştır. Din ve dindarlar ekonomi, siyaset, kültür vb. alanlarla etkileşim içerisinde kendilerine yeni toplumsal kimlikler inşa etmişlerdir. Osmanlı dinselliği Cumhuriyetle birlikte ulus devletlerin radikal yapısal farklılaşmasıyla yeni bir biçime dönüşmüştür.¹¹² Ne tür yaşama ve davranmanın dindarlık olarak algılanacağı konusunda bir ittifak söz konusu değildir. İnsanların yaşama verdikleri değer, davranışlara verdikleri önem, bakış açıları, ideoloji ve toplumsal statülerine göre dindarlık algıları değişmektedir. Toplumsal ve kültürel bağlamlarda şekil alan ve değişen dindarlık biçimleri, dini tutum ve davranışların yanında bir zihniyete karşılık gelmektedir. Dindarların dini yaşama biçimleri ise dinin toplumsal görünümünü oluşturmaktadır.¹¹³

¹¹¹ Ekmel Geçer, “Sosyal Medya, Kutuplaşma ve Dindarlık”, *Din ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 2019, s. 45.

¹¹² Necdet Subaşı, “Türk(İye) Dindarlığı: Yeni Tipolojiler”, *İslamiyat* V/4 (2002), s. 17-18.

¹¹³ Abdullah Özboilat, *Statü ve Din - Göç ve Eğitim Yoluyla Statü Edinme ve Dindarlık*, Karahan Kitabevi, Adana 2017, s. 118.

Din toplumsal yansımaları, inancın pratiğe dönüşümü açısından bireyi farklı dini algılara sevk etmektedir. İnançlar ve dini yaşam tarzlarının sınıflandırılması gibi dindarlık sınıflamaları da bulunmaktadır. Dindarlık ölçeklerinde; inananların yaşam biçimlerini belirleyen eylemler, inancın motivasyon gücü ve inancın davranışa dönüşen kısmı için genel geçer bir sınıflandırma yapılamamaktadır. Dindarlık görece bir kavram olduğundan birbirinden farklı pek çok anlam yüklenebilir.¹¹⁴ Türkiye’de genellikle bir eylem aracı olarak hareket eden din¹¹⁵ dindarlığın farklı yansımalarının olmasına zemin hazırlamaktadır. Yine de bir dindarlık tanımına yer vermek gerekirse dindarlık; bireyin dinsel ve toplumsal yapıyla kurduğu bağlılık düzeyinin öznel bir ifadesidir.¹¹⁶ Dindarlığın toplumsal olanı anlamlandırmadaki rolünü daha rahat anlamak için Türkiye’de dindarlık tipolojilerini ele almak gereklidir.

Geleneksel/İlmihalci Dindarlık: Bu dindarlık biçiminde bireyle Tanrı arasındaki mesafeyi ve ilişkiyi belirleyen Tanrı’nın bizatihi kendisidir. Kur’an ve sünnetin yanında, dini alanda ilk dönemlerde âlimler tarafından yazılmış kaynaklar ve ilmihal bilgilerini önemseyen, daha çok dinin emir ve yasaklarını yerine getirmenin öne çıktığı dindarlık şeklidir.¹¹⁷ Modernlik öncesi geleneksel toplumlarda dinin temel özelliği sembolik bütünleşmeleri gerçekleştirmesidir.¹¹⁸ Geleneksel dindarlığa sahip bireyler gündelik hayatlarını, hukuki ve ahlaki yaşamlarını dinin koyduğu kurallar çerçevesinde şekillendirmektedirler. Toplumsal yapıda dinin görünürlüğü hissedilmektedir. Dinin alanına vahiy ve peygamberin söz ve uygulamaları girerken geleneğin alanına dini metinlerden çıkarılan uygulamalar ve yorumlar girmektedir. Gelenek dinin ilk ortaya çıktığı zamanda değil, onu takip eden ve devam ettiren nesillerle oluşmaya başlamaktadır.¹¹⁹ Gelenek bu geçmişe atıfla sürekli şimdiye ve geleceğe bağlanmaktadır. Her gelenek hak ile batıl ayrımı yapmakta mensuplarını hakka yöneltmeyi hedeflemektedir. Bunun sonucu olarak gelenek mensuplarına bir ideoloji aktarmakta “biz” duygusunu ortaya çıkararak bunun dışında kalanları “öteki”leştirmektedir.¹²⁰ Geleneksel dindarlık eski dönemlere ait dini inançları ve modern öncesi dönemde dini kaideler hakkında yapılan yorumları içine alan bir dindarlık tipolojisidir. Çalışmamızda geleneksel dindar olarak; toplumun genelinde kabul gören bir inanca sahip, Kur’an ve sünnet kaynaklı ilk dönem dini yorumlara önem veren, dinin emir ve yasaklarına uyma konusunda katı

¹¹⁴ Kemaleddin Taş, “Dindarlığa Yüklenen Anlamlar: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Uygulamalı Bir Araştırma”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2010), s. 52.

¹¹⁵ Mardin, *Din ve İdeoloji*, s. 31.

¹¹⁶ Necdet Subaşı, “Türk(İye) Dindarlığı: Yeni Tipolojiler”, s. 24.

¹¹⁷ Taş, “Dindarlığa Yüklenen Anlamlar: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Uygulamalı Bir Araştırma”, 53.

¹¹⁸ Necdet Subaşı, “Türk(İye) Dindarlığı: Yeni Tipolojiler”, s. 26.

¹¹⁹ Kemaleddin Taş, *Üniversite Gençliğinin Dindarlık Kriterleri*, Alter Yayınları, Ankara 2005, s. 57.

¹²⁰ Halil İbrahim Akkuş -Ramazan Uçar, “Dindarlık Tipolojileri Bağlamında Türk Toplumu”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 24 (2018), s. 124.

düşüncelere sahip olan, inançla birlikte ibadeti de önemseyen dindarlar kast edilmektedir. “Biz” olarak tanımladıkları mensupları dışında kalan “ötekiler” geleneksel dindarların dini nefret söylemini yönelttikleri gruptur.

Modern\Hümanist Dindarlık: Modernleşme ve Cumhuriyet ile laik bir yapıya bürünen Türkiye’de İslami değer ve kabuller sarsılmaya başlamış, dinsel kurumsal düzeyde görünürlüğünü kaybetmeye başlamıştır. Modern dindarlık ahlaki değerlerin önemsendiği, inancın devam ettiği ancak emir ve yasakların gündelik hayatı etkileme durumunun geri plana atıldığı dindarlık tipolojisidir.¹²¹ Geleneksel toplumda sosyal hayatın merkezinde yer alan din modern toplumda ortaya çıkan seküler anlayış ile birlikte bireyselleşme sürecine girmiştir. Modern dindarlıkta bireyin dini hayatı belirli bir kalıpta değil, vicdani ve bireysel kararlarına göre şekillenmektedir. Sekülerizasyon dini açıklamalardan yararlanmaksızın dünyayı ve kendi öz yaşamlarını yorumlayan gittikçe artan sayıda bireyler üretmektedir.¹²² Buradan hareketle çalışmada modern dindar olarak; iyilik, doğruluk, dürüstlük gibi ahlaki ilkeleri temele alan, inancın önemsendiği ama ibadet ve ilkelerin geri plana atıldığı, dini otoritelerin kabul edilmediği, kurumsaldan arınmış bir dindarlık tipolojisi kast edilmektedir.

Dijital\Akışkan Dindarlık: Dindarlık tipolojilerinde ayrı bir kategori olarak değerlendirilmese bile dijital sanal dindarlıklar geleneksel ve modern dindar tipolojilerinin sanal platformlara aktarılarak yeniden kimlik inşa etme süreci ve yeni medya özellikleriyle eklektik bir zeminde olduğundan ayrı bir tipoloji olarak ele alınmıştır. Teknolojik ilerlemeler pek çok değişim ve dönüşümü beraberinde getirmektedir. İlerleyen ve gelişen teknoloji dijital bilginin hayatımızın merkezine yerleşmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca toplumsal değişim ve dijitalleşme süreçlerinde enformasyon üretiminin ve enformasyonun medyatik dolaşımının rolü büyüktür.

Byung Chul Han günümüz dijital toplumunu enformasyon toplumu olarak tanımlamaktadır. Han enformasyon rejiminin görselleştirme politikasına şeffaflık demektedir.¹²³ Ona göre insanlar iletişim teknolojisi aracılığıyla kendi enformasyonlarını üreterek kendi kendilerine bu enformasyonu dayatmaktadırlar. Yeni medya ortamlarında üretilen enformasyon üretim-tüketim ilişkisi bakımından Chul Han tarafından “Dijital hapishane şeffaftır.” şeklinde ifade edilmiştir. Şeffaflık ve enformasyon aynı anlamda kullanılmaktadır. Byung Chul Han’a göre rasyonellik zaman alır ve belli bir yoğunluğa sahiptir. Fakat enformasyon toplumunda dijital alanda kişinin rasyonel davranmaya zamanı

¹²¹ Taş, “Dindarlığa Yüklenen Anlamlar: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Uygulamalı Bir Araştırma”, s. 53-54.

¹²² Peter L. Berger, *Kutsal Şemsiye Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları*, çev. Ali Coşkun, Rağbet Yayınları, İstanbul 2011, s. 197.

¹²³ Byung-Chul Han, *Şeffaflık Toplumu*, çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul 2020.

yoktur. İletişim teknolojisinin hızlanması insanları rasyonellikten uzaklaştırır, kısa vadeli çözümler ve başarılarla yönlendirir. Böylece sahte haberler veya bağlamından koparılmış enformasyon içeren bir tweet mantıklı bir argümandan daha etkili bir biçimde dolaşıma girmektedir.¹²⁴

Twitter enformasyonun en hızlı yayılmasına imkân veren ve üretilen enformasyonun etkileşim olarak popülerleşmesini sağlayan yeni medya araçlarından biridir. Twitter insanların söylemlerini popülerleştirme konusunda sunmuş olduğu algoritmik özellikleri ile birey ve grupların kullanımını, duygu düşünce ve ideolojilerinin ifade edilmesi bakımından önemli bir araçtır. Dindar bireyler de inançlarını yaymak, kendisi gibi inananlarla tanışarak sosyal sermayelerini arttırmak, tartışmalı konularda görüşünü ortaya koymak, dini ritüellerini sanal ortamda da icra etmek, dinini tebliğ etmek gibi pek çok sebeple dijital ortamları yaşamlarının bir parçası haline getirmişlerdir. Bu durum kaçınılmaz olarak dinin dijitalleşmesi, kutsal alanın dijital alanla etkileşime geçmesine neden olmuştur.¹²⁵

Teknolojik ilerlemeler ve iletişim alanındaki gelişmeler “Dijital Kültür” ve “Dijital İletişim” alanını inşa etmiştir. İnşa edilen iletişim teknolojisini kullanan kullanıcıların çoğunluğunu genç nüfus oluşturmaktadır. Dijital iletişim teknolojisinin kullanıcılarına “Einstein nesli”, “Dijital Nesil”, “Dijital Yerliler” gibi isimler verilmektedir. Dijital yerliler günümüz teknoloji çağında dünyaya gelmiş gündelik işlerini, sosyalleşmeyi, iletişim ve aktivitelerini dijital alanda yapan nesildir.¹²⁶ Dijital dönemin öncesinde doğan insanlarda “Dijital Göçmenler” olarak isimlendirilmektedir. Dijital döneme sonradan dâhil olan dijital göçmenler, genellikle yeni medya teknolojilerini genç nüfusa göre daha zor kullanmakta, içerik üreticisinden ziyade tüketici ve dolaşımı güçlendirici özellikler sergilemektedirler.¹²⁷ Dijital alanın kullanıcısı olan yerliler ve göçmenler dindar kimliklerini sergilerken temelde geleneksel veya modern dini tipolojilere atıflar yaparak kimliklerini inşa etmektedirler. Dijital alanın farkı ise dindarlığın görünümü, sergilenmesi ve bu görünümün şekillerini sunmasıdır. Böylece görünür hale gelen dini bilgi, eylem, tutum ve yargılar halka açık hale gelmektedir. Sunum ve görünümün konusu haline gelen din, artık popüler ve trend olana atıfla bireyin dijital kimlik inşası sürecinde rol oynamaktadır. Dijitale taşınan din, inançtan ziyade bilginin konusu yapılmakta Chul Han’ın düşüncesinden hareketle dijital ortamlarda enfokrasi olarak karşımıza çıkan din, dini söylemler, tahakküm ve otorite konusu olmuştur. Böylece tekfir ve

¹²⁴ Byung-Chul Han, *Enfokrasi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi*, çev. Mustafa Özdemir, Ketebe Yayınevi, İstanbul 2022, s. 11-23.

¹²⁵ Mustafa Derviş Dereli, *Sanala Veda: Sosyal Medya ve Dönüşen Dindarlık*, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya 2022, s. 100-105.

¹²⁶ <https://www.yumpu.com/tr/document/read/19404097/dijital-yerlilerde-calisan-bellek-ve-coklu-gorev-frat-universitesi>

¹²⁷ T. A. Van Dijk, *Ağ Toplumu*, çev. Özlem Sakin, Kafka Kitap, İstanbul 2018, s. 317.

tebliğ geleneği, dindarlık tasavvurları, dini ve etnik kimlikler dijitale taşınmış dini söylemler konum alma ve sanal uzamda yer kapma meselesine dönüşmüştür.

Dijital ortamda sunulan her dindarlık algısı şiddet-nefret üretir mi? sorusu önemlidir. Tartışmaya konu olan nefret ve şiddet ilişkisini üreten bireyler hangi İslam'ı savunmakta, hangi dindarlık algısından hareketle bireyleri ötekileştirmektedir? Dinin mutlak hakikat tekelsizliği olarak anlaşılması, insanların zihninde dinin şiddeti meşrulaştıran bir araca dönüşmesini kolaylaştırmaktadır. Sorun bazı kişi veya grupların Tanrı'nın mesajına ve hakikate sahip olduğunu düşünmeleri, Tanrı adına konuşma haklarını kendilerinde görmelerinden kaynaklanmaktadır. Zahirî\Literal din anlayışı geleneği, din adına kullanmakta, dini şiddet ve nefret aracı olarak kullanmayı kolaylaştırmaktadır. Literal yorumlarda dünya hayatı değersizleştirilirken ahiret merkezi konuma yerleştirilmektedir. Ait olduğu grup bağlamında din tanımları bulunan bireyler ideal dindarın kendi grup kimliğine uygun eylem ve tutumlara sahip olan kişiler olduğunu düşünerek, militan dindarlara dönüşmektedirler. Kendi toplum ve kimliklerinin karşıtı olan kimlikler aşağılanmakta ve hedef gösterilmektedir. Şiddet teolojisi, hep başkalarını suçlayarak kendisini meşrulaştırmaktadır.¹²⁸ Karşılıklı bir ayırmaya neden olan çatışmanın olduğu yerde tepki, tepkinin olduğu yerde baskı, baskının olduğu yerde ise mücadele araçlarının kutsallaştırılması söz konusu olacaktır.¹²⁹

Dijital gruplar güçlü bir kimlik ve aidiyet sağlamaktadır. Çünkü onlar tarafından üretilen ve dolaşıma giren bilgi aynı zamanda kimliklerini temsil etmektedir. Bu kimlikleri kendileri seçer ve buna uygun olarak ötekileri belirlerler. Bir nevi kabileci kimlikler inşa eden bireyler her türlü iletişim ve anlaşmayı reddederek ifade ettikleri şeyi söylemsel değil kutsal bir zemine taşırlar. Böylece söyleme uygun olarak inşa ettikleri iletişimsel rasyonalite ile geçerlik iddialarını mutlaklaştırarak düşüncelerini eleştirilemez ve gerekçelendirilemez hale getirirler. Fakat dijital gruplara mensup bireyler bu ideolojiye aidiyet duygusu ve inanç ile her türlü ötekiliği reddeden bireylere dönüşmektedirler. Dijital iletişimin bu durumu, toplumu başkılığı ve farklılığı barındırmayan kimliklere ayırmaktadır. Söylem inşası; grup, ideoloji, kimlik savaşlarına dönüşür.¹³⁰ Yüz yüze etkileşimden bağımsız olarak sundukları söylemsel ideolojiler birer dogmaya dönüştürülür. Söylemsel ideolojilerin en kolay dolaşıma girdiği Twitter uygulamasının özelliklerinden dolayı söylemler keskinleştirilir, fragmanlaştırılır ve söylem TT hale dönüştürülür. Dindarlık algılarının viral hale gelmesi, dini grupların dijitale

¹²⁸ Bilal Samur, "Din Şiddet Üretir Mi?", *Din ve Şiddet*, ed. Faruk Sancar, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, Ankara 2016, s. 101-106.

¹²⁹ Halil Aydınalp, "İslam Dünyasında Siyasi Şiddetin Sosyolojik Unsurları", *Din ve Şiddet*, ed. Faruk Sancar, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, Ankara 2016, s. 200.

¹³⁰ Han, *Enfokrası Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi*, s. 35-36.

kayması, tekfir geleneği ve ötekileştirme Twitter algoritmasında gündem olma ve etkileşim sağlama açısından önemlidir.

Dinin dijitalleşmesi konusunda çalışmaları bulunan Campbell dijital dini, online dini pratikleri offline dini pratiklerle, online uzamla offline yaşamımızı birbirine bağlayan bir köprü şeklinde düşünmemiz gerektiğini ileri sürmektedir. Online ve offline pratiklerin bir araya getirilmesi, dijital dinin hem etkileşimsellik ve kullanıcı türevli içeriğin üretilmesi gibi online kültürün inanç kalıpları ve geleneksel dini unsurlarla etkileşim halinde olduğu anlamına gelmektedir.¹³¹ Dijital alanın bu özelliğiyle birlikte dinin dijital görünümü geleneksel dini anlayıştaki gibi sabit, değişmez bir yapıdan ziyade akışkan, değişken, slogan üzerinden inşa edilen bir yapıya sahiptir. Geleneksel dindarlığın ve tebliğ-tekfir geleneğinin zihni arka plan sağladığı dijital söylemlere, dinin-dindarın konumu, dindarlık tipolojilerinin yansımaları, inanç ritüelleri ve ideolojilerin nefret söyleminin üretimindeki konumu ve arkaplanı olarak problematize ettiğimiz konular eleştirel söylem analizi yöntemiyle örnekler üzerinden analiz edilmiştir.

¹³¹ Dereli, *Sanala Veda: Sosyal Medya ve Dönüşen Dindarlık*, s. 100-118.

İKİNCİ BÖLÜM:

YENİ MEDYADA DİNİ İÇERİKLİ NEFRET SÖYLEMİNİN SOSYOLOJİK ANALİZİ: TWITTER ÖRNEKLEMİ

2.1. Tekfir-Reddiye Geleneği Bağlamında Nefret Söylemi

Sözlükte “örtmek, gizlemek; nankörlük etmek” gibi anlamlara gelen küfr (kefr, küfür, küfrân), terim olarak genellikle “Allah’tan alıp din adına tebliğ ettiği hususlarda peygamberi tasdik etmemek, ona inanmamak” diye tanımlanır.¹³² Küfür kişinin hem kalbi hem dil ile Allah’ı inkâr etmesi, tasdik etmemesi anlamına gelmektedir. İslam terminolojisinde küfür kavramı dinden çıkmak anlamında kullanılmıştır. Küfr kelimesi Kur’an’da nekre (küfr) ve marife (el-küfr) olarak zikredilmiş ve çoğunda toplumsal özellik olarak anılmış, bir kısmında ise fertlere referansla kullanılmıştır.¹³³ Kur’an-ı Kerim’de bazı ayetlerde, küfrün insan tabiatının meyledebileceği bir özellik¹³⁴ olduğuna; bazılarında ise kişi ve toplumların eylemleri sonucunda meydana getirdikleri bir hâl olduğuna işaret edilmektedir.¹³⁵ Kur’an’ı Kerim’de iman esasları ile ilgili ayetlere sıklıkla vurgu yapılmıştır. “Allah’a, Peygamberlerine, Ona indirdiği kitaba, meleklerle, Ahiret gününe inanmaktır.”¹³⁶ Kâfir vasfını alanlar ise bu iman esaslarına uymayan kişilerdir. “Allah’ı, Melekleri, Kitapları, Peygamberleri, Ahiret gününü inkâr eden, derin bir sapma ile sapıtmıştır.” şeklindeki vurgu ile imanın ve küfrün sınırları belirlenmiştir.¹³⁷ İnanılması gereken unsurların açıkça bildirildiği üzere bu unsurları açıkça inkâr edenler ise kâfir olarak nitelenmiştir.

Tekfir problemi doğrudan inancın konusu olmakla birlikte kişinin toplumsal hayatını etkilemesi bakımından sosyolojiktir. Tekfir edilen açısından dini ve toplumsal uygulamalar değişmekte, kişinin velayet, nikâh, miras, diyetler, yargılanma, savaş hukuku, vela ve bera, cenaze defni başta olmak üzere, bu kişinin sahip olacağı dünyevi hükümler tümüyle değişmektedir.¹³⁸ Dolayısıyla kişinin hayatında bu kadar etkili olan ve değişime sebep olan tekfirin sosyolojik bir problem olarak da ele alınması gerekmektedir. İman ve küfür

¹³² <https://islamansiklopedisi.org.tr/kufur>

¹³³ Tevbe, 9:32; Nahl, 16:106; Kehf, 18:80; Zümer, 39:80; Rum, 30: 44; Lokman, 31: 33; Fatır, 35: 39

¹³⁴ İsra Suresi 17: 67

¹³⁵ Maaruf Al Husseini, *Din ve Siyaset Bağlamında Tekfir*, (yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016, s. 6.

¹³⁶ Nisa, 4/ 36, 38 Teğabun, 64/ 8; Bakara, 2/ 177, 285.

¹³⁷ Nisa, 4/ 136; benzeri ayetler: Bakara, 2/ 28; Kehf, 18/ 37; Nisa, 4/150; Maide, 5/ 81; Tevbe, 9/ 44; Nahl, 16/ 105.

¹³⁸ Halil Aydınalp, “Kural Dışı Dini Bir Yönelim Olarak Çağdaş Tekfir İdeolojisini Anlamak”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 46/46 (2015), s. 6.

hakkındaki yorum farklılıkları tekfir konusunda farklı anlayışlara yol açmıştır. Tekfirle ilgili tarihi tartışmalar Hz. Muhammed'in ölümünden itibaren siyasal ve sosyal zeminde tartışılmıştır. Hz. Muhammed'in kişi ve grupları tekfir etmekten kaçındığı yorum farkı olan bireyleri dahi İslam âlemi içerisinde tuttuğu, İslam'ın yayılması ve uygulanması konusunda hassasiyetleri olduğu bilinmektedir. “Ben Müslüman'ım”, diyen bir insana münafık da olsa, hatta kerhen de söylemiş bulunsa Müslüman'mış gibi muamele yapmak ve onu İslâm cemiyetine mal etmek Peygamber tarafından hikmete uygun bulunmuştu.”¹³⁹ Hz. Muhammed bu tutumunu şu sözleriyle desteklemiştir. “Nebevî devlet otoritesine teslimiyet göstermiş (Müslim) birine sövmek fık, onunla savaşmak ise küfürdür!”¹⁴⁰ Peygamberin bu tutumu Kur'an'ı Kerim'den “Size selam veren birine, elindeki dünya metana tamah ederek ‘sen mümin değilsin demeyin!’”¹⁴¹ ayetine dayandırılabilir. Nasslarda takınılan bu tavırlar ilerleyen dönemde İslam dünyası tekfir tartışmalarında görülememektedir. Hz. Osman'ın şehit edilmesinin ardından katilinin bulunamaması, Hz. Ali ve Muaviye arasındaki halifelik mücadelesi, iç karışıklıklar siyasi ayrışmalara sebep olmuştur. Bu iç karışıklıkların iki tarafının da Müslüman olması sebebiyle Müslümanlar ölümlere karşı dini anlamlandırma konusunda yeni meşruiyet zeminlerine ihtiyaç duymuşlardır. Çünkü kasten bir Müslümanı öldürmenin cezası Kur'an'da ebedi cehennem olarak anlatılmakta¹⁴², bir Müslümanı öldürmek tüm insanlığı öldürmek olarak zikredilmektedir.¹⁴³ Zikredilen ayetlere iman eden Müslümanların kendileri gibi Müslüman olanları öldürmeleri yeni yorumlamalara yönelmelerine sebep olmuştur.¹⁴⁴ Tekfir problemi sırf dini sebeplerle değil, değişen toplumsal koşullar, siyasal otorite, politik tercihler ve gruplaşmalara dayanan bir konu olarak günümüze kadar gelmiştir.

İslam düşünce tarihinde tekfiri başlatan ilk grup Hariciler olmuştur. Haricilere göre büyük günah işleyen mümin olmamakta ancak bu kişinin kâfir, münafık, müşrik olması konusunda ihtilaflar bulunmaktadır. Hariciler başta Hz. Ali olmak üzere, Hz. Aişe, Hz. Talha ve Zübeyr gibi önde gelen sahabeyi de küfürle itham etmişlerdir. Hariciler gibi tekfir ideolojisini sürdüren önemli bir grup da Şia'dır. Şia içerisinde ehlisünnete en yakın olan Zeydiyye mezhebi dahi büyük günah işleyeni tövbe etmeden ölürse tekfirle suçlamaktadır. Siyaseten başlayan tekfir zamanla ideolojik bir zeminde teolojik bir yapıya büründürülerek

¹³⁹ Mine Gürhan, *Tanrıbilim Açısından Tekfir*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Elazığ 2006, s. 41.

¹⁴⁰ Buhari, Sahih, Kitabu'l-İman, 36, Kitabu'l-Edep, 44, Kitabu'l-Fiten, 8; Müslim, Sahih, Kitabu'l-İman, 116

¹⁴¹ Nisa 4: 94

¹⁴² Nisa:93

¹⁴³ Maide:32

¹⁴⁴ Maaruf Al Husseini, *Din ve Siyaset Bağlamında Tekfir*, (yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016.

İslam dünyasında tehlikeli boyutlara ulaşmıştır.¹⁴⁵ İman ve küfür arasında kendi ideolojilerine göre sınır belirleyen mezhep ve gruplar diğerlerini, kendilerinden olmayan ötekileri tekfir etmişlerdir.¹⁴⁶ Birey ve grupların iman ve küfür konusunda belirledikleri bu sınırlar dolaylı olarak tekfirin neden ve nasıl olacağını da belirlemektedir. Grupların dini anlama ve yaşama şekilleri dolaylı olarak onaylamadıkları yaşam tarzını da açıklamaktadır. Böylece tekfir eden, tekfir edilenlerle arasına bir sınır çizmiş olur. Genel olarak ehlisünnetin iman telakkisine göre tekfirin sınırları şu şekildedir: İman konusunda kalbin tasdiki, kişinin ahiretteki durumuna işaret eder; dilin ikrarı ise dünyada Müslüman sayılması ve Müslüman olarak muamele görmesini sağlar. Dolayısıyla Eşari-Maturidi-Hanefi kelmalarına bağlı kelmacılara göre tasdik imanın rüknü, ikrar ise kişiye ait hükümlerin uygulanabilmesi için imanın şartıdır.¹⁴⁷ Tekfir konusunda ehlisünnetin sınırın bu kadar geniş tutması tekfir eden ve tekfir edilen açısından konunun ağır sonuçlar doğurmasındandır. İnsanların birbirini tekfir etme sebeplerinden en önemlileri; İslam'ın insana sağladığı düşünce özgürlüğü, nassları anlama ve yorumlamadaki farklılıklar, hilafet konusundaki siyasi tartışmalar, iç savaşlar sonucunda ortaya çıkan ayrılıklardan dolayı mezhep taassubu, kavmiyetçilik olarak sayılabilir.¹⁴⁸ Ameli ve siyasi konuda oluşan ayrılıklar itikadi konulara da yansımış böylece itikadi alanda da biz olmayan, diğerleri\öteki oluşmuştur. Tekfirciliğin temelinde dinin algılayış ve yaşayış tarzındaki farklılıklar ve bunların yorumlanması yatmaktadır.¹⁴⁹ Dini algı, ideoloji ve yorum düzeyinin kişinin toplumsal kimliğinden ve dindarlık algısından bağımsız olmadığı, kişileri ve grupları iman ve itikat konusunda damgalamada oldukça önemli bir role sahip olduğu söylenebilir.

Geleneksel tekfir anlayışının yeni medya ortamlarına yansımalarının ise dini kimliklerin meşrulaştırılması temelinde olduğu söylenebilir. Birey veya grup kendi düşüncesini nefret söylemi ile dile getirebilir fakat bu durumda söylemleri kendi çıkarları ve ideolojisi doğrultusunda sunduğu düşünceler olarak kalacaktır. Birey nefret söylemlerini Tanrı ve din adına yaptığını ilan ettiğinde söylemindeki şiddeti, çatışmayı, propagandayı ve nefreti kutsallaştırmakta ve meşrulaştırmaktadır. Din adına dayatılan fanatizm ve kesinlik iddiası, “kesin inançlılar”¹⁵⁰ aracılığıyla farklı olanı aşağılamakta, ötekileştirmekte ve ayırtırmaktadır. Dijital ortamda militan dini söylemler bu dünya hayatını değersizleştirerek ahireti odak noktası yapmaktadır. Din ve Tanrı adına konuşanlar kendilerini daima bu

¹⁴⁵ Muammer Esen, “Bir Şiddet Söylemi Olarak ‘Tekfir’”, *Din ve Şiddet*, ed. Faruk Sancar, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, Ankara 2016, s. 551.

¹⁴⁶ Al Husseini, *Din ve Siyaset Bağlamında Tekfir*, s. 106-140.

¹⁴⁷ Ahmet Saim Kılavuz, *İman Küfür Sınırı /Tekfir Meselesi*, Marifet Yayınları, İstanbul 1984, s. 41.

¹⁴⁸ Mine Gürhan, *Tanrıbilim Açısından Tekfir*, s. 68.

¹⁴⁹ Halil Aydınalp, “Çağdaş Kural Dışı Tekfirciliğin Yapısal Unsurları Üzerine Bir Model Denemesi-I”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/49 (2016), s. 162.

¹⁵⁰ Eric Hoffer, *Kesin İnançlılar*, Olvido Kitap, İstanbul 2019, s. 109.

dünyanın kötülüklerini düzeltmek için seçilmiş, kutsala hizmet eden, Tanrı'yı ve dini savunma görevinin kendilerinde olduğunu düşünen, birey veya gruplar özelinde teşekkül etmektedir.¹⁵¹

Çalışmamızda yeni medya ortamlarından olan Twitter'da tekfir ve reddiye tartışması, itikadi ve kelami bir zeminden hareketle değil, dijital tekfirin yaygınlığı, geleneksel izdüşümleri, Twitter'da üretilme ve dolaşımında kalmasında rol oynayan faktörler ve dijitalliğin söylemsel nefreti meşrulaştırma zemini ele alınmıştır. Modern anlamıyla ortodoksi dini anlayışın dışına itilen kişilere karşı oluşturulan toplumsal ve bireysel tepkileri, bu kişilerin dinin dışına itilmesiyle onlara karşı oluşan kalıpyargı ve önyargıların nefret söylemi oluşturması ve üretmesi tartışılmıştır. Tekfir ve reddiye geleneğinden hareketle üretilen nefret söylemleri makro düzeyde söylemin tematik yapısı, ardalan rolü ve bağlam bilgisi, mikro düzeyde ise nefret cümlelerinin şekilsel yapısı eleştirel söylem analizi yöntemiyle ele alınmıştır.

¹⁵¹ Bilal Samur, "Din Şiddet Üretir Mi?", 105-106.

Aratılan Kavram “Şirk” “Din” “Kâfir”	Tweetlerin Görüntülenme Tarihi 02.04.2023	Tarih	Beğeni Sayısı	Retweet Sayısı	Yorum Sayısı	Görüntülenme Sayısı
Nefret Söylemine Konu Olan Tweet	Mehmet Görmez’in: “Depremzedelerin gönlü naz makamındadır. Onlar Allah’a karşı kırık devlete karşı öfkeli” şeklindeki sözü, din bakımından şirk içerikli, devlet bakımından da vatana hıyanet sayılacak derecede ağır bir ifadedir. Ayrıca vatansever hiçbir depremzedenin Yüce Rabbimiz hakkında kullanmadığı hatta aklından bile geçirmediği Allah’a itiraz anlamına gelen bir iftirayı depremzedelere yakıştırarak büyük bir cehalete imza atmaktadır. Kulun Rabbine dargın olması haddi değildir. Kula yakışan ancak “Biz Allah’ın mülküyüz ve ancak ona dönücü kimseleriz.” (Bakara 156) Nitekim bir hadisi kudside: “ Her kim benim kazama (ve kaderime) rıza göstermezse, belama da sabretmezse artık o kişi Benim semamın altından çıksın ve (kendisine) Benden başka bir Rab arasın.” (et-Teberani, el- Mu’cemü’l Kebir, rakam: 807, 22/320) buyurulmuştur ki böylece kazaya rızasızlığın Allah-u Teala’yı ne kadar gazaplandıracağı daha iyi anlaşılıyor. Rızasızlık böyle olursa ya bir de Allah’a dargınlık halinin ne büyük bir kâfirlik olduğu daha iyi düşünülmelidir. Yıllarca bu memleketin Diyanet reisliğini yapmış bir adam bu lafı konuşuyorsa bu İlahiyatçıların itikad bakımından ne denli bozuk olduğunu anlamamız için bu delil yeterlidir sanırım.	02.03. 2023	11.400	1.972	600	3 Milyon 800 Bin
	Erişim URL: https://twitter.com/c_ahmethoca/status/1631310079411601409?t=IaSy_0Ef5KBrwXNkrxczwQ&s=08					

Tablo 2. 1. Tekfir Temelli Nefret Söylemi Örneği

Mehmet Görmez'in: "Depremzedelerin gönlü naz makâmındadır. "Onlar Allâh'a karşı kırık, devlete karşı öfkeli" şeklindeki sözü, din bakımından şîrk içerikli, devlet bakımından da vatana hıyânet sayılacak derecede ağır bir ifâdedir.

Ayrıca vatansever hiçbir depremzedenin Yüce Rabbimiz hakkında kullanmadığı hatta aklından bile geçirmediği Allâh'a itiraz anlamına gelen bir iftirâyı depremzedelere yakıştıran büyük bir cehâlete imzâ atmaktır.

96 308 3.137 202,3 B

Kulun Rabbine dargın olması haddi değildir. Kula yakışan ancak "Biz Allâh'ın mülküyüz ve ancak ona dönücü kimseleriz" (el-Bakara Sûresi:156) âyet-i kerîmesinde buyrulduğu üzere; sabır, rızâ ve teslimiyet göstermesidir.

62 404 3.721 231,3 B

Nitekim bir hadîs-i kudsîde: "Her kim Benim kazâma (ve kaderime) rızâ göstermezse, belâma da sabretmezse artık o kişi Benim semâmın altından çıksın ve (kendisine) Benden başka bir Rab arasın." (et-Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebîr, rakam:807, 22/320) buyrulmuştur ki

86 342 3.024 214,9 B

böylece kazâya rızâsızlığın Allâh-u Te'âlâ'yı ne kadar gazaplandıracağı daha iyi anlaşılıyor. Rızâsızlık böyle olursa ya bir de Allâh'a dargınlık hâlinin ne büyük bir kâfirlik olduğu daha iyi düşünülmelidir.

44 356 3.090 229,9 B

Yıllarca bu memleketin Diyânet reisliğini yapmış bir adam bu lafı konuşuyorsa bu İlâhiyatçıların îtikâd bakımından ne denli bozuk olduğunu anlamanız için bu delil yeterlidir sanırım.

354 492 3.826 282,6 B

Görsel 2. 1. Tekfir Geleneği Bağlamında Nefret Söylemi Örneği

2.1.1. Makro Yapı

2.1.2. Tematik Yapı

Eski Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez 'in 6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye'de meydana gelen deprem hakkında 14 Şubat 2023 tarihinde yayınlamış olduğu "Depremi Manevi Yaralarını Sarmak- Afetten Rahmete" adlı konuşmasında dile getirdiği düşünceleri sebebiyle aldığı eleştirilerin bir kısmı nefret söylemi içermektedir. Yukarıda ele almış olduğumuz tweet Mehmet Görmez'e karşı oluşturulan dini içerikli nefret söyleminin bir örneğidir. İlgili gönderiye Twitter'da "kâfir" ve "şîrk" kavramları aratılarak ulaşılmıştır.

Gönderi Allah’a kırgınlık, şirk, kâfirlik, Allah’a itiraz ve itikad temaları etrafında şekillenmiştir.

2.1.3. Şematik Yapı

2.1.3.1. Gönderinin Anlatım Dili

Ele alınan tweet eski diyanet işleri başkanı olan Mehmet Görmez’in 6 Şubat 2023 tarihinde Türkiye’de meydana gelen deprem hakkında yaptığı konuşmaya yöneltilmiş dini içerikli nefret söylemidir. Nefret söylemine konu olan video kullanıcı tarafından paylaşılarak tekfir düşüncesi ve dini nefret söylemi videoyla birlikte Twitter’da paylaşılmıştır. “Din bakımından şirk”, “devlet bakımından vatana hıyanet sayılacak ağır bir ifade”, “büyük bir cehalet”, “kâfirlik”, “itikad bakımından bozukluk” gibi cümlelerle söylem hakaret, tekfir ve hedef gösterme gibi unsurları içermektedir. Kullanıcı Görmez’in ifadelerini “...din bakımından şirk içerikli, devlet bakımından da vatana hıyanet sayılacak derecede ağır bir ifadedir” olarak nitelemiştir. Şirk sözlükte “ortak olmak ve ortaklık, ortak koşmak” anlamındaki işraktan gelmektedir. İsim konumunda bulunan şirk ise küfür demektir. Terim olarak ise “Allah’ın zâtında, sıfatlarında, fiillerinde veya O’na ibadet edilmesinde ortağı, dengi yahut benzerinin bulunduğu inanma” demektir.¹⁵² İslam hukukunda müşriklerin konumu kâfirlikle bir tutulmuş şirk küfrün içerisinde değerlendirilmiştir. Görmez’in ifade ettiği “Allah’a karşı naz makamında- kırık olmak”¹⁵³ ifadesi ise tweetin başında şirk içerikli diye nitelenmekte dolaylı olarak kullanıcıya yönelik tekfir içermektedir. Devamında ise “Allah’a dargınlık halinin ne büyük bir kâfirlik olduğu daha iyi düşünülmelidir” denilerek bu sözlerin küfre sebep olduğu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda gönderi “bu İlahiyatçıların itikad bakımından ne denli bozuk olduğunu anlamamız için bu delil yeterlidir sanırım” cümlesi ile ilahiyatçıları ötekileştirmekte, itikadı bozuklukla suçlamaktadır. İslam’ın inanç esaslarını oluşturan itikadın bozukluğu suçlaması İlahiyatçıları hedef göstererek inançları konusunda ayrıştırma ve damgalamaya maruz bırakmaktadır. Hakaret, damgalama, ayrıştırma ve ötekileştirme unsurlarını barındıran bu dil nefret söylemini oluşturmakta, Twitter’da dolaşıma girerek kişileri ve düşünceleri hedef göstermektedir.

2.1.3.2. Ardalan Bilgisi

İletişim teknoloji imkânların gelişmesiyle birlikte Dünya, küresel boyutta dönüşümlere sahne olmakta, her alanda hızla bilgi üretimi, dolaşım ve etkileşim ile pek çok gelişme yaşanmaktadır. Yaşanan gelişme ve ilerlemeler insanlara pek çok imkân sunmakla birlikte mevcut bulunan yapı ve enformasyonu da değiştirmektedir. Kitle iletişim araçları, yeni medya

¹⁵² <https://islamansiklopedisi.org.tr/sirk>

¹⁵³ <https://www.youtube.com/watch?v=zLup3tvTIVc>

özellikleri ve küreselleşme sayesinde zaman ve mekân gibi fiziki sınırlar ortadan kalkmış iletişim ve etkileşim toplumsal dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Yeni medyanın yaygın kullanımı sosyal, ekonomik, siyasal alanları etkilediği gibi din alanında da büyük etkilere sahiptir. Dijital teknoloji ile birlikte dini bilgi ve mesajlar, inanç-ilke ve doktrinler, kutsal metin yorumları ve ibadet pratikleri de dijital ortama taşınmıştır. Yeni medyanın interaktif bir iletişim ağı oluşturmasıyla dindarlıkta sanallaşarak dijital bir görünüm kazanmıştır. Dijitalleşme ile dini bilgi de enformasyon arasında yerini almış, böylece bir veriye dönüşen dini bilgi yorum ve fetva kargaşalarına sebep olmuştur. Dini kaynaklara yönelik yorum farklılıkları, dini anlama biçimleri, dindarlık boyutları, gündelik politika, dini grup ve bireylerin ideolojileri dijital tekfir problemlerini beraberinde getirmiştir. Bilginin üretimi ve yaygınlaşmasıyla “malumat tefrikaya sebep” olmuş, tekfircilik bir şiddet dili olarak yaygınlaşmıştır.¹⁵⁴

Dijitalleşme ile kimlikleri sanal dünyaya taşınan medyatik ve popüler din anlatımlarını İsmail Kara iki kategoride ele almaktadır: Birinci kategorideki bireylerin din anlayışları bireysel, katı, değişmez ve bilgi ağırlıklıdır. İbadet, ahlak, ahiret gibi konulara fazla yer vermezler. Diğerlerinin görüşleri, geçmiş ulemanın söyledikleri, farklı yorumlar onlar için pek önemli değildir. Dini anlatımları kutsallıktan arındırılmıştır. İkinci kategoride yer alanlar ise tam olarak birinci kategorinin karşısında konumlanan onlardan çok da farklı bir üslup kullanmayan kişilerdir. Bu kategorideki bireyler tek tipçi, meydan okuyucu, karşı tarafı ve karşıt görüşü eleştiri üzerine temellendirilmiş bir üsluba sahip bireylerdir. Diğerlerini cahillikle, kaba ifadelerle suçlayan, daha da ileriye giderek tekfir eden, dini alanın dışına iten bir üsluba sahiptirler.¹⁵⁵ Farklı dini yorumlar ve bakış açıları geleneksel tekfir geleneğinden hareketle dijital reddiye-tekfire taşınmıştır. İnanç alanının tartışma konusu olduğu gibi toplumsal bir problemde olan tekfirin; dijital ortamlarda oluşturduğu dini nefret söylemi, ayrışma ve gruplaşmaya neden olduğundan dinin sosyal bütünlüğü sağlama işlevine zarar verdiği düşünülmektedir. Dijital ortamda hakikatin tek sahibi ve temsilcisi olduğunu düşünenler arasında yaygınlaşan tekfirci dil, nefret ve şiddet dilinin de yaygınlaşmasına neden olmaktadır.

Dijital platformlar söylemi ve üslubu sertleştirerek, keskin çizgiler oluşturmaktadır. Twitter gibi yazı karakteri sınırlandırması olan yeni medya ortamlarında dini söylemler kısaltılmakta, manşet haline getirilmekte söylemler çarpıcı ve meydan okuyucu bir hale

¹⁵⁴ Mehmet Görmez, “Yeni Bir İlm-i Kelama İhtiyacımız Var”, *Açıkdenez Dergisi*, Mayıs 2022, s. 27-28.

¹⁵⁵ <https://www.star.com.tr/acik-gorus/yasar-nuri-ozturk-hocanin-ardindan-medyatik-hocalar-ve-dinin-kritik-anlatimi-meselesi-haber-1122757/>

getirilmektedir. Kısaldıkça yoğunlaşan cümleler keskin dini söylemlere yol açmaktadır.¹⁵⁶ Keskinleşen söylemler dini içerikli nefret söylemlerinin oluşmasında önemli bir role sahiptir. Twitter da dinin bir tartışma konusuna dönüştürülmesi, bir çekişme/çatışma aracı haline getirilmesi dilin sertleşmesi bu çatışmacı üslubun yaygınlaşmasını hızlandırmaktadır. Dijital ortamda dini davet-tebliğ dili bir taraftar toplama aracına dönüşmüş, kendisini dinin temsilcisi sayan kişiler dinin kolluk kuvvetleri görevini üstlenerek kendilerini hak, ötekilerini batıl olarak görmeye başlamışlardır. Dini tekelci anlayış kişileri, kendisi gibi düşünmeyen herkesi tekfir etmeye ve ötekileştirmeye götürür. Tekfirciliğin şiddet dili olarak dolaşıma girdiği Twitter’da dini içerikli nefret söylemi yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Hakikat/bilgi tekelciliği otorite ve güç motivasyonu sağlamakta kendisiyle aynı hakikati kabul etmeyene karşı nefret dilinin yaygınlaştırmasına katkı sağlamaktadır.

Dini temsillerin dijital ortama aktarılmasıyla; dindarlık algısının değişimi, geleneksel pratiklerden hareketle dijitalle taşınan dini kimliklerin tarihsel sürece, kutsal kaynaklara atıflarla kendisini meşrulaştırma pratikleri olarak yeni medyada sunduğu söylenebilir. Tekfir ve reddiye geleneği İslam dünyasında yaşanan temelde siyasi ve ideolojik kavgaların dini alana yansmasıyla oluşmuş bir gelenektir. Hz. Muhammed’in ölümünden sonra ortaya çıkmaya başlayan siyasi ve fikri ayrılıklar insanların dini alanda da ayrışmalarına yol açmıştır. Haricilikle başlayan tekfir hadisleri İslam dünyasında Gazali ile birlikte sistematik olarak dini gelenek içerisinde devam ettirilen bir ayrışma mekanizmasına dönüşmüştür.¹⁵⁷ Dijital tekfir ise mekân-zaman ve yüz yüze etkileşim pratiğinden yoksun olan sanallık ve yeni medya ortamlarının kolay yayılma, etkileşim özellikleriyle tekrardan canlanan toplumsal nefret ve ayrışmaya sebep olan bir gelenek halini almıştır.

Dini içerikli nefret söylemine konu olan ele aldığımız tweette kullanıcı “din bakımından şirk içermek, Allah’a itiraz, Rabbe dargınlık, kazaya rızasızlık, Allah’a dargınlık” halini kâfirlik saymıştır. Şirkin kişiyi inanç bakımından küfre düşüreceği dile getirilmiştir. Şirk sözlükte “ortak olmak ve “ortaklık, ortak koşmak” anlamındaki işrâktan gelir, isim konumunda bulunan şirk ise küfür demektir. Terim olarak ise “Allah’ın zâtında, sıfatlarında, fiillerinde veya O’na ibadet edilmesinde ortağı, dengi yahut benzerinin bulunduğu inanma” demektir.¹⁵⁸ İslam dininde müşriklik küfür içerisinde değerlendirilmiş, Allah’a ortak koşmak küfür sebebi sayılmıştır. Sözlükte Küfür “örtmek, gizlemek, nankörlük etmek” gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak ise Allah’a ve peygamberinin getirdiği şeyleri tasdik etmemek

¹⁵⁶ <https://diyanet.tv/medya-ve-din/video/dijital-dindarlik--medya-ve-din-46-bolum>

¹⁵⁷ İmam Gazali, *Faysalu’t-Tefrika İslam’da Tekfir Söyleminin Temellerine Dair*, çev. Mevlüt Uyanık - Aygün Akyol, Elis Yayınları, Ankara 2021.

¹⁵⁸ <https://islamansiklopedisi.org.tr/sirk>

anlamlarına gelir.¹⁵⁹ Âyet ve hadislerde imanın kalbin tasdikine bağlı kılınmasından hareketle (en-Nahl 16/22, 106; el-Hucurât 49/14; Müslim, “Îmân”, 155-160) imanı kalbin tasdikinden ibaret sayan Ehl-i sünnet kelamcılarına göre küfür, dinin aslından olduğu kesinlikle bilinen unsurların, tamamını veya bir kısmını kalben tasdik etmemektir. Allah’ın birliğine ortak koşmak olan şirkte bu bağlamda küfür olarak değerlendirilir. Tekfir ise “küfre nispet etmek, mümin diye bilinen bir kişi hakkında kâfir hükmü vermek” demektir.¹⁶⁰ İslâm âlimleri İslâm’ın hak din olduğuna inanmayan ateist, müşrik, Yahudi, Hristiyan, mürted, münafık gibi değişik inançları benimseyen kişileri tekfir etmişlerdir. Fakat mezheplerin teşekkül sürecine girmesi ve farklı ideolojik düşüncelerin İslam dünyasında yayılmaya başlamasıyla Müslümanlar arasında birbirini tekfir etme hadiseleri de ortaya çıkmıştır. Farklı mezhep ve gruplara aidiyetleri olan kişiler düşüncelerini savunmak için kendilerini İslam içerisinde bir zemine sabitleyerek karşıt ideoloji ve grupları dinden çıkmak ve küfürle itham etmiştir.

Tweete geçen kaza kavramı ise İslam literatüründe kader ile birlikte kullanılmaktadır. Sözlükte “hükmetmek; muhkem ve sağlam yapmak; emretmek, yerine getirmek” anlamlarındaki kaza ise “Allah’ın nesne ve olaylara ilişkin ezeli planını gerçekleştirilmesi” şeklinde tanımlanır.¹⁶¹ Yaşanan deprem hadisesinin Allah’ın planı dâhilinde gerçekleşmesi bunun kader ve kazanın bir sonucu olduğu tweeti atan kişi sahibi vurgulanmıştır. Kullanıcı “Her kim benim kazama (ve kaderime) rıza göstermezse, belama da sabretmezse artık o kişi Benim semamın altından çıksın ve (kendisine) Benden başka bir Rab arasın.” (et-Teberani, el-Mu’cemü’l Kebir, rakam: 807, 22/320) hadisini delil göstererek Görmez’in ifadesindeki “naz makamında olmak, rabbe karşı kırık olma” cümlelerini Allah’ın kader ve kazasını kabul etmemek olarak yorumlamış, buradan hareketle küfür ithamında bulunmuştur. “*Kazaya rızasızlığın Allah-u Teâlâ’yı ne kadar gazaplandıracağı daha iyi anlaşılıyor. Rızasızlık böyle olursa ya bir de Allah’a dargınlık halinin ne büyük bir kâfirlik olduğu daha iyi düşünülmelidir.*” cümleleriyle dargınlık halini küfür sebebi saymıştır.

Geleneksel din içerisinde tekfir hadisesinin birtakım hukuki sonuçları bulunmaktadır. Tekfir edilen kişi mirasla ilgili haklarını kaybeder, evli ise boşanır, Müslüman kadınlarla evlenemez, öldüğünde cenazesi yıkanmaz, cenaze namazı kılınmaz gibi pek çok hukuki ve toplumsal yaptırımı bulunmaktadır.¹⁶² Hükümlerin uygulanabilmesi için kişinin kendisinin küfrünü ilan etmesi ya da bu kişinin şahitler huzurunda tekfir edilmiş olması gerekmektedir. Tekfir ve reddiye geleneği bir kişinin tekfir edilebilmesi için bir takım şartlar belirlemiştir. Bu

¹⁵⁹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/kufur>

¹⁶⁰ <https://islamansiklopedisi.org.tr/tekfir>

¹⁶¹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/kader>

¹⁶² Ahmet Saim Kılavuz, *İman Küfür Sınırı /Tekfir Meselesi*, s. 193-194.

şartlar kişinin akıllı ve ergin olması, küfrünü özgür iradesiyle dile getirmiş olması, dinin temel iman esaslarından birini kabul etmediğini açıklaması gibi kaideler şeklinde belirlenmiştir. Ehli kiblenin tekfir edilememesi ve tekfirin dolaylı değil doğrudan yapılması şartı önemlidir. Geleneksel tekfir anlayışında Müslümanlar içerisinde görüş ve yorumlara açık olan, ihtilaflı meseleler tekfire konu edilmemiştir.¹⁶³ Fakat dijital tekfırde durum farklılaşmaktadır. Dijitalliğin barındırdığı paradokslar yeni medya ortamlarından olan Twitter’da dijital tekfirin üretilmesi ve dolaşıma sokulmasında da göze çarpmaktadır. Kutsal metinler ve din dilinin insanları doğru yola iletme amacının olması, dijital ortamlarda dini söylemlerin insanları yönlendirme gücü nefret ve şiddete dönüştürülme potansiyeli bulunmaktadır. Dini konularda yorum yaparken kutsal metinlere atıfla kişi kendi yorumlarını meşrulaştırdığında bu yorumları diğer inananlara, farklı yorumlara karşı bir şiddet fenomenine dönüştürebilir. Yani kutsal metnin kesinliği ve alternatifsizliği doğrultusunda inşa edilen dijital dini söylemler doğrudan şiddet fenomenine dönüştürülür.¹⁶⁴

Geleneksel tekfir anlayışı, dijital tekfir ve reddiye anlayışına zihni bir arka plan sağlamaktadır. Dijital tekfir, yeni medya ortamlarında dindarların taraftarlaşmalarına, grup ve düşünceler etrafında toplanarak diğerlerine karşı nefret söylemi üretmelerine, keskin ve alternatifsiz söylemlerle çatışmalara neden olmaktadır. Dini grupların dijital üretim-tüketim ilişkileri, dindarlığı militarist bir zeminde sergileyen kişiler, radikal din anlayışıyla “ötekilere” karşı nefret besleyen dini tasavvurlar dijital ortamda nefret söyleminin dolaşımında kalmasını sağlarlar. Dinin mutlak temsilci olduğunu düşünme, ahiret ön plana çıkarılarak kurtuluşun yalnız kendi dini yorum ve anlayışında olduğunu düşünme, kutsala hizmet ettiğini düşünerek taraftar toplamaya çalışmak dijital nefretin en yaygın karşımıza çıkan şekilleridir.

2.1.3.3. Bağlam Bilgisi

Dini kabulleri konusunda kesin inançlara sahip bireyler kendisini ayrıcalıklı, bu dünyanın ve cennetin mirasçısı olarak görmeye meyilli olurlar. İnançlarını benimsemeyen kişiler kötüdür ve kendileri gibi düşünmeyenler kahrolacaklardır.¹⁶⁵ İncancından hareketle birey kendisi gibi düşünmeyen veya kendisinin olduğu gruba mensup olmayanlara yönelik nefretin üretiminde dini anlayış ve yorumlarını merkeze almaktadır. Dijitalliğin verdiği sorumsuzlukla nefret duygusu hızla üretilmekte ve dolaşıma sokulmaktadır. Yeni medyada üretilen nefretin sahibi yoktur, kolektif bir üretim ve yaygınlığa sahiptir. Toplumsal yaşamında birey nefrete dayalı bir iletişim dinamiğini kurmasa bile dijital ortamda daha

¹⁶³ <https://islamansiklopedisi.org.tr/tekfir>

¹⁶⁴ Burhanettin Tatar, “Formasyon-Deformasyon-Transformasyon Diyalektiği Olarak Şiddet Bağlamında Din Dili”, *Din ve Şiddet*, ed. Faruk Sancar, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, Ankara 2016, s. 377.

¹⁶⁵ Eric Hoffer, *Kesin İnançlılar*, s. 128.

keskin bir söylem inşa etmektedir. Ele aldığımız tweette kullanıcı “Allah’a dargınlık halinin ne büyük bir kâfirlik olduğu daha iyi düşünülmelidir.” diyerek kutsal alanda kendisi gibi dini yorumlara sahip olmayan kişiyi topluma haykırmakta, hedef göstermektedir. Sanal dünyada din adamları tekfir ettiği kişiyi anlama ve özdeşim kurma gibi bir kaygı taşımamakta, siber zorbalar gibi hareket etmektedirler. Tekfirin dijitale taşınmasıyla sanal dini linçler ortaya çıkmıştır. Twitter sanal linç mekanizmasının en etili olduğu sosyal medya ortamlarındandır.¹⁶⁶ Bu sanallığın etkili kullanımıyla birlikte tekfir etme pratiği üzerinden kişi, düşünce ve eylemler hedef gösterilmekte, ayrıştırma ve ötekileştirmeye maruz bırakılarak dışlanmaktadır. Twitter gibi yeni medya ortamlarının sunmuş olduğu dijital bağlamlar nefretin hızlı yayılımı konusunda oldukça etkili olmaktadır.

2.1.4. Mikro Yapı

Gönderi metnindeki cümleler dilin gramer yapısına uygun olarak oluşturulmuştur. Yazım ve noktalama kurallarına dikkat edilmiş, vurgulamalar ve aktif yapılar kullanılmıştır. Dini kavramlar olan sabır, rıza, teslimiyet, kaza, itikad gibi dini ifadeler yer verilmiştir. Sen dili kullanılmamış, umuma açık bir ifade tarzı benimsenmiştir. Tavsiye, dikkat ve delillere dayalı bir üslup benimsenmiştir. Cümle dizimi ve neden sonuç ilişkisi bakımından anlamsal bütünlük sağlanmıştır. Tekfir cümleleri dolaylı kurularak başlanmış “din bakımından şirk içerikli”, fakat cümlelerin devamında “ne büyük kâfirlik olduğu düşünülmelidir” diyerek söylem küfre isnat edilmiştir. Cümleler nedensel ilişki açısından incelendiğinde bütün olarak değerlendirilirse anlamlı bir ilişki kurulabilmekte ancak son cümlede “Diyaret reisliği yapmış adam bu lafı konuşuyorsa bu ilahiyatçıların itikat bakımından ne denli bozuk olduğunuzu anlamamız için bu delil yeterlidir sanırım” cümlesinde ilahiyatçıların itikat bakımından bozukluğunun delili sunulmamış, bölgesel uyum gözetilmemiştir. Kişisel yargı ve İlahiyatçılara ilişkin bireysel kanılardan hareketle nefret söylemi Görmez özelinde ilahiyatçılara yönlendirilmiştir. “Depremzedeler bu iftirayı yakıştırarak” sözleri ile depremden etkilenmiş kişileri şahsa karşı kışkırtma ve hedef gösterme yapılmaktadır. “Vatana hıyanet” ifadesi ile milli duygular harekete geçirilmeye çalışılmış, kişinin düşünceleri ideolojik kavga zeminine çekilmiştir. “Biz ve O” ikiliği üzerinden dini ve milli değerlere sahip olan kişilerin duyguları harekete geçirilmeye çalışılmıştır.

Kelime seçimleri incelendiğinde özellikle “gazap, hıyanet, kâfirlik, itikat bozukluğu, şirk” gibi olumsuzlukların etrafında vurgulanan cümleler dikkat çekmektedir. Cümlelerde yer alan düşünceleri inandırıcı kılmak, iddiayı desteklemek için Kur’an ve hadis kaynaklarına yer

¹⁶⁶ Muhittin Imıl - Erdem Dağdemir, *Taştan Klavyeye Linç*, Vadi Yayınları, İstanbul 2021, s. 80.

verilmiştir. Aynı zamanda tweette ele alınmış olan Mehmet Görmez'e ait "Depremzedelerin gönlü naz makamındadır. Onlar Allah'a karşı kırık, devlete karşı öfkeli" cümlelerini kurmuş olduğu Youtube videosunun bu kısmı video olarak sunulmuştur. Gönderinin retoriği değerlendirildiğinde özelde Görmez, genelde ise ilahiyatçıları hedef alan bir nefret söylemi içerdiği ve tekfir mekanizması kullanılarak dijital ötekileştirme ve dışlamaya sebep olduğu görülmüştür.

2.2. Kadının Yeni Medya'da Görünümüne Yönelik Nefret Söylemleri: Kendisini Haram Olana İfşa Etmek

Türkiye'de dindar muhafazakâr kadınların kamusal alana aktif olarak katılmasıyla birlikte dindar kadının görünümü toplumsal bir olgu olarak tartışılmaya başlanmıştır. Cihan Aktaş'a göre Türkiye'de tesettür Batı ve Doğu, modernlik ve geleneksellik, İslam ve modern dünya arasında bir çatışma meselesi haline geldi; bu nedenle de bu çatışmaların uzlaşmasının zorluğu oranında tesettür, yeniden ve yeniden tanımlamalara maruz kalmıştır. Modernliğin ve gelenekselin bir temsili olan kadının kıyafeti, davranışı, ahlakı, özü ve dini koruma tartışmaları ekseninde her zaman toplum tarafından müdahale edilebilir bir alan olmuştur. Tesettür biçimleri seviyesinde algılanmış; çünkü Müslümanlar iki yüz yıldır modernizme karşı savunusunu ve karşıtlığını şekiller üzerinden temellendirmiştir.¹⁶⁷

Başörtüsü modernistler için tehlikeli bir ideolojinin yansıması, dindarlar içinse elde edilmesi ve ulaşılması imkânsız bir ütopyanın temsili olarak algılanmıştır. Tesettürlü kadınlar onlara sorulmadan nasıl davranmaları gerektiği konusunda uyarılan, kendileri için daha hayırlı olanın ne olduğu ve nasıl mutlu olacakları başkaları tarafından belirlenen bireyler olmuştur.¹⁶⁸ İdeal dindar tanımını yaparken dindarların ütopya olarak algıladıkları tesettür, değer inşasında önemli bir yere sahiptir. İnşa edilen bu ütopyalar zenginleştiricidir ancak bilme istencinden koştukça dogmatikleşirler.¹⁶⁹ Bilme istenci ve dogmalar yerini zamanla siyasi alana bırakmıştır. Kadının toplumda dini kimliği olan tesettürlü görünür olması siyasi alanın konusu olmuş, dindarlık algıları etrafında tartışılan bir zemine oturtulmuştur. Kadının görünürlük kazanması mahrem alanı terk etmesiyle olmuş, bu durum batıcıların gözünde asrileşmenin önünde bir engel iken, İslamcılarının gözünde yozlaşmanın önündeki settir.¹⁷⁰ İslami hareketler sadece siyasi bir karşıtlığı değil aynı zamanda karşı kültürel modernleşmeyi de sunmuştur.¹⁷¹

¹⁶⁷ Cihan Aktaş, *Türbanın Yeniden İcadı*, Kapı Yayınları, İstanbul 2006, s. 325-355.

¹⁶⁸ Ali Akdoğan - Erol Sungur, "Postmodern Ortamda Dindarın Değişen Giyim Anlayışı: Başörtüsü ve Tesettür Örneği Üzerinden Kimlik Tartışması", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/1 (2016), s. 68.

¹⁶⁹ Nilüfer Göle, *Melez Desenler İslam Ve Modernlik Üzerine*, Metis Yayınları, İstanbul 2017, s. 13.

¹⁷⁰ Nilüfer Göle, *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, İstanbul 2016, s. 76.

¹⁷¹ Nilüfer Göle, *Melez Desenler İslam Ve Modernlik Üzerine*, s. 115.

Karşıtlıklar üzerinden okunan dini görünüm ve dindarlık tasavvurları dijital alana da yansımıştır.

Geleneksel dindarlık algısına sahip olan bireyler, kadının kamusal alanda örtüsünün şekli, ahlakı, toplumsal ve bireysel görevleri, dini yükümlülükleri, mahremiyet sınırları konusunda geçmiş ve dinsel geleneğe atıflarda bulunarak dindar kadının buna uygun bir kimlik inşasında bulunmalarını beklemekte ve bunun dışında bir dini kimliğe karşı daha sert bir tepki göstermektedir. Modernleşme ile birlikte bireyselliğe, vicdan ve ahlaka yapılan vurgular sayesinde dindar kadınlar toplumsal kimliğini dini kalıp ve geleneksel bir otorite etrafında şekillendirmekten ziyade kendilerine özgü anlamlandırmalar üretmeye başlamışlardır. Dindar kadın algısındaki bu farklılıklar gelenekselin karşısına modern koymuş, “çağdaş kadın” karşısında “İslami kadın” kutuplarını oluşturmuştur.¹⁷²

Modernleşme ile birlikte küreselleşen dünyada tesettür de modanın konusu, tüketim ürünü haline gelmiştir. Artık başörtüsü ve tesettür küreselleşmiş dünyada dindar kimliğin bir sembolü ve varlığı olmaktan çıkmış, cazibe ve çekicilik isteği ön plana çıkartılan bir tüketim metına dönüşmüştür.¹⁷³ Dinin görünmezlik isteği moda, makyaj, bakım ile görünür kılınmaya başlamıştır. Postmodern dönemde ise dinî unsurlar ancak özgürlük, hoşgörü, insan hakları gibi mottolar ışığında kültürel ve ahlaki yaklaşımlarla, yaşamın içinde yer bulabilmektedir. Böylelikle tesettür kadının dindarlığından ziyade dini kaide ve kültüre olan saygısının göstergesi sayılmakta, makyajı, tarzı ise öznenin kişisel tercih ve özgürlüğünün sembolü olarak algılanmaktadır.¹⁷⁴ Diğer bir ifadeyle din bir hayat tarzına dönüştüğünde “tarzı” belirleyen diğer bileşenlerce çözülmeye başlar, böylece her dönemde farklı dinsellikler oluşur.¹⁷⁵

Kadının kamusal görünümü tartışmaları teknolojik gelişmelerle birlikte yerini dijital alandaki dindar kadın görünümü nasıl olmalıdır sorusuna bırakmıştır. Modern toplumda mahremiyetin ihlali gözetlenmeyle gerçekleşirken, postmodern/akışkan veya dijital toplum olarak adlandırılan modern sonrası dönemde, gözetlenme anlayışı görme ve gösterme üzerine mahremiyeti farklılaştırmıştır.¹⁷⁶ Teknoloji ve internetin gelişmesiyle birlikte hayatımıza giren sosyal medya, sanal sosyallikler ve kimliklerin üretilmesine sebep olmuş, bu kimlikler belirli

¹⁷² Aynur İlyasoğlu, *Örtülü Kimlik İslamcı Kadın Kimliğinin Oluşum Ögeleri*, Metis Yayınları, İstanbul 2015, s. 50.

¹⁷³ Fatma Barbarosğlu, *Şov ve Mahrem*, Timaş Yayınları, İstanbul 2006, s. 103.

¹⁷⁴ Akdoğan - Sungur, “Postmodern Ortamda Dindarın Değişen Giyim Anlayışı: Başörtüsü ve Tesettür Örneği Üzerinden Kimlik Tartışması”, s. 75.

¹⁷⁵ Zehra Yılmaz, *Dişil Dindarlık- İslamcı Kadın Hareketinin Dönüşümü*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 182.

¹⁷⁶ Sezen Aycan, *Dijital Dindarlıkta Mahremiyet: Dindar Muhafazakâr Kadınların Instagram Paylaşımları Örneği*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2019, s. 18.

geleneksel, modern ve modern sonrası süreçlere atıflarda bulunarak inşa edilmiştir. Dijital alanda Müslümanlar dindarlıklarını kolayca sergileme imkânı bulmuşlardır. Dijital dini görünümle dini bilgi, eylem ve tutumların sanal kamuya etkileşime açık olmasıyla dinin bir şov malzemesine dönüşmesini kolaylaştırmıştır. Dijitalleşen toplumda gizlilik değersizleşerek görme ve görünme yeniden tanımlanmış, sosyal medyanın kullanımıyla dijital dini personalar inşa edilmiştir. Dijital ortamlarda dış kimlik olarak inşa edilen kişiliklerimiz görüldüğü oranda var kabul edilmiştir.¹⁷⁷

Tesettürlü kadınların yeni medya ortamlarında görünür olmasıyla, kişiler veya gruplar dindarlık algılarından hareketle tesettürlü kadınlara yönelik nefret içerikli söylemler yöneltilmiş, bu söylemlerle toplumsal ayrıştırma, damgalama ve ötekileştirmeye sebep olmuşlardır. Dijital ortamda kadının görünümüne ve mahremiyet algısına yönelik üretilen dini içerikli nefret söylemleri, makro düzeyde; tematik ve şematik yapı, ardalın bilgisinde dindar kadın algısının tarihsel izdüşümleri, bağlam bilgisinde ise yeni medya ortamlarının bu nefrete ne derece zemin hazırladığı tartışılmış, mikro düzeyde ise; söylemlerin cümle ve şekil yapısı analiz edilmiştir.

Aratılan Kavramlar: “Müslüman” “Haram” “İslam”	Tweetlerin Görüntülenme Tarihi: 05.03.2023	Tarih	Beğeni Sayısı	Retweet Sayısı	Yorum Sayısı
Nefret Söylemine Konu Olan Tweet 1	“İyi ki Müslümanım iyi ki ahiret var yoksa kafayı yerdim”	20.03.2021	4.70	74	10
Nefret Söylemi Örneği Tweet 1’e Birinci Yanıt	“Resim koyarak ahiretini yaktığından haberin var mı erkeklerin hayallerinde gezerek hangi İslam’dan bahsediyorsun merak ediyorum”	21.03.2021	1	2	6
Nefret Söylemi Örneği Tweet 1’e İkinci Yanıt	“Yüzündeki 35 kat makyaj ile giyim tarzı ile ve Twitter’da kendini haram olanlara ifşa etmen ile belli. Her Müslümanım diyen Müslüman olsa...Sana Müslüman değilsin demiyorum ama bir zahmet Müslüman gibi ol.”	20.03.2021	2	0	1
Nefret Söylemi Örneği 3 Tweet 1’e Üçüncü Yanıt	“Cenneti değişmem saçının teline derken, cehennemi görsen kafasında saç teli bırakmayacak cahilce konuşmanın bir nebzesi bu tweet. Tamamen modern Müslümanların, Farzı\TARZA çevirdikleri Cehaletlerinin ellerine döktüğü alana döndü. Çok hadis var. Aşağılayıcı azap vardır buyruldu. Çok üzücü ciddi anlamda böyle bir mirasın, ayaklar altına alınarak ne hale gelmesi. Kusursuz olan İslam’dır insan değil ancak; Okumak gerekir. Çorap ve ayaklar sergilemek yerine. Eğer bu	21.03.2021	3	0	3

¹⁷⁷ Tayfun Atay, *Görünüyor O Halde Varım*, Can Yayınları, İstanbul 2021.

	davada yürümek istiyorsan böyle devirde şarlatacak olmamak lazım cennet için. eyvallah”				
ERİŞİM URL	https://twitter.com/hapssuuu/status/1373279603201040384				

Tablo 2. 2. Kadının Yeni Medya’da Görünümüne İlişkin Nefret Söylemi

İyi ki Müslümanım iyi ki ahiret var yoksa kafayı yerdim

ÖS 5:25 · 20 Mar 2021

71 Retweet 3 Alıntı Tweetler 4.095 Beğeni

Görsel 2. 2. Nefret Söylemine Konu Olan Tweet 1 ile ilgili Görsel

Resim koyarak ahiretini yaktığından haberin varmı erkeklerin hayallerinde gezerek hangi islamdan bahsediyorsun merak ediyorum

6 2 1

Görsel 2. 3. Tweet 1’e yönelik Birinci yanıt

Yüzündeki 35 kat makyaj ile giyim tarzı ile ve Twitter da kendini haram olanlara ifşa etmen ile belli . Her müslümanım diyen Müslüman olsa ...sana muslaman değilsin demiyorm ama bı zahmet musuman gibi ol

21:33 · 20 Mar 21 saatinde · Twitter for Android

Görsel 2. 4. Tweet 1’ yönelik İkinci yanıt

Cennete değişmem saçının telini derken, cehennemini görsen kafasında saç teli bırakmayacak cahilce konuşmanın bir nebzesi bu tweet. Tamamen modern müslümanların, Farzı | TARZA.. çevirdikleri Cehaletlerinin ellerine döktüğü alana döndü. Çok hadis var. Aşalayıcı azap vardır buyruldu.

1 1

Çok üzücü ciddi anlamda böyle bir mirasın, ayaklar altına alınarak ne hale gelmesi. Kusursuz olan İslam’dır insan değil ancak; Okumak gerekir. Çorap ve ayaklar sergilenmek yerine. Eğer bu dava da yürümek istiyorsan böyle devirde şarlatacak olmamak lazım cennet için. eyvallah

2

Görsel 2. 5. Tweet 1’e yönelik Üçüncü yanıt

2.2.1. Makro Yapı

2.2.2. Tematik Yapı

Birinci tweet “*iyi ki Müslümanım iyi ki ahiret var yoksa kafayı yerdim*” başı örtülü bir kadına aittir. Kadının yazmış olduğu gönderi kendisinin dini duygularını içeren bir paylaşım olarak değerlendirilebilir. Kadın Müslüman oluşunun ve ahiretin varlığına olan inancının kendisinde oluşturduğu duyguyu takipçileri ile paylaşmıştır.

Paylaşılan bu tweete verilen birinci yanıtta kullanıcı “*Resim koyarak ahiretini yaktığından haberin var mı erkeklerin hayallerinde gezerek hangi İslam’dan bahsediyorsun merak ediyorum*” adlı yanıtı ile kullanıcı, kadının görünür olmasına ilişkin dini içerikli nefret söylemi üretmiştir. Burada kullanıcının, tweeti paylaşan kadının dış görünüşünden hareketle kadının dini yaşamı hakkında yorum yaptığı görülmektedir. Kadının bu tweetinden bağımsız olarak profilinde bulunan kendisine ait fotoğrafın sosyal medyada paylaşılması ve bu fotoğraf sebebiyle ahireti hakkında yorum yapılması oldukça dikkat çekicidir. Yorumu yapan kişi fotoğrafı sebebiyle paylaşım yapan kişinin Müslüman olduğunu söylemesine rağmen dolaylı olarak ahirette cennet müjdesine erişemeyeceğine, erkeklerin hayallerinde gezerek İslami kaidelerin dışına çıktığıyla itham etmektedir. Ahireti yakmak ifadesi kişinin söz, fiil ve eylemleri sebebiyle cennetten mahrum kalması, cehennemlik olması anlamında toplum içinde yaygın kullanılan bir ifadedir. Dünya hayatındaki işlenen günahlar sebebiyle kişinin cehenneme gideceğine ve günahlarının bedelini orada ödeyeceğine inanan Müslüman dindarlar açısından bu cümle dinsel bir tutumun bir ifadesi olarak kullanılsa da bu tweette kullanıcının yargılayıcı bir ifade olarak kullandığı görülmektedir.

İkinci yanıtta ise “*Yüzündeki 35 kat makyaj ile giyim tarzı ile ve Twitter’da kendini haram olanlara ifşa etmen ile belli. Her Müslümanım diyen Müslüman olsa... Sana Müslüman değilsin demiyorum ama bir zahmet Müslüman gibi ol.*” ifadeleriyle kullanıcı “*İyi ki Müslümanım...*” diyerek tweet atan kadını, yüzündeki makyaj ve kendisine ait bir fotoğrafın sosyal medyada paylaşılmış olmasından hareketle kadını yargılamış ve ötekileştirmiştir. Müslüman kadının kamusal alanda ve dijital platformda görünümüne ilişkin düşünceleri, dindar kadın hakkındaki kalıp yargıları burada dışlayıcı bir söylem oluşturmada ortaya çıkmıştır. Müslüman gibi ol derken belli bir geleneğe atıfta bulunulmuş, bu geleneğin içerisinde bulunacaksa buna uygun davranması istenmiştir.

Üçüncü yanıt olan “*Cenneti değişmem saçının teline derken, cehennemi görsen kafasında saç teli bırakmayacak cahilce konuşmanın bir nebzesi bu tweet. Tamamen modern Müslümanların, Farzı\TARZA.. çevirdikleri Cehaletlerinin ellerine döktüğü alana döndü. Çok hadis var. Aşalayıcı azap vardır buyruldu. Çok üzücü ciddi anlamda böyle bir mirasın, ayaklar altına alınarak ne hale gelmesi. Kusursuz olan İslam’dır insan değil ancak; Okumak gerekir. Çorap ve ayaklar sergilemek yerine. Eğer bu davada yürümek istiyorsan böyle devirde şarlatan olmamak lazım cennet için. eyvallah*” tweetinde ise diğerlerinde olduğu gibi kadının örtüsünün nasıl olması gerektiği, İslam’ın bu konuda söyledikleri ve modern Müslümanlık temaları etrafında toplanmıştır. Bununla birlikte, bu tweette cehalet ve

hadislerin okunmaması sebebiyle bu hale gelindiği, okuma ile İslam mirasının doğru yaşanacağı ve cennetin kazanılacağı vurgusu yapılmıştır.

2.2.3. Şematik Yapı

2.2.3.1. Gönderinin Anlatım Dili

Nefret söylemine konu edilen kadının paylaştığı gönderinin dili aktif olarak herhangi bir suçlama, sataşma veya hakaret içermemektedir. Kullanıcı Müslüman olduğu için ve ahirete imanının kendisinde oluşturduğu duygusal motivasyona yönelik bir paylaşımda bulunmuştur. Bu paylaşımda herhangi bir ideoloji, grup, kişi, söz veya eylem hedef alınmamış bireyin dünya hayatını anlamlandırma konusunda ahiretin varlığına dair olan inancının bir nevi şükürü, Twitter uygulamasında paylaşılmıştır. Tweete yönelik verilen yanıtlarda oluşturulan nefret söylemlerinin anlatım dili ise suçlayıcı, sert, ayrıştırıcı, uyarıcı ve önyargı içeren bir dildir. Birinci yanıtta “ahireti yakmak” ve “...hangi İslam’dan bahsediyorsun” ifadesi ile kişi İslam dışına itilmiştir. Tweette kullanıcı yaptığı paylaşımdan ziyade profilinde bulunan kendisine ait fotoğrafla cenneti kaybetmiş, o şükrettiği ahiretini yakmakla itham edilmiştir. İkinci yanıtta “Her Müslümanım diyen Müslüman olsa” ve “sana Müslüman değilsin demiyorum bir zahmet Müslüman gibi ol” cümleleri de kullanıcıyı Müslümanlığa uygun davranmamakla suçlamıştır. Dışlama ve ayrıştırma ile başlayan söylem cümlelerin sonunda nasihat ve akıl vermekle sonlanmıştır. Kişinin nasıl davranması gerektiğine yer verilmemişse de ne yapmaması gerektiğine (makyaj ve kendisine ait fotoğrafı paylaşmamak gibi) değinilmiştir. Üçüncü yanıtta ise daha detaylı bir suçlama ve ayrıştırma vardır. Oldukça sert bir üslup kullanmakla birlikte devrik, anlaşılmayan, kopuk cümleler kurulmuştur. Anlatımın genel ifadesi atılan tweetten ziyade kullanıcının fotoğrafının görünmesi ve tesettür şeklinden hareketle tweeti paylaşan kişiyi azap ve İslam mirasını ayaklar altına almakla suçlamaktadır. Üçüncü yanıt, “Şarlatan” ifadesiyle hakaret içermektedir.

2.2.3.2. Ardalan Bilgisi

Teknolojik gelişmeler internetin yaygın kullanılması sonucu küresel anlamda iletişimleri kolaylaştırmış ve toplumların bu gelişmelerden etkilenmesiyle birlikte dijitallik hayatımızın her alanını etkilemeye başlamıştır. Dijital bilgi, haber, eylem, söylem ve temsillere ulaşmak, üretmek ve yaymak teknolojik araçlar vasıtasıyla kolaylaşmış, günlük hayatlarımız ve dini pratiklerimiz dijital platformlarda ifade edilmeye başlanmıştır. Teknoloji ve internetin yaygın kullanımı modern toplumları bir adım daha öteye götürerek modern sonrası farklılaşan toplum yapılarını ortaya çıkarmıştır. Yukarıdaki tweetlerde eleştiri konusu olan kadının örtünmesi meselesi geçmişte İslamcı hareketlerin kamusal alanda görünürlük

kazanmasıyla birlikte tartışma konusu olmaya başlamıştır. Örtünme gündelik yaşamın İslamlaştırılmasını simgeleştirmekte ve cinsiyet kimliklerinin, estetiğin ve mekânsal örgütlenmenin değişik kavramlarını yansıtmaktadır. Örtü, Müslüman kadınlığın fazilet, iffet ve Müslüman kadının umumi hayata katılımındaki yasaklara dayalı geleneksel tanımlamasını hatırlatmaktadır.¹⁷⁸ Modern dönemde toplumsal hayatta örtülü kadınların kimlikleri ekonomik güç, sosyal konum, meslek vb. temalarla değil bizzat gelenekten hareketle tanımlanmıştır.

Kadının çalışma hayatına girmesi, toplumda görünür hale gelmesi ahlak ve dinin kamuya yansımaları olarak görülmüş, geleneksel yaşamın bir temsili olarak değerlendirilmiştir. Buradan hareketle kadının örtüsü gelenek-modernite karşıtlığı ile ele alınarak günümüzün modern sonrası toplumunda devam eden bir tartışma olagelmıştır. İslam'ın kamusal alanda ifadesi olan örtü meselesi ideolojik kutuplaşma meselesi olmuştur. Türkiye özelinde 1980 sonrası tarihsel hafıza, örtü meselesini ayrıştırıcı ve ötekileştirici bir siyaset ile deneyimlediğinden geleneksel kadın imajı; dindar kadın algısını oluşturmuş modern kadın; batıya özenen kadın gibi algılanmıştır. Türkiye'de tesettürlü kadınlar kimliklerini; dinin kadın giyimine koyduğu kuralların, namusa ilişkin kodların, var olan kuralların şıklık ve moda ile uyumlu hale getirilmesiyle oluşturmuştur.¹⁷⁹ Kimlik oluşum sürecinde bizzat kamusal alanda gelenek-ahlak-din arasında bir kimlik inşa etmek zorunda kalan tesettürlü kadınlar şimdi ise dijital platformda görünürlükleri ve kimlikleri konusunda aynı eleştirilere muhatap olarak kimliklerini inşa etmek zorunda kalmaktadırlar.

İslam geleneğinde kadın, mahremiyetin konusu olmuştur. Mahrem kelimesi Arapça haram kelimesinden türeyen bir kelimedir. İslam Ansiklopedisi'nde ise "helal olmayan", "yasaklanan şey" anlamına gelmektedir.¹⁸⁰ İslam açısından haram olan, haram kılınmış gibi anlamlara gelen mahrem kelimesi bu açıdan dini bir atıfla mahremiyet kavramının tartışılmasına olanak sağlamaktadır. "Gizliliğe, aile hayatına, kadının sahasına, yabancının bakışlarına, yasaklanan şeye ilişkin" olan mahrem sözcüğü, aynı zamanda "samimi, içli dışlı, herkesçe bilinmemesi icap eden, söylenmeyen, gizli şey" anlamlarına gelmektedir.¹⁸¹ Mahremiyet kavramına ilişkin çalışmalara bakıldığında evrensel bir tanımdan ziyade coğrafi, kültürel, dini etkenleri göz önünde bulundurarak bir tanım yapmak daha doğrudur. Mahremiyet algısı toplumsal değişimlerden bağımsız değildir. Hilmi Yavuz'un tespitlerine göre "Batı kültürünün mahremiyet konsepti dokunulmazlık üzerine kurulu iken; buna karşılık Doğu kültürününki ise görünmezlik üzerine"¹⁸² inşa edilmiştir. Batı kültürü için insan

¹⁷⁸ Nilüfer Göle, *Melez Desenler İslam Ve Modernlik Üzerine*, s. 110.

¹⁷⁹ İlyasoğlu, *Örtülü Kimlik İslamcı Kadın Kimliğinin Oluşum Ögeleri*, s. 49.

¹⁸⁰ <https://islamansiklopedisi.org.tr/mahrem>

¹⁸¹ Göle, *Modern Mahrem*, s. 20.

¹⁸² Hilmi Yavuz, *Söz'ün Gücü*, Dünya Aktüel, 2003, s. 29.

gövdesinin mahremiyeti, onun “kamusal alanda dokunulamaz” olması ile güvence altındayken; doğu toplumlarında “mahrem olanın ötekinin bakışından saklanması, ötekinin bakışına kapalı tutulması” ile güvence altına alınmıştır.¹⁸³ Doğu kültüründe görünmezlik üzere inşa edilen mahremiyet, kadının iş hayatına girmesi ile görünürlük kazanmaya başlamıştır. Kamusal alanda görünür hale gelen dindar kadınlar yerleşik düzen ve geleneksel dindarlığın içerisinde kendisine tesettürlü-dindar ama modern kadın kimliği inşa etme süreçlerini deneyimlemiştir.

Geleneksel dindarlık içerisinden çıkarak, kentli kadınların eğitim, moda, ekonomi, eğlence sektörlerinde görünürlük kazanmış olmaları, bir nevi mahrem alanda görünürlük kazanmaları olarak değerlendirilmiştir. Toplumsal değişimler ile mahremiyet algısı, dindar kimlik inşası birbirini karşılıklı olarak etkilemiştir. Modern süreçler ile dönüşen mahremiyetin iletişim ve teknoloji sektöründeki ilerlemelerden etkilenmemesi mümkün değildir. Dijitalleşen dünya mahremiyete yeni bir boyut kazandırarak görme ve gösterme üzerine bir mahremiyet algısı inşa etmiştir. Byung Chul Han, Şeffaflık Toplumu eserinde dijitalleşen toplumun mahremiyeti şeffaflaştırdığını söylemektedir.¹⁸⁴ Şeffaflık kişisel olanın içi görünen bir iletişime dönüştürülmesidir. Şeffaflık tutkusu, enformasyon ve iletişimde mesafeleri ortadan kaldırarak mahrem alanların çıplak olarak görünümünü ortaya çıkarmıştır. Görünümde boşluk bırakmayan mahremiyet ise yerini artarak gösterilmeye bırakılmıştır.¹⁸⁵ Dijital platformlarda görme ve görünme üzerinde değişime uğrayan mahremiyet algısı, dindar kadınların modern süreçte kamusal alanda inşa ettikleri tesettürlü kimliklerinin dijital platformlara taşınmasını sağlamıştır. Modern sonrası dönemde ise diğer insanlar gibi tesettürlü kadınlar da dönüşen mahremiyet algılarına uygun olarak kendilerine yeni dijital kimlikler inşa etmişlerdir.

Tüm bu tartışmalardan hareketle nefret söylemi örneği olarak ele aldığımız birinci yanıtta “*Resim koyarak ahiretini yaktığından haberin var mı erkeklerin hayallerinde gezerek hangi İslam’dan bahsediyorsun merak ediyorum*” tweeti ve ikinci yanıt olan “*Yüzündeki 35 kat makyaj ile giyim tarzı ile ve Twitterda kendini haram olanlara ifşa etmen ile belli. Her Müslümanım diyen Müslüman olsa... Sana Müslüman değilsin demiyorum ama bir zahmet Müslüman gibi ol.*” tweetleri mahrem vurgusu üzerinden bir söylem üretmişlerdir. Tesettürlü kullanıcının yazdığı duygu ve düşüncesinden hareketle değil, sosyal medyada görünür olmasından hareketle kendisine yönlendirilen bir damgalama, dışlama ve ötekileştirme göze

¹⁸³ Nalan Çelikoğlu, *Türkiye’de Üniversite Gençliğinde Mahremiyetin Dönüşümü*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 178.

¹⁸⁴ Byung-Chul Han, *Şeffaflık Toplumu*, s. 12-19.

¹⁸⁵ Aycan, *Dijital Dindarlıkta Mahremiyet: Dindar Muhafazakar Kadınların Instagram Paylaşımları Örneği*, s. 24.

çarpmaktadır. Kadının kendisinin görünür olması geleneksel mahremiyet algısından dolayı din dışı bir eylem olarak nitelendirilmiştir. Fotoğrafını koymasının sebebiyle “ahiretini yaktığı” yani cenneti kaybettiğinin farkında olması istenmiştir. Cennet dışına itilerek tesettürlü kullanıcı söylemi yöneltenin algıladığı dinin dışına çıkarılarak ötekileştirilmektedir. Birinci yanıtta kullanıcının geleneksel mahremiyet algısı dolayısıyla sosyal platformlarda görünerek kadının kendisini mahrem olana göstermesi böylece bahsettiği Müslümanlığın dışına çıkmakla itham edilmektedir. İkinci yanıtta tıpkı birincide olduğu gibi tesettürlü kadının sosyal medyada görünür olması ve tesettüre aykırı görünen makyaj ve moda anlayışı üzerinden dışlanmaktadır. “Müslüman gibi ol” ifadesiyle olmasını istemediği görüntüyü damgalaması, ikinci yanıtı yazan kullanıcının dindar Müslüman kadın algısını açığa çıkarmaktadır. Kullanıcı makyaj yapmayı, modern giyim tarzını İslam’a aykırı bulmakta bu hususlara dikkat etmeyenleri Müslüman gibi olmamakla suçlamaktadır. Tweetlerde kullanıcılar, Müslüman kadının mahrem alanın dışında kendisini göstermesi, görünüşünden hareketle doğrudan inancına karşı ön yargılarını dile getirmişlerdir. Bu önyargıların bir sonucu olarak dijital platformda bir ayrıştırma yapılmış, tweeti paylaşan kadın kullanıcı ötekileştirilmiştir.

Şerif Mardin Türkiye’de dini; bir “eylem aracı”(mediator of action) olarak ele almaktadır.¹⁸⁶ Mardin, dinin insanların eylemlerinde ve toplumsal yaşam üzerindeki etkisini kültürel fonksiyonuyla ilişkilendirir. Ona göre din insanların çevrelerindeki dünyayı özel gözlüklerle görmeyi sağlayacak kavramsal görüş imkânları sunmaktadır. Mardin’e göre din semboller kümesidir.¹⁸⁷ Bu semboller kişinin bireysel ve toplumsal din algısının oluşmasında ve bireyin eylemlerini şekillendirmesinde merkezi bir öneme sahiptir. Semboller kümesinin dışında kalan bireylere karşı konumlanma, dinsel nefret söylemine neden olabilmektedir. Semboller aracılığıyla din, bireyin kendi yaşamını şekillendirdiği gibi başkalarına da tebliğ ve tebyin edilmesi gereken bir inanç ve eylem dünyasına sahiptir. Tebliğin yetersiz kaldığı durumlarda veya gereksiz görüldüğü durumlarda damgalama, ötekileştirme ve önyargı başlamaktadır. Böylece dinsel nefret söylemi bu ötekileştirmenin bir ürünü haline gelir.¹⁸⁸ Ele aldığımız tweetlerde olduğu gibi kullanıcılar kendi dünyalarını şekillendiren din algılarını paylaşmışlardır. Din algıları kullanıcıların, tesettürlü kadın tipolojisine uymayan “iyi ki Müslümanım” şeklinde tweet atmasına rağmen kullanıcıya karşı ötekileştirme, damgalama ve kalıpyargılar oluşturmalarına sebep olmuştur. Tebliğin yetersiz kalması değil, gereksiz görüldüğü bir durum yaşanmıştır. Çünkü burada zaten Müslümanlığını ifade eden bir kişi

¹⁸⁶ Mardin, *Din ve İdeoloji*, s. 37.

¹⁸⁷ Mardin, *Din ve İdeoloji*, s. 63.

¹⁸⁸ Betül Önay Doğan, “Çevrimiçi Dinsel Nefret Söylemi”, s. 212.

bulunmaktadır. Yanıtları veren kullanıcıların amacı dinsel nefret söylemi üretmek olmamakla birlikte dini yaşam biçimlerinin ve din algılarının kendisi gibi olmayanlara karşı oluşturduğu dışlayıcı söylemsel pratiği yansıtmaktadır. Bu dışlayıcı söylem toplumsal etkileşim içerisinde dijital platformlardaki gibi sert, ayrıştırıcı ve ötekileştirici olmayabilir.

Dijital platformlarda yorumların daha acımasız ve sert olması, o kişilerle yüz-yüze etkileşim ihtimalinin bulunmaması, anonim kullanıcı kimlikleri ve kurulan cümle ile etkileşim alma, taraftar toplama, gruplaşma arzusundan kaynaklanıyor olabilir. Kullanıcı kimliğinin gizli olması ile toplumsal ve kişisel olarak ceza görmeyeceğini bilmesi kişi veya gruplara karşı daha kolay nefret söylemi üretilmesine olanak sağlamaktadır. Dijital ortamda keskinleşen ve sertleşen söylemler böylelikle dolaşıma girmekte, sonucu umursanmadan yaygınlaşmaktadır. Keskin tipleştirmeler hayatın keskin virajlarında yoldan çıkmaya ve yuvarlanıp gitmeye sebep olmaktadır.¹⁸⁹ Dinin birleştirici olan unsurları, keskin tipleştirmeler aracılığıyla ayrıştırıcı ve dışlayıcı bir mekanizma olarak işletilmesiyle sonuçlanabilmektedir. Bu mekanizmanın işleyişi iki şekilde olabilmektedir: Birincisi doğrudan “Müslüman biz”in dışında kalanlar, ikincisi ise “Müslüman biz”in yeniden tanımlanmasıyla dışarıda bırakılanların ötekileştirilmesi ve ayrıştırılmasıdır.¹⁹⁰ Dijital ortamda Müslüman biz’in yeniden tanımlanmasıyla dışarıda kalanlar nefret söylemlerinin hedef kitlesi olabilmektedir.

Yeni medya ortamlarının özelliklerinden kaynaklı olarak paylaşılan bir tweet diğer kullanıcılar tarafından tekrar üretilebilmekte ve etkileşim almaktadır. Kullanıcılar kendi fikirleri ile ötekileştirdikleri kişileri, düşünceleri, grupları da tanımlayabilmektedir. Yeni medya ortamlarında ötekilik bir ilişki biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Gündelik tipleştirmeler ötekine bakarak yapılmaktadır. Ben şuyum, şöyle biriym dediğinizde şu diğeri değilim denmektesinizdir.¹⁹¹ Yukarıdaki yanıtlarda olduğu gibi “hangi İslam”, “böyle Müslüman mı olur”, “Müslüman gibi ol” ifadeleri ise olmaması gerekeni, uygun olmayan ötekini, eleştirirken kendi zihnindeki İslam’ın tanımını yapmaktadır. Bu tarz ötekileştirmeler toplumsal ayrışmaya, nefret suçlarına ve tahammülsüzlüğe yol açmaktadır. Farkında olmadan kişisel-grupsal konumlanmalarımız ve dindarlık algılarımız bizi diğerlerine karşı müsamahasızlığa itebilmektedir.

2.2.3.3. Bağlam Bilgisi

Dijital ortamlarda özellikle ahiret vurgusuyla nefret söylemlerinin dolaşımda olduğu düşünülmektedir. Yeni medya ortamlarında kişinin veya grubun kendisini dinin bir temsilcisi

¹⁸⁹ Ünsaldı, *Yabancı - Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik*, s. 12.

¹⁹⁰ Büke Koyuncu, “Benim Milletim...” *Ak Parti İktidarı, Din ve Ulusal Kimlik*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014, s. 320.

¹⁹¹ Ünsaldı, *Yabancı - Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik*, s. 14.

olarak görmesi, kendi dini yorum ve uygulamalarına uygun hareket edilmediğinde şiddet diline başvurması, din algılarının kesinliği ve yanılmazlığı iddiası nefret söylemi üretme motivasyonunda önemlidir. Ele aldığımız örnek tweetler, kullanıcılara göre olması gereken tesettürlü kadın algısı; geleneksel dindarlık algısıyla şekillenmiş, kadının toplumda kendisini göstermekten uzak duran, makyaj yapmayan, erkeklerin olduğu ortam ve mecralardan kaçınan kişiler olması gerektiği yönünde bir yargıya sahiptir. Böyle bir imaja uygun olmayan, dijital ortamda kendisini göstermesiyle kadının mahremiyet alanının dışına çıktığını düşünen kişiler tarafından Twitter’da dindar kadının dijital ortamda görünümüne ilişkin nefret söylemleri dolaşıma girmiştir. Her türlü ayrımcı düşünce, dışlama, ön yargı, damgalama ve ötekileştirme nefret söylemi olarak değerlendirilmektedir. Kadının dijital alanda görünürlüğü sorununun yansımaları olan bu tweetlerde geleneksel mahremiyet ve kadın algılarına uymayan gönderi sahibinin Müslüman olduğunu söylemesine rağmen görünümünden hareketle inancının tartışıldığı ve nefret söylemine maruz kaldığı görülmüştür. Amacı nefret söylemi üretmek mi yoksa tebliğ/irşad faaliyeti mi bilemediğimiz bu kişiler Müslüman kadın algılarından hareketle zihinlerindeki imajın dışına çıkan kadınlara karşı dışlayıcı bir söylem geliştirmişlerdir. “İyi ki Müslümanım” paylaşımını yapan bireye karşı “hangi İslam’dan bahsediyorsun”, “Müslüman gibi ol”, “azap vardır” ve “ahireti yakmak” ifadeleriyle kalıp yargılar oluşturularak dijital bağlamda dinsel nefret söylemi üretilmiştir.

2.2.4. Mikro Yapı

Gönderi metinlerinin analizine göre gönderiler kuralsız cümlelerden oluşturulmuş, yazım ve noktalama kurallarına dikkat edilmemiştir. Birinci ve ikinci yanıt sen dili ile yazılmışken üçüncü yanıtta genele hitap ederek dolaylı yoldan tweete yanıt verilmiştir. Özellikle üçüncü yanıtta pek çok farklı eleştiri bir arada ifade edildiğinden semantik açıdan cümleler birbiriyle uyumsuzdur. Üçüncü yanıtta devrik, yüklemsiz cümleler anlaşılmasını zorlaştırdığı, kullanıcının noktalama işaretleri ve cümle dizilimine dikkat etmemesinden dolayı anlamsal bütünlüğün sağlanamadığı görülmektedir.

Cümleler arası nedensellik ilişkisi dolaylı olarak kurulmuştur. Birinci yanıtta kullanıcı “*Resim koyarak ahiretini yaktığından haberin var mı erkeklerin hayallerinde gezerek hangi İslam’dan bahsediyorsun merak ediyorum*” Resim koymanın sonucu olarak kadının ahiretini yaktığı ve erkeklerin hayallerinde gezdiği kanısına varmıştır. İkinci yanıtın ilk kısmında kullanıcı “*Yüzündeki 35 kat makyaj ile giyim tarzı ile ve Twitterda kendini haram olanlara ifşa etmen ile belli.*” Tweeti paylaşan tesettürlü kadının resmini koymasından dolayı ima ile bu durumu neden göstererek cümlenin devamında “*Her Müslümanım diyen Müslüman olsa...*

Sana Müslüman değilsin demiyorum ama bir zahmet Müslüman gibi ol.” Müslüman gibi olmama suçlamasını gerekçelendirmiştir. Üçüncü yanıtta ise “Cenneti değişmem saçının teline derken, cehennemi görsen kafasında saç teli bırakmayacak cahilce konuşmanın bir nebzesi bu tweet” kullanılan bu cümle paylaşılan tweetle alakasız olarak neden sonuç ilişkisi olmayan kullanıcının cümlelerin devamında tesettürle ilgili eleştiri ile birlikte değerlendirildiğinde anlam kazanan bir cümledir.

“Tamamen modern Müslümanların, Farzı\TARZA.. çevirdikleri Cehaletlerinin ellerine döktüğü alana döndü. Çok hadis var. Aşalayıcı azap vardır buyruldu. Çok üzücü ciddi anlamda böyle bir mirasın, ayaklar altına alınarak ne hale gelmesi. Kusursuz olan İslam’dır insan değil ancak; Okumak gerekir. Çorap ve ayaklar sergilemek yerine. Eğer bu davada yürümek istiyorsan böyle devirde şarlatan olmamak lazım cennet için. eyvallah” cümlelerin birbiriyle ilişkisi zayıftır ancak kullanıcının önyargılı olduğu konuları bütün halinde değil tek tek incelediğimizde ayrı ayrı cümlelerle nefret söylemi üretmiştir. Son cümlesindeki “şarlatan” kelimesi ile de tweeti yazan kadına ve onun gibi olanlara dolaylı olarak hakaret etmiştir. Gönderideki itham ve dışlamalar kişiyi ve bu kişiye benzeyenleri hedef almaktadır. Tweete yöneltilen yanıtlar incelendiğinde herhangi bir bilgiye atıf veya referans görünmemekle birlikte kullanıcıların bireysel din algıları ve değerleri hakkında doğrudan yorum yapılabilmektedir. “Çok hadis var. Aşalayıcı azap vardır buyruldu” derken bir alıntı aktarımı yapıldığı ancak kimin buyurduğu, nerede buyurduğuna ait bir bilgi bulunmamaktadır. Ele aldığımız tweetler kullanıcıların İslam dinine ait bir hüküm veya uygulamayı referans göstererek değil, geleneksel din algılarından hareketle inşa ettikleri kimliklerin yansıması olmayan fiziki görünümünün dışlanması ve ötekileştirilmesiyle oluşturdukları dinsel nefret söylemi örneği olarak değerlendirilebilir.

2.3. Etnik Kimliğe Yönelik Dini Nefret Söylemi: Arap ırkçılığı sevap mıdır?

İrk kelimesi sözlükte “kalıtsal, ortak fiziksel ve fizyolojik özelliklere sahip insanlar topluluğu” olarak tanımlanmaktadır.¹⁹² Biyolojik anlamının yanında ırk kelimesi kültürel ve toplumsal anlamları da ihtiva etmektedir. İnsanların fiziksel ve fizyolojik farklılıkları, zaman zaman ayrıştırmalara sebep olsa da kültürel ve ideolojik ayrışma, ötekileştirme ve önyargıların sebepleri biyolojik değildir. İrk kelimesinin sosyolojik tanımına ilişkin farklı düşünceler bulunmaktadır. İrk, biyolojik olarak temellendirilen dış görünüme göre bireylerin ve grupların yerinin belirlendiği, çeşitli vasıfların ya da becerilerin atfedildiği bir dizi toplumsal ilişkiye karşılık gelmektedir. Buna göre “İrksal ayırım, insan farklılıklarını

¹⁹² <https://sozluk.gov.tr/>

tanımlama tarzından daha öte bir şeydir; aynı şekilde toplum içerisindeki güç ve eşitsizlik örüntülerinin yeniden üretilmesinde önemli rol oynar.”¹⁹³ Irksal farklılıklar biyolojik olarak önemli görülme de kültürel, politik ve ekonomik eşitsizliklerin ortaya çıkmasında önemli bir faktördür. Toplumsal eşitsizliklerin, kendisini üstün görme ve daha iyi olma üzerinden toplumsal bir hiyerarşi oluşturması açısından ırksal ayrım, nefret söylemi üretiminde başat bir role sahiptir.

İrk kavramı genellikle etnisite kavramı ile birlikte, birbirinin yerine kullanılan kavramlardır. İrk kavramı temelde biyolojik bir içeriğe sahipken daha toplumsal bir kavram olan etnisite; ırk, kültür, gelenek ve toplumsal yaşamı içerisine alan, toplumsal pratikleri kapsayan bir kavram olarak kullanılmaktadır. Etnisite kavramı bireylerin ait oldukları toplumda kendilerini diğer toplumsal yapılardan farklı kılan ortak özelliklere sahip olduklarını düşündüren ya da başkaları tarafından bu gözle bakılan özellikleri de içermektedir.¹⁹⁴ İrk ve etnisite kavramlarının ikisinin de toplumsal olarak inşa edilen kavramlar olduğu, ırkın biyolojik özelliklere karşılık geldiği, etnisitenin ise aynı soydan olmak, aynı din, dil ve kültürden olmak gibi özelliklere vurgu yaptığı görülmektedir. İrkçilik ise etnisite ve ırk kavramının birbiri yerine kullanılması sonucu her türlü fiziksel, toplumsal, ekonomik ve kültürel kimliğe karşı yapılan ayrımcılıkları içermektedir.

Geleneksel ırk ve etnisite tanımlarının yanı sıra kültürün merkeze alınmasıyla yeni ırkçılık tanımları yapılmaya başlanmıştır. Yeni ırkçılık kavramı ile yani ırkın farklı olana karşı ötekileştirme ve ayrıştırma pratiğine dönüşme sürecine; Martin Barker “yeni ırkçılık”, Frantz Fanon “kültürel ırkçılık”, Etienne Balibar ise Pierre-Andre Taguieff’in ırk yerine etnisite/kültür kavramını koyarak “farkçı ırkçılık” dediği kavramı “ırksız ırkçılık” olarak kavramsallaştırılmıştır.¹⁹⁵ Yeni ırkçılık her insanda farklı olan isim, deri, din, dil gibi farklılık şekillerinden hareketle “biz” kimliğinin oluşturulmasına dayalı bir farklılaşma düşüncesidir. “Biz” olarak oluşturulan kimliğin her türlü melezleşme, karışma ve istiladan korunmasına dayalı olarak oluşturulan, “şiddet, hor görme, hoşgörüsüzlük, aşağılama, sömürü”¹⁹⁶ biçimlerini içeren söylemler toplumsal pratiklere yansımaktadır. Genel bir ifadeyle ırkçılık, birtakım özellikler, değer ve yetenekler bakımından diğerlerine göre üstün olduğuna inanılan ırk veya grupların olduğunu savunan bir eğilimdir.¹⁹⁷ İrkçilik “öteki” olarak

¹⁹³ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2012, s. 534.

¹⁹⁴ Marshall, “Sosyoloji Sözlüğü”, s. 215.

¹⁹⁵ Hatice Çoban Keneş, *Yeni İrkçi Söylemin Muğlak Karakteri ve Medyanın İşlevi*, (yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013, s. 29-30.

¹⁹⁶ Immanuel Wallerstein - Etienne Balibar, *İrk Ulus Sınıf*, çev. Nazlı Öktem, Metis Yayınları, İstanbul 2000, s. 26.

¹⁹⁷ Eylem Sayın - Hakan Candan, “Küresel İrkçiliğin Yükselişi”, *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2/4 (2016), s. 35-46.

konumlandırılanlarla temas edildiğinde başlamaktadır. Kişi, grup, topluluk, kültür hakkında bireysel ve toplumsal önyargılarımız olabilir, bu önyargıların temas ile dışlayıcı söyleme dönüştüğü düşünülmektedir.¹⁹⁸ Dijitalleşme ve küreselleşme gibi süreçlerle birlikte bu temas olanağı artmıştır. Artan temasın ve etkileşimin sonucu olarak nefret söylemleri de yaygınlık kazanmıştır.

Yeni medya ortamları özellikleri itibariyle ırkçı söylem ve yorumların sansürsüzce dolaşıma girmesine olanak sağlamakta, zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın her an herkesin diğer etnik kimliklere karşı söylem geliştirebilmesine izin vermektedir. Kültür ve sosyal düzenden ayrı tutamayacağımız ırk kavramı; milli kimlik ve değerler, toplumsal olaylar, gündelik politik söylemler, uluslararası göç gibi hadiselerden izler taşımaktadır. Nefret söylemi türlerinden olan etnik kimliğe yönelik nefret söyleminin, Twitter’da dini içerikle meşrulaştırıldığı bir örnek aşağıda ele alınmıştır. Birden fazla kategoride değerlendirilebilecek olan örnek, çalışmamız kapsamında nefretin din ile meşrulaştırılma boyutuyla ele alınmıştır.

Aratılan Kavram “İslam” “Arap”	Tweet’in Görüntülenme Tarihi 03.04.2023	Tarih	Beğeni Sayısı	Yorum Sayısı	Retweet Sayısı
Nefret Söylemine Konu Olan Tweet	Dinimiz ırkçılığı yasaklamıştır. Tabi Arap ırkçılığı hariç. O sevaptır :)	08.05.2022 11.45	11.800	403	658
Erişim URL	https://twitter.com/m_cemilkilic/status/1523222452897304576				

Tablo 2. 3. Etnik Kimliği Hedef Alan Dini İçerikli Nefret Söylemi

¹⁹⁸ Tarık Özkaraman, *Yeni Irkçılık 2002 Sonrası Dönem Türkiye Analizi*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017, s. 88-89.

Dinimiz ırkçılığı yasaklamıştır. Tabii Arap ırkçılığı hariç. O sevaptır:)

11:45 · 08 May 22

628 Retweet **252** Alıntılar **11,8B** Beğeni

Görsel 2. 6. Etnik Kimliği Hedef Alan Tweet

2.3.1. Makro Yapı

2.3.2. Tematik Yapı

İlgili gönderiye “Arap ve İslam” kavramları aratılarak ulaşılmıştır. Gönderi sahibi hedef kitleyi açıkça belirterek nefret söylemi oluşturmuştur. Etnik kimliğe yönelik oluşturulan nefret söylemi dinden hareketle sevap olarak tanımlanmıştır. Gönderi ırkçılık teması üzerine kurulmuştur.

2.3.3. Şematik Yapı

2.3.3.1. Gönderinin Anlatım Dili

Gönderi kısa ve aktif cümlelerden oluşmaktadır. Dili küçümseyici, hedef gösterici ve aşağılayıcıdır. Aktif olarak Araplara yönelik hakaret etmemektedir. “Dinimiz ırkçılığı yasaklamıştır. Tabii Arap ırkçılığı hariç. O sevaptır :)” cümlesi ile Araplara yönelik yapılan her türlü ırkçı, ayrımcı söylemin sevap olduğu dinen bir yasak içermediği anlamı çıkmaktadır. Bu sebeple etnik kimliği hedef alan nefret söylemi dini hükümle kullanıcı tarafından temellendirilmekte ve meşrulaştırılmaktadır. Kullanıcı dini içerikli nefret söylemi ile Arap etnik kimliğini hedef almıştır. Yazının sonuna eklediği gülen yüz ifadesi ile söylemi yumuşatmaya çalıştığı düşünülmektedir.

2.3.3.2. Ardalan Bilgisi

İrkçılık, etnik kimlik düşmanlığı, yabancı ve göçmenleri hedef alan nefret söylemi dijital platformlarda düşmanlaştırma, ayrıştırma ve ötekileştirmelere sebep olmakla birlikte yabancılara yönelik nefret suçlarına da zemin hazırlamaktadır. Etnik unsurları hedef alan nefret söyleminin temelinde biz ve öteki algısının toplumsal yaşama yansıma şekli yatmaktadır. Ötekinin varlığından duyulan rahatsızlık nefret söyleminin temelini oluşturmaktadır. Etnisite yabancı algısının belirlenmesinde belirleyici bir faktördür. Yabancı “bizden olmayan” bireyler, etnik kimlikler, azınlıklar, göçmenler, sığınmacılar veya

mültecilerdir.¹⁹⁹ Söz konusu tweette kullanıcı etnik yapıya karşı ideolojik yaklaşımını, kültürel ve dini kimliğiyle ötekileştirilmekte, Arap ırkı nefret söyleminin hedefi haline getirilmektedir. Kullanılan söylem dili ayrıştırıcı, ötekileştirici ve dışlayıcı olarak dinin bütünleştirici unsurlarına zarar vermektedir.

Bir toplumda önyargı ve dışlamanın yaygınlığı, ayrımcılığın, ötekileştirmenin ve damgalamanın hangi grup ve düşünceye yönlendirildiği o toplumun siyasi, ekonomik ve sosyal sisteminden bağımsız değildir. Yaygın toplumsallıktan bağımsız olmayan dışlama pratikleri “biz” kimliğini oluştururken “öteki” kurgusu içerisinde ırkçı ve ayrımcı söylemleri yeniden üretmektedir. Fransız Devrimiyle birlikte ortaya çıkmaya başlayan ve yaygınlık kazanan ulus devlet anlayışıyla birlikte toplumlar; ortak dil, kültür ve değerlerin etrafında kimliklerini inşa etmeye başlamışlardır. Ortak bir kültürün paylaşılması milli bir merkezîyetçi yapının benimsenmesiyle birlikte bu değerlerin dışında kalan azınlık gruplara karşı geliştirilen ayrıştırıcı tutum, yeni medya ortamlarına da nefret söylemi olarak yansımaktadır.

Ulus devlet anlayışıyla kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte Türk kimliği azınlık unsurlardan arındırılarak Türkiyeli olmak ve ortak bir kültüre sahip olmak olarak inşa edilmiştir. Dünya savaşlarıyla birlikte Arap-Türk-Müslüman diyalektiğinde önemli değişimler yaşanmıştır. Araplar ve Türkler arasında uluslaşma sürecinde İslam’ın birlik ve bütünlük telakkisinin dışında, siyasi ideolojiler, devlet çıkarlarının devreye girmesiyle dinin siyasi temsili kavgaları ve ırkçı söylemler ortaya çıkmaya başlamıştır. Son yıllarda yaşanan Suriye iç savaşıyla birlikte Türkiye’ye yoğun Suriyeli mültecilerin sığınması, Araplara yönelik ırkçı söylemlerin artmasına neden olmuştur. Araplara yönelik önyargılı ve ötekileştirici söylemlerin inşasında dini anlayış ve mezhep farklılıklarından hareketle dini içerikli nefret söylemleri de yaygınlaşmaya başlamıştır. “Arap İslam”ı, “Arap dini” gibi İslam dininin Arap toplumuna has bir din olduğunu ileri süren ayrıştırıcı söylemler de bulunmaktadır. Bununla birlikte Müslümanlar içerisinde de Araplara karşı nefret söylemlerinin milli ve dini bir zemine oturarak ırkçı bir ideolojiyle Araplara yönelik nefret söylemi üretildiği düşünülmektedir. Söz konusu tweette “*Dinimiz ırkçılığı yasaklamıştır...*” cümlesiyle İslam dinine mensup bir kullanıcı, dinin ırkçılık konusunda yasaklayıcı bir tavra sahip olduğunu kabul etmektedir. Zira Hz. Muhammed (s.a.v.) Veda Hutbesinde “Ey insanlar! Rabbiniz birdir. Babanızda birdir. Hepiniz Âdem’in çocuklarıdır. Âdem ise topraktır. Arap’ın Arap olmayana Arap olmayanında Arap üzerine üstünlüğü olmadığı gibi kırmızı tenlinin siyah üzerine siyahında kırmızı tenli üzerinde bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvada, Allahtan korkmaktır.

¹⁹⁹ Evin Doğan, *Televizyon Haberlerinde Nefret Söylemi: Suriyeli Sığınmacılar Örnek Olayı*, (yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015, s. 32.

Allah yanında en kıymetli olanınız Ondan en çok korkanınızdır.²⁰⁰” sözleriyle ırkçılığı Müslümanlara yasaklamıştır.

İrkçi ve ayrıştırıcı dilin yaygın kullanımında Twitter gibi dijital ortamların yüz yüze etkileşimden bağımsız olması önemli bir etkidir. Birey yeni medya ortamlarının sanallık özelliğiyle birlikte kendi ideolojisini sosyal medyaya taşıyarak bunun yaygınlaşma ve dolaşıma sokulmasını sağlar. Böylelikle kendisi gibi düşünen veya bu düşüncüyü destekleyen insanlarla bir araya gelir. Sanallık özelliği kullanıcının gündelik yaşamdaki habitusunu dijital ortama yansıtmasına olanak tanımaktadır.²⁰¹ Dijital söylemin Twitter’da inşası, yapısı gereği daha manşet ve yoğunlaştırılmış olarak karşımıza çıktığından, yoğunlaştırılmış ideolojiler ırk, milli kimlik, din gibi konularda daha kolay taraftar bulmakta söylemsel şiddeti daha kolay dolaşıma sokmaktadır. Türkiye’de bulunan Arap mülteci sayısının fazlalığı, siyasi söylemlerde Arapların hedef gösterilmesi, ekonomik bunalımların olduğu toplumda mültecilerin durumu pek çok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Söz konusu tweette kullanıcı Araplar ve mülteci sorununa ilişkin ideolojisini dijital ortamda dini nefret söylemi üretmek meşrulaştırmaya çalışmaktadır.

Gönderide geçen “sevap” kelimesi sözlükte “dönmek, eski haline dönüş yapmak” demektir. İslam hukukunda terim olarak ise iyi amel ve itaatin ahiretteki mükâfatını ifade etmektedir.²⁰² Arap ırkçılığı için iyi amel ve itaatin ahiretteki ödülü demek olan sevap teriminin kullanılmış olması önemlidir. Kullanıcı Araplara yönelik olarak ayrıştırıcı, dışlayıcı ve ötekileştirici her türlü söz ve eylemin ahirette ödüllendirileceğini dini terminoloji ile ifade etmiştir. Tweette kullanılan çelişkili söylemde dinin ırkçılığı yasakladığı ama Arap ırkçılığını ahirette ödüllendirileceği ifadesi dijital söylemin paradokslarındandır. Kullanıcı hem dininin gerekliliğinin farkında hem de ideolojik- milliyetçi tutumunu dini anlayışı içerisinde meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Yaptığı ve yapılmasının sevap olduğunu söylediği Arap ırkçılığını din ve Tanrı adına yapıyor olması oldukça dikkat çekicidir. Dinin şiddet ve nefret doğurup doğurmayacağı konusu dinin nasıl anlaşıldığıyla ilgilidir. Burada yapılması gereken dinden ziyade kişinin dini anlayışı ve yorumlama biçiminin problematize edilmesidir. Dijital ortamlarda bu ve benzeri tweetler paylaşan kullanıcılar, dini-milli kimliğini mutlak hakikat olarak görmekte, Arapları hedef göstermekte, böylece Araplara yönelik ayrıştırma ve dışlamayı meşrulaştırmaktadır. Kişi bu gönderisinde din ve Tanrı adına nefret üretmekte böylece yaptığı şeyi kutsallaştırmakta, din aracılığıyla düşüncesini meşrulaştırmaktadır.

²⁰⁰ <https://islamansiklopedisi.org.tr/veda-hutbesi>

²⁰¹ Mutlu Binark, “Nefret Söyleminin Yeni Medya Ortamında Dolaşıma Girmesi ve Türetilmesi”, *Yeni Medyada Nefret Söylemi*, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2010, s. 27.

²⁰² <https://islamansiklopedisi.org.tr/sevap>

Tweette kullanıcının sevap olarak gördüğü Arap ırkçılığını peygamberin bizzat yasaklaması ve dini metinlerde konuya farklı yaklaşılması kişinin nefret söylemi üretmesini engelleyememiş, dini metin- gündelik yaşam ve dijital söylem arasında bir paradoksa düşülmüştür.

2.3.3.3. Bağlam Bilgisi

Ele alınan tweette kişi “Arap ırkçılığı” üzerinden bir nefret söylemi üretmektedir. Araplara yönelik ırkçılığın sevap olduğunu söyleyerek nefret söylemini dini içerikli bir zemine taşımaktadır. Kullanıcı Araplara yönelik önyargı ve dışlayıcı düşüncelerini dini zemine taşıyarak nefret söylemini, dini bir bağlama taşımıştır. Araplara yönelik ırkçı nefret söylemi spesifik bir olay ve bağlamda ifade edilmemiş genel bir kanı olarak Twitter’da kullanıcılar ile paylaşılmıştır.

2.3.4. Mikro Yapı

Gönderi metnindeki birinci cümle dilin gramer yapısına uygun olarak kurallı ve aktif yapıda oluşturulmuştur. İkinci cümle olan “*Tabi Arap Irkçılığı hariç. O sevaptır :)*” devrik bir yapıdadır. Cümle sonuna eklenen gülücük işaretiyle dil yumuşatılmaya çalışıldığı düşünülmektedir. Kişi yazdığı ifadenin mantıksal çelişki içerdiğinin farkında olarak daha samimi bir dil kullanmaya çalışmış gibi görünmektedir. Cümleler arasında nedensel uyum bulunamamıştır. Birinci cümle ikincinin nedeni olarak kurgulanmamıştır. Kelime seçimlerine bakıldığında ifade edilen düşünce kişiye aitmiş gibi değil bir kuralın aktarılması şeklindedir. “Dinimiz yasaklamıştır.” Cümlesi bir norm aktarımı iken; “Tabi Arap ırkçılığı hariç. O sevaptır.” cümlesi bu norma karşı bireysel düşünceyi ifade etmektedir. Arap diyerek hedef gösterilen etnik kimlik açıkça ifade edilmekte nefret söylemine maruz kalan öteki belirtilmektedir. Gönderide Araplara yönelik ırkçılığın niçin sevap olacağına ilişkin bir açıklama ve veri bulunmamaktadır. Arap etnik kimliğine yönelik nefret söylemi dini olarak iyi ve doğru bir davranış gibi aktarılmıştır. Genel olarak söylemin üslubu değerlendirildiğine politik milli ideolojinin dini bir terminoloji ile Araplara yönelik nefret söylemi içerdiği görülmüştür.

2.4. Dini Alanda Yer Kapma Çabası Olarak Dijital Dinsel Otorite

Yeni medya ortamlarında birey din dili ve içeriğiyle söylemini paylaşarak dijital dini otorite ve topluluklarla etkileşime girmekte ve dini kimliğini medyaya yansıtarak dijital dini sosyalleşme pratiği üretmektedir. İnsanlar inançlarını yayma, kendisi gibi inanan insanlarla iletişim kurarak sosyal sermayelerini arttırma, kendisi gibi düşünmeyenlerle görüş alış-verişinde bulunma ve eleştirme, dini yaşamlarını dijital alanda gösterme gibi pek çok farklı

amaçla yeni medya araçlarını kullanmaktadır. Bunun sonucu olarak dijital ortamda dinin temsil edilmesi ve otoritelerin oluşması kaçınılmaz olmuştur. Dini otoriteler büyük bir saygıyla çevrenir.²⁰³ Yeni medyada dini alanda otorite olma ve bu saygıyı hak etme şekilleri geleneksel otoriteleşme süreçlerinden farklılaşmıştır.

Teknoloji ve internet ile birlikte sosyal, siyasi, ekonomik ve dini alanlar yeniden düşünülmekte, yeniden yorumlanmaktadır. Dijitallik tüm geleneksel ve modern otorite biçimlerini de etkilemiştir. Dijital alanda yeniden düşünülen ve inşa edilen otorite biçimleri yeni medyanın özelliklerinden de etkilenmektedir. Artık insanlar geçmişten aktarılanlardan farklı söz ve eylemlerde bulunabilmektedir. Hakikati tanımlamak, iyi ve doğruya yönlendirmek artık belli bir zümrenin tekelinde değil halka açık hale gelmiştir. Âlimlerin yaptığı avam-has tanımları gibi ayrımlar yeni medyada yeni formlara bürünmek durumunda kalmıştır. Postmodern/dijital dönemle birlikte otorite konusu da akışkan bir yapıya bürünmüştür. Yeni medyada özellikleri itibariyle bugün bir konuda otorite kabul edilmek ve yetkin hale gelmek, geleneksel aktarımdan farklı şekilde gerçekleşmektedir. Günümüzde birey bir alanda eğitimi olmaksızın internetten edindiği bilgilerle ürettiği içerik sayesinde popüler hale gelerek, yetkin kabul edilebilmektedir. Bu yetkinlik içerik, etkileşim ve gündemde kalma gibi sosyal medya algoritmalarının özelliklerine göre belirlenmektedir. Twitter’da dini bir konuda paylaşım yapan kişi, dini eğitimi olsun olmasın çok taraftar bulabiliyorsa (beğeni ve retweet sayısı) sloganlaştırılmış cümleleriyle kitleye hitap edebilmekte, zamanla dini alana nispetle söz söyleme hakkına sahip bir otorite haline gelmektedir.

Dini otorite konusu özellikle yeni medya ortamlarında oldukça paradoksal yapısı olan bir konudur. Günümüzde dini bilgiye ulaşma konusunda oldukça popüler olan yeni medya ortamlarını farklı kaynaklardan beslenen ve farklı dini yorum ve düşüncelere sahip olan dini gruplarda aktif olarak kullanmaktadır.²⁰⁴ Dijitalliğin akışkanlığı içerisinde dini içerikli web site ve sosyal medya hesapları artmıştır. Bu gelişmelerle birlikte güvenilir dini bilgiye ulaşma probleminin yanı sıra, sosyal medyada dini otorite konusu gündeme gelmiştir. Hiyerarşik yapısı bulunan, din anlayışlarının diğerlerine benimsetmek isteyen dini gruplar ve cemaatlerin otoriteleri de dijital ortama kaymak zorunda kalmıştır. Fakat bu hiyerarşik ve katmanlı yapının sosyal medya ortamlarında görünümü farklılaşmıştır. Sosyal medyada dini otoritenin kimde olduğu konusu muğlaklaşmıştır. Sosyal medya algoritmasına uygun olan takipçi sayısı,

²⁰³ Abdullah Özbolet, “Toplumsal Fonksiyonları Bağlamında Dini Otorite: Tipolojik Bir Deneme”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20/2 (2015), s. 7.

²⁰⁴ Tunahan İrmak, *Youtube Videoları Örneğinde Dijital Toplumsallaşma: Dini Grup Temsillerinin Göstergebilimsel Analizi*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2022.

beğeni ve retweet sayısına göre popülerleşen bilgi ve yorumlar dini grupların ve dini bilginin otoritesinin şeklini değiştirmiştir. Dini gruplar dijital platformlarda otoritelerini ve popülerliklerini sürdürebilmek için popülist söylemler üreten fenomen vaizler üretmek durumunda kalmıştır.

Dini otoritenin kimde olduğu konusunun muğlaklaşması çatışma ve şiddeti beraberinde getirmiştir. Campbell'a göre bu muğlaklık, dini otoritenin geleneksel temsilcileri ile dijital ortamlarda oluşan yeni popüler otorite figürleri arasında gerilimin yaşanmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Yeni otorite figürlerine karşı dini gruplar kendi otoritelerini korumak ve pekiştirmek adına sosyal medyaya yönelmektedir.²⁰⁵ Dini gruplar arasındaki “biz” ve “öteki” anlayışı sanal ortama taşınmakta ve bir rekabet alanı oluşturmaktadır. Bu rekabet anlayışı, taraftar toplama düşüncesi, dini görüşünü sloganlaştırma, hakikat iddiası ve tekfir retoriği dini içerikli nefret söyleminin dini gruplar ve popüler vaizler aracılığıyla üretilmesine neden olmaktadır. Campbell'a göre dijital ortam, dini otoritelerin hem fiziki dünyadaki gerilimlerini yansıtmaları hem de sahip oldukları gücü online ortama ne ölçüde taşıyabileceklerini anlama açısından çok verimli bir sahadır.²⁰⁶ Yeni medya özellikleri itibarıyla bireye hiçbir eğitimi olmasa bile içerik üretme imkânı tanımaktadır. Yeni medya ortamlarında dini içerik üretme ve dini alan kapma çabası olanlar üç başlıkta kategorize edilebilir.

1. Medrese ve yaygın eğitimlerine atıfla otoritesini meşrulaştırmaya çalışan dini gruplar ve bu grupların popüler vaizleri.
2. İlahiyat hocaları ve ilahiyat mezunu kişiler ve dini alanlarda çalışma yapan yazar ve akademisyenler.
3. Dini alanda hiçbir eğitimi olmayan ancak yeni medya ortamlarında etkileşim aracılığıyla popüler olan kullanıcılar.

Dini alanda köşe kapma ve otoritesini meşrulaştırma kaygısı, bu kategorilerde yer alan kullanıcıları birbirine karşıt söylem oluşturmaya ve söylemlerini keskinleştirmeye itmiştir. Dini otorite kaynakları artık “hoca”, “müftü”, “ilahiyatçı”, “şeyh” gibi kişilerin yanı sıra, etkileşimi en çok olan, düşüncesini gündem yapabilen popüler kişiler de dini otorite olarak kabul görmektedir. Kategorize ettiğimiz gruplar, dijital ortamda söylem ve düşüncelerini meşrulaştırma aracı olarak sloganlaşmış ve fragman halde sunulan, taraftar kitlesine hitap eden hegemonik bir din dili ile söylem üretmekte, böylece algoritmada etkileşim oranlarını arttırmaktadırlar.

²⁰⁵ Heidi A. Campbell, “Understanding the Relationship between Religion Online and Offline in a Networked Society”, *Journal of the American Academy of Religion*, Amerika 2012, s. 1-30.

²⁰⁶ Dereli, *Sanala Veda: Sosyal Medya ve Dönüşen Dindarlık*, s. 335-343.

Dini otoriteler ve dijitallik kavramı temelde iki anlayış ile yorumlanmıştır. Birinci anlayışta dijitallik ve medya dini otoritelere meydan okumaktadır. İkinci anlayışa göre ise dijitallik geleneksel dini otoriteleri güçlendirmekte ve bu otoritelerle birlikte varlığını devam ettirmektedir. Pauline H. Cheong, dijitallik ile dini otoriteyi iki bakış açısıyla ele almıştır. İlkine göre dijital ortamlar geleneksel dini otoriteyi “yıkıcı” ve “aşındırıcı”, geleneksel kurum ve liderlerin gücünü zayıflatan bir yapıdadır. İkinci yorumuna göre dijitallik dini otoriteyi “destekleyici” ve “tamamlayıcı” bir yapıdadır.²⁰⁷ İkinci bakış açısına göre dijitallik geleneksel dini otoriteyi yeniden yapılandıran ve meşruiyet kazandıran bir konuma sahiptir. Dijitallik ve dini otorite konusunda bu tartışmalardan hareketle dijitalliğin dini otorite üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri olduğunu söylemek mümkün iken dijitalliğin geleneksel dini otoriteleri tamamlayıcı bir işlevinin olduğunu söylemekte mümkündür. Dini otoritenin dijital alanda nasıl şekillendiğiyle ilgili net bir tanımlama bulunmamakta fakat Heidi A. Campbell tarafından yapılmış sınıflandırmalardan hareketle yorumlar yapılmaktadır. Campbell çevrimiçi dini otoriteyi dört farklı katmana ayırarak sınıflandırmıştır. Bu kategoriler dijital alanda dini otoritenin nasıl işlevsel kılındığının yorumlanması ve hangi bağlamlarda şekillendiğini anlamak açısından önemlidir.

1. Dini hiyerarşi: Tanınmış dini liderlerin rolleri ve düşünceleridir. Daha çok dini grup ve cemaatlerin dijital temsilcileri olan şeyh ve hocalarını kapsar.
2. Dini yapı: Topluluk kuralları, resmi kuruluşlar, medyatik araçlar bu kategoride değerlendirilmektedir.
3. Dini ideoloji: Paylaşılan fikirler, gösterilen imaj, söylem ve ideolojik kalıpyargılardır.
4. Dini metinler: Tanınmış öğretiler ve kutsal kitapların dijital yansımalarıdır. Hadis ve Kur'an ayetlerinin paylaşımı gibi.²⁰⁸

Dijitalliğin özelliklerini içerisine alan tanımlar yeterli görülmemiş ve yeni otorite tanımlarına ihtiyaç duyulmuştur. Campbell dijital dini otoriteyi incelerken iki otorite biçiminden bahsetmektedir. İlişkisel otorite ve algoritmik otorite gibi iki yeni yaklaşımla dijital alanda dini otoriteyi ele almıştır.²⁰⁹ İlişkisel otorite; bireylerin aralarındaki iletişim, bireysel ve toplumsal karar verme süreçleri, karşılıklı etkileşim ve düzene dayanan otorite biçimidir. Yani otorite kişilerarasındaki iletişime odaklanmaktadır. İlişkisel otorite yaklaşımına göre çevrimiçi konuşmalar, metinler ve sanal yapılar ilişkiler bağlamında işlevsel

²⁰⁷ Yunus Ergen, *Postmodern Dijital Kültürde Dini Topluluklar ve Otorite*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2022, s. 165.

²⁰⁸ Yunus Ergen, *Postmodern Dijital Kültürde Dini Topluluklar ve Otorite*, s. 167.

²⁰⁹ Heidi A. Campbell, *Digital Creatives and the Rethinking of Religious Authority*, Routledge, London-New York 2021, s. 28.

olarak incelenmektedir.²¹⁰ İlişkisel otorite muğlak ve değişkendir. Dijital ortamların viral olma özelliğiyle birlikte otorite ilişkiler özelinde akışkanlaşmaktadır.

Algoritmik otoriteye göre ise dijital veriler insan aracılığıyla değil, insanları yönlendiren veriler aracılığıyla otorite oluşturmaktadır. Teknolojinin bireysel kullanımı arttıkça veri ve dataya güven artmakta algoritma başlı başına otorite haline gelmektedir. Böylece en fazla etkileşim alan öne çıkmakta veya algoritmanın özelliği sebebiyle öne çıkarılmaktadır. Yani dijital kültürde otorite olmak görünür olmak, etkileşime sahip olmak nicel verilere göre oluşmaktadır. Dijital alanda üretilen dini içerik değil, bu içeriğin ne sıklıkla üretildiği, nasıl tüketildiği ve popülerleştiği önemlidir. Algoritmik otorite dijital alanda izleyici ve takipçilerin katılımı ve tüketimine göre şekillenmektedir.²¹¹ Dijital alanda dolaşıma giren dini söylemler geleneksel otorite biçimlerine atıfla inşa edilmiş olsalar bile algoritmik olarak otorite oluşturmamalarında söylemleri taraftar bulamamaktadır. Bu sebeple dini alanda algoritmik otoriteye sahip olmak isteyen kişilerin sloganik bir biçimde söylemlerini meşrulaştırdıkları söylenebilir. Nefret söyleminin üretiminde nefretin yöneldiği isim, yönelten ve bu nefrete katılanlar algoritmayı güçlendirmekte, otoriteyi pekiştirmeye katkı sunmaktadır.

Tüm bunlardan hareketle Twitter, söylem ve etkileşim üzerine kurulmuş bir uygulama olduğundan algoritmik otoritenin oluşturulması, dijital dini alanda alan kapmak için çatışma zemininin en uygun olduğu platformlardandır. Yukarıda anlatılan otorite yaklaşımların her biri dijital dini otoritenin yorumlanması açısından önemlidir. Yeni medya ortamlarına yeni katılım sağlayan dindarların söylemleri alan kapma çabası, uyum sağlama ve dini otoriteleşme konularını gündeme getirmiştir. Otorite inşa etme sürecini ve söylem pratiklerini ele almak amacıyla Twitter’da dijital dinsel otorite kurma konusundaki ilahiyat-dini grup-halk arasında yer kapma kavgasının dönüştüğü linç ve baskı aşağıdaki örnek üzerinden tartışılmıştır.

Aratılan Kavramlar “sapkın” “ilahiyat” “Mustafa Öztürk”	Tweetler’in Görüntülenme Tarihi 14.05.2023	Tweet’in Atılma Tarihi	Beğeni Sayısı	Retweet Sayısı	Yorum Sayısı	Alıntı Sayısı
Nefret Söylemine Konu Olan Tweet 1	Kur’an’ın vahiy olduğunu inkar eden Mustafa Öztürk’ün ilahiyatta hala çocuklarımızı zehirlemesine ne kadar daha göz yumacaksınız? #MustafaÖztürkİhraçEdisin Vebaldesiniz! Allah size soracak! Mustafa Öztürk’e yaptığımız tüm reddiyeler	02.12.2020	5728	1550	302	239
Nefret	Ateizm derneği üyesi olması gereken	03.12.2020	28			

²¹⁰ Heidi A. Campbell, *Digital Creatives and the Rethinking of Religious Authority*, s. 26-27.

²¹¹ Ergen, *Postmodern Dijital Kültürde Dini Topluluklar ve Otorite*, s. 171.

Söylemine Konu Olan Tweet 2	birinin ilahiyat fakültesinde öğretim görevlisi olması acayip bir durum. İlahiyat fakültelerinde oryantalist türlerin görevlerine son verilsin. #MustafaÖztürkİhraçEdilsin					
Nefret Söylemine Konu Olan Tweet 3	Bir hocamız ilahiyata imanlı girenler ekseriyetle, imansız çıkıyor demişti. İşti zihniyeti bozuk hocaların üniversitelerde bulunmasından kaynaklanıyor #MustafaÖztürkİhraçEdilsin	02.12.2020	10			

Tablo 2. 4. Dijital Dini Alan Kapma Çabası Olarak Nefret Söylemi- Linç Kampanyası

Kur'ân'ın vahiy olduğunu inkâr eden Mustafa Öztürk'ün ilâhiyatta hâlâ çocuklarımızı zehirlemesine ne kadar daha göz yumacaksınız?
#MustafaÖztürkİhraçEdilsin
Vebâldesiniz! Allâh size soracak!

Mustafa Öztürk'e yaptığımız tüm reddiyeler >>

Görsel 2. 7. Öztürk'ün İhracına Yönelik Nefret Söylemi

Bir hocamız ilahiyata imanlı girenler ekseriyetiyle imansız çıkıyor demişti .İşti zihniyeti bozuk hocaların üniversitelerde bulunmasından kaynaklanıyor
#MustafaÖztürkİhraçEdilsin

Görsel 2. 8. Öztürk'ün İhracına Yönelik Nefret Söylemi

Ateizm derneği üyesi olması gereken birinin ilahiyat fakültesinde öğretim görevlisi olması acayip bir durum. İlahiyat fakültelerinde ooorrryantalist türlerin görevlerine son verilsin.
#MustafaÖztürkİhraçEdilsin

Görsel 2. 9. Öztürk'ün İhracına Yönelik Nefret Söylemi

2.4.1. Makro Yapı

2.4.2. Tematik Yapı

Tweetlere “sapkın, ilahiyat, Mustafa Öztürk” kelimeleri aratılarak ulaşılmıştır. Mustafa Öztürk Marmara Üniversitesi İlahiyat fakültesinde tefsir profesörü iken doktora dersinde yaptığı bir konuşmada dile getirdiği Kur’an hakkındaki düşünceleri sebebiyle Twitter’da linç kampanyaları başlatılmış ve ihraç edilmesi istenmiştir. Burada Öztürk’ün veya onu eleştiren kişilerin düşüncelerinin doğruluğu-yanlışlığı değil söz konusu olayın dijital otorite ve linç kavramları üzerinden okuması yapılmıştır. Söz konusu tweetlerin hepsi # (hashtag) ile tag oluşturarak bilinçli bir TT ve gündem çalışması yapıldığını göstermektedir. Öztürk’e karşı eleştirilerini yönelten veya eleştirilere destek olmak isteyenler #MustafaÖztürkİhraçEdilsin TT çalışması ile Öztürk’ün görevinden alınmasına yönelik bir söylem inşa etmiştir. İncelediğimiz tweetler ilahiyat fakültesi ve hocalığı, iman ve inanç temaları etrafında şekillenmiştir.

2.4.3. Şematik Yapı

2.4.3.1. Gönderinin Anlatım Dili

Tweetlerde kullanılan cümleler aktif kalıpta ve dil bilgisi kurallarına uygun olarak oluşturulmuştur. Tweetler hakaret içermediği görülmekte fakat suçlayıcı bir dile sahip olduğu göze çarpmaktadır. Birinci tweette “...çocuklarımızı zehirlemesine daha ne kadar göz yumacaksınız...” cümlesi ile insanların ve yetkili kurumların Öztürk dijital platformlarda ve sosyal hayatta hedef gösterilmektedir. İkinci tweette “ateizm derneği üyesi olması gereken” ve “oryantalist türler” cümleleri dini alanda ayrıştırma ve ötekileştirme olarak görülebilir. Ateizm derneği üyesi diyerek Öztürk’ün İslam dışına itildiği ve belli bir gruba nispet ederek ötekileştirme yapıldığı göze çarpmaktadır. Oryantalist ise “Doğu toplumlarının dilleri, kültürleri, tarihleri ve coğrafyaları hakkında bilgi sahibi akademisyenleri adlandırmak için kullanılır.”²¹² Oryantalizm tarihi süreçte Doğu’nun tarihsel, kültürel ve dini tüm yönlerini inceleyen aynı zamanda, Doğu’ya hâkim olmak, yeniden kurmak ve amiri olmak için Batı’nın kurduğu bir yol olarak tanımlanmıştır.²¹³ İslam dünyasında olumsuz bir anlam yüklenen oryantalist kelimesinin ikinci tweette ayrıştırmak ve Öztürk’ü bu gruba nispet etmek için kullanıldığı görülmektedir. Üçüncü tweette ise aktif bir hakaret içermemekle birlikte ilahiyat fakültesinden mezun olanların çoğunluğuna yönelik bir itham bulunmaktadır. İmansızlık ithamı yukarıda bahsedildiği üzere tekfir problemlerini doğurmakta, ötekileştirmeye sebep olmaktadır.

²¹² <https://islamansiklopedisi.org.tr/oryantalizm>

²¹³ Edward W. Said, *Oryantalizm*, çev. Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul 1989, s. 16.

2.4.3.2. Ardalan Bilgisi

Teknolojik gelişmelerle birlikte dijitallik hayatımızda merkezi konuma sahip olmaya başlamıştır. Gündelik ilişkilerimiz, eylem ve tepkilerimizi ve düşüncelerimizi bu dijital ağlar şekillendirmeye başlamıştır. Dijital ortamlarda oluşturulan gündemler algılarımızı etkilemekte, tepkilerimizin yönünü belirlemede etkili olmaktadır. Dini alanın dijitalleşmesiyle din; geçmiş kültür, gelenek, toplumsal ahlak ve normlar aracılığıyla tanımlanmamakta, yeniden üretilmektedir. Dinin medyatikleşmesi o dinin ilke ve prensiplerinin “kitleleşmesi ve popülerleşmesi” anlamına da gelmektedir.²¹⁴ Yukarıda ele alınan olay bunun en açık örneklerinden biridir. Mustafa Öztürk isimli ilahiyatçının Kur’an hakkında söylediği sözlerin Twitter’da sızlandırılmasının ardından yaşanan gelişmeler dijitalliğin hayatımızdaki etkilerinin bir yansımasıdır. Öztürk’ün söylediği sözlerin içeriğine yönelik eleştiriden ziyade şahsın işinden ihraç edilmesi ve kendisinin ilahiyat alanında ders vermesinin engellenmesine yönelik söylemler ön plana çıkmaktadır. Öztürk’e yönelik olarak söylenen sözlerin dini boyutlarıyla eleştiriye tabi tutulduğu, dini bilgi ve vahiy tartışmalarının yapıldığı nefret söylemi üretmeden düşüncesini dile getiren tweetler olmakla birlikte burada nefret söylemine konu olan örnekler seçilmiştir.

Dijitalliğin hayatımızda merkezi konuma yükselmesiyle birlikte dini tartışma ve görüş ayrılıkları da dijital ortamlarda dile getirilmeye başlamıştır. Dinin dijitalleşmesi ile birlikte dini alandaki yorum farklılıkları, görüş ayrılıkları ve mezhep/cemaat ayrımları dijital ortamda ifade bulmaya başlamıştır. Dini otorite Twitter’ın özellikleri sayesinde dijitalleşerek sanal tepki üretmekte, bu tepki gerçek dünyadaki algımızı ve eylemlerimizi şekillendirmektedir. Öztürk’e yönelik #MustafaÖztürkİhraçEdilsin hashtag kampanyası ile oluşturulan söylemler nefret ve şiddet üreterek tepkinin büyümesine neden olmuştur. Mustafa Öztürk’ün doktora dersindeki konuşmasının bir bölümünün Twitter’da dolaşıma girmesinin ardından kendisine yönelik eleştiriler ve ihraç edilmesine yönelik TT çalışmaları yapılmıştır. Adba Analytics verilerine göre²¹⁵ Öztürk’ün konuşmasının Twitter’da dolaşıma girmesinin ardından 3 Aralık 2020 tarihinde #MustafaÖztürkİhraçEdilsin olarak oluşturulan hashtagiyle 44 binden fazla tweet atılarak TT listelerinde yer almış, Türkiye gündem listesinde uzun süre kalmayı başarmıştır. Atılan tweet sayısının fazlalığı tepkinin büyüklüğü açısından oldukça önemlidir.

²¹⁴ Muhittin Imıl, *Propaganda ve Din*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2020, s. 73.

²¹⁵ <https://twitter.com/adbaanalytics/status/1334426294667325440?t=sKoktsWoVpS08KHgjzfavw&s=08>

Görsel 2. 10. Mustafa Öztürk'ün İhracına Yönelik Atılan Tweet Sayısı

Nefret duygusu insanları bir araya getiren ortak bir duygudur. Burada olduğu gibi kitlesel tepkilerin oluşmasını sağlayan, kitleyi güdüleyen ortak bir motivasyon unsuruna ihtiyaç duyulmaktadır. Öztürk'ün sözleri kitle tarafından inançlarına uygun olmayan bir yorum, kabul edilemez bir düşünce olarak görülmüştür. Dini otoritenin kurumsal yapısı olan ilahiyat fakültesinde görev yapan bir hocanın bu sözleri sarf etmiş olması kitle tarafından tepkiyle karşılanmıştır. İlahiyat fakültelerinin dini otoritesi böylelikle tartışma konusu yapılmış, dijital ortamda kişiler, bu konuyu dini otoritelerini pekiştirecek bir unsur olarak kullanmıştır. Dini grup liderlerinin, medyatik vaizlerin ve şeyhlerin konu hakkında söyledikleri sözler kitlesel tepkinin temel unsuru olmuş, # hashtagler ile atılmış oldukları tweetler popülerleşerek baskı unsuruna dönüşmüştür. Bu tarz durumlarda genellikle kitleyi bir araya getiren unsur yargılanan durum ve düşünceye katılmaları, zihinlerinde suçluyu büyük bir iman ve gönül rahatlığıyla belirlemiş olmalarıdır.²¹⁶ Yani bir olaya karşı aynı duygu ve düşünce ile yaklaştıklarından o olayın suçlusu ve yargılanacak kişisi zihinlerinde belirlenmiştir.

Yeni medyada bu belirlemeyi sağlama konusunda dijital dini otoriteler karşımıza çıkmaktadır. Dijital alanda otoriteleşme etkileşim sayısına göre şekillenmektedir. Birinci

²¹⁶ Imıl - Dağdemir, *Taşın Klavyeye Linç*, s. 11.

gönderi olan “Kur’an’ın vahiy olduğunu inkâr eden Mustafa Öztürk’ün ilahiyatta hala çocuklarımızı zehirlemesine ne kadar daha göz yumacaksınız? #MustafaÖztürkİhraçEdilsin Vebaldesiniz! Allah size soracak! Mustafa Öztürk’e yaptığımız tüm reddiyeler” 5728 beğeni, 1550 retweet sayısına sahiptir. Bir dini grubun medyatik vaizi bir kişiye ait olan bu tweet dijital ortamda dini otoriteleşme örneği olarak değerlendirilebilecek bir etkileşim sayısına sahiptir. İlahiyat fakültesindeki görevinden alınması talebinde bulunan kullanıcı bunun yapılmaması durumunun bir vebal olduğu, Allah’ın bu konuda bir hesap soracağını söyleyerek konuya tepki vermeyi imani bir meseleye dönüştürmüştür. Cümlelerin devamında Mustafa Öztürk’e yaptığımız tüm reddiyeler denilerek link bırakılmış Öztürk’ün dini alandaki yorumları sebebiyle tekfir edildiği konuların tamamının yer aldığı web sitesine okurlar yönlendirilmiştir. Bu sitede dini grup lideri olan medyatik vaize ait sohbetler, reddiyeler, haberler vb. içerikler yer almaktadır. Kullanıcının nefret söyleminin retoriği olarak reddiye başlığından hareket etmesi oldukça dikkat çekicidir.

İkinci gönderi olan “Ateizm derneği üyesi olması gereken birinin ilahiyat fakültesinde öğretim görevlisi olması acayip bir durum. İlahiyat fakültelerinde oryantalist türlerin görevlerine son verilsin. #MustafaÖztürkİhraçEdilsin” tweetini atan kullanıcı Ateizm Derneği üyesi olması gereken kişi cümlesiyle Öztürk’ü dolaylı olarak tekfir etmekte, söz konusu görüşleri nedeniyle Öztürk ateizme nispet edilmektedir. İlahiyat fakültesindeki görevine son verilmesi yönündeki isteğini dile getirmiş, bu doğrultuda oluşturulan # hashtage katılarak fikrini beyan etmiştir. Üçüncü gönderide “Bir hocamız ilahiyata imanlı girenler ekseriyetle, imansız çıkıyor demişti. İştî zihniyeti bozuk hocaların üniversitelerde bulunmasından kaynaklanıyor #MustafaÖztürkİhraçEdilsin” tweeti ise doğrudan ilahiyat fakültelerini hedef almakta, hoca şeyh gibi otoritelerden hareketle nefretin konusunun belirlendiği göze çarpmaktadır.

Tüm bu tepkiler ve kolektif nefretin hedefi haline gelen Öztürk #MustafaÖztürkİhraçEdilsin hashtagının gündem olduğu ve yayınlaştığı gün olan 3 Aralık 2020 tarihinde emekliliğini talep ettiği dilekçeyi sosyal medya hesaplarından paylaşmıştır. 4 Aralık 2020 tarihinde ise emeklilik işlemlerinin bitmiş olduğunu yine sosyal medya hesaplarından duyurmuştur.²¹⁷ Twitter’da ki başlatılan kampanyaların bir sonucu olarak Öztürk’ün emekli olması ve Türkiye’den ayrılması sosyal medyanın tahakküm gücüne örnek teşkil etmektedir.

Dijital ortamların viral olma özelliğiyle birlikte otorite, ilişkiler özelinde akışkanlaşmaktadır. Algoritmik otoriteye göre ise dijital veriler insan aracılığıyla değil,

²¹⁷

<https://sputniknews.com.tr/20201203/prof-mustafa-ozturk-emekliligini-talep-etti-ilahiyat-alemine-veda-ediyorum-artik-yeter-1043334496.html>

insanları yönlendiren veriler aracılığıyla otorite oluşturmaktadır. Teknolojinin bireysel kullanımı arttıkça veri ve dataya güven artmakta algoritma başlı başına otorite haline gelmektedir. Böylece en fazla etkileşim alan öne çıkmakta veya algoritmanın özelliği sebebiyle öne çıkarılmaktadır. Yani dijital kültürde otorite olmak görünür olmak, etkileşime sahip olmak nicel verilere göre oluşmaktadır.

Dijitalliğin bu özelliklerinin söylem üretmede en etkin biçimde kullanıldığı sanal ortam olan Twitter’da # hastagler ile oluşturulan nefret söylemleri ve linç içerikli paylaşımların etkileşiminin fazla olması slagonik ifadelerin ve çatışmacı üslubun yaygınlık kazanmasını olanaklı hale getirmektedir. Kitle hareketlerinin ve söylemlerinin oluşması için ortak bir duygu ve düşüncenin varlığı eyleme geçmek için gereklidir. Ortak bir duygu oluşturan nefretin varlığı, mıknatıs etkisiyle insanları bu duyguya çekecek ve insanların ortak tepki vermesini sağlayacaktır.²¹⁸ Bizi diğerleriyle birlikte hareket etmeye sevk eden nefret duygusu dijitalliğin verdiği sorumsuzlukla birleştirici bir etkiye sahip olmaktadır. Nefret ve propaganda dijital ortamda olduğunda sahipsiz olarak karşımıza çıkmaktadır. Twitter’da nefretin üreticileri ve bu nefretin katılımcıları dijital bağlamda dini otoritelerinden hareketle dinlerini savunma içgüdüleriyle hareket etmekte, sanallığın verdiği sorumsuzlukla linç olgusunu yaygınlaştırmakta, kitlelerin tepkilerini şahıslara çekmektedir. Dijital otorite zamanla toplumsal eylemleri ve sonuçlarını etkilemektedir. Otorite etki alanı içerisinde toplumun ve kitlenin kabul ettiği oranda güç unsuruna dönüşmektedir. Toplumsal kabul ve güven ne kadar güçlü olursa otoritenin söylemi o kadar güçlenmektedir.²¹⁹ Dijital bağlamda güçlenen otoriteler yukarıdaki tweetlerde olduğu gibi nefret söylemi üretme ve dolaşıma sokmada tepkisel hareketlere neden olabilmektedir. Ele almış olduğumuz örnekte görüldüğü gibi dijital alanda oluşturulan tepkisel hareketler sosyal hayatımızı da şekillendirmektedir.

2.4.3.3. Bağlam Bilgisi

Twitter algoritmik dinsel otoritenin sağlanması açısından en etkili bağlam olarak öne çıkmaktadır. Twitter’da oluşturulan kitleye hitap eden dini söylemler keskinliği ve sloganik olması oranında fazla etkileşim almakta bu etkileşimle dolaşımda kalmaktadır. Nefret söyleminin üretiminde nefretin yöneldiği isim, yönelten ve bu nefrete katılanlar algoritmayı güçlendirmekte, otoriteyi pekiştirmeye katkı sunmaktadır. Tüm bunlardan hareketle Twitter, söylem ve etkileşim üzerine kurulmuş bir uygulama olduğundan algoritmik otoritenin oluşturulması, dijital dini alanda alan kapmak için çatışma zemininin en uygun olduğu platformlardandır. Aynı kelimenin çok fazla kişi tarafından kullanılması uygulama algoritmasına göre o kelime ve kavramları gündem hale getirmektedir. Fakat yukarıda ele

²¹⁸ Imıl - Dağdemir, *Taştan Klavyeye Linç*, s. 30.

²¹⁹ Imıl, *Propaganda ve Din*, s. 28.

almış olduğumuz örnekler bilinçli olarak gündem oluşturma amacı olan # hashtag kalıbıyla dolaşıma sokulmuştur. Planlanmış bir gündem oluşturması bakımından nefret söylemi üretme ve dolaşımda kalması tepkisel bir hareket olarak göze çarpmaktadır.

2.4.4. Mikro Yapı

Gönderi metinlerinin analizine göre metinlerdeki cümleler dilin gramer yapısına uygun olarak aktif bir yapıda oluşturulmuştur. Birinci gönderide “Kur’an’ın vahiy olduğunu inkâr eden Mustafa Öztürk’ün ilahiyatta hala çocuklarımızı zehirlemesine ne kadar daha göz yumacaksınız?” cümlesiyle soru sorulmamaktadır fakat cümle soru kalıbında oluşturulmuştur. Devamında ise “Vebaldesiniz, Allah size soracak” denilerek hitap ve uyarı bildiren ifadeler yer verilmiştir. Türkçede ünlem; işaret, uyarı ve hitap bildiren cümlelerin sonunda kullanılmaktadır. Cümleler arasında neden sonuç ilişkisi kurulduğu görülmektedir. İkinci gönderide ise “Ateizm derneği üyesi olması gereken birinin ilahiyat fakültesinde öğretim görevlisi olması acayip bir durum. İlahiyat fakültelerinde oorryantalist türlerin görevlerine son verilsin. #MustafaÖztürkİhraçEdilsin” ilk cümle bir isim cümlesi olup devrik yapıda oluşturulmuştur. İkinci cümlede ise “oorryantalist” kelimesi fazla harf eklenerek yazanın telaffuzunu vurguladığı biçimde yazılmıştır. İkinci cümlede bir istek/dilek cümlesidir. Üçüncü gönderide ise “Bir hocamız ilahiyata imanlı girenler ekseriyetle, imansız çıkıyor demişti. İştî zihniyeti bozuk hocaların üniversitelerde bulunmasından kaynaklanıyor #MustafaÖztürkİhraçEdilsin” cümleler arasında neden sonuç ilişkisi kurulmuştur. Gönderiler içerisinde kullanılan # hashtag ile planlanmış bir cümle dolaşıma sokulmuştur. Planlı olmadan aynı kelimenin gönderiler içerisinde yer alması da trend topic listelerini oluştursa bile burada belirlenmiş bir # ile yazılan cümlelerin yer alması planlı bir gündeme katılmak amacıyla tweetin paylaşıldığını göstermektedir. Hashtag # sembolü Twitter’da boşluk bırakmadan yazılan kelimelerle içeriklere daha fazla erişilmesini sağlamak için oluşturulan söz öbekleridir. Bu hashtag aracılığıyla atılan tweetler daha fazla kişiye ulaşmakta, erişimi arttıkça trend topic listelerinde kalmakta ülke ve dünya gündemine girebilmektedir.

SONUÇ

Yeni medya teknolojilerinin ilerlediği, internet kullanımının yaygınlaştığı toplum yapılarını, dijitalleşen toplum olarak kavramsallaştırabiliriz. Dijitalleşme süreçleri ile birlikte dijital dindarlık, dijital iletişim, dinin dijital temsili, dijital dini kimlikler gibi konular din sosyolojisi alanının dikkatini çekmeye başlamıştır. Dijitalleşme zaman ve mekân tasavvurlarımızın sınırlarını esnekletirmiş, toplumsallığımız yeni bir boyuta taşınmıştır. Zaman ve mekân sınırlarını ortadan kaldıran yeni medya ortamları, geleneksel medyanın aksine kompakt ve kompleks bir yapıdadır. Yeni medya ortamlarında kullanıcılar geleneksel medyadan farklı olarak birer içerik üreticisi ve tüketicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni medya; dijitallik, etkileşimsellik, yayılım, multimedya biçimselliği, hipermetinsellik ve sanallık gibi özellikleriyle kullanıcıların aktif veya pasif olarak içerik üretimine katılmalarını sağlamak, görüntüleme ve görünme üzerine kurulmuş algoritması ile bireyin kendisini bir performans nesnesi olarak sunduğu, kitlelere hitap eden söylemler inşa ettiği, çatışma ve şov kültürüyle üretimde bulunduğu platformları içerisinde barındırmaktadır.

Yeni medya araçlarının kullanımı ile dijital yurttaşlar haline dönüştüğümüz internet ortamlarında ürettiğimiz söylemler ise sıkıştırılmış ve karmaşık bir yapıda dolaşıma girmektedir. Bu karmaşık yapıda söylemlerin çok hızlı yayıldığı, etkileşim aldığı ve taraftar bulduğu sosyal medya platformu olan Twitter, dini söylemlerin oldukça popüler şekilde üretildiği bir yeni medya aracıdır. Twitter dini içerikli söylemlerin ortak bir duygu oluşturan ve ortak bir tepkiye neden olan nefret söylemi ile ilişkisini araştırmak, ayrıca dijital ortamda dini içerikli nefret söylemlerinin meşrulaştırılma süreçleri ve geleneksel söylemlerin dijital ifade buluş biçimlerini incelemek isteyen araştırmacılar için yeni bir toplumsallaşma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Artık insanlar aynı zaman ve mekânı paylaşarak iletişim kurmanın yanında, online veya offline uzamda sosyalleşerek kendisini temsil edebilmeye başlamış, her türlü olumlu ve olumsuz yargılarını sosyal medyada ifade etme hakkına sahip olmuştur. Bu durum ise bireyin empatiden uzak, daha sert ve nefret içeren yorumlar yapmasını kolaylaştırmıştır. Dijitalliğin etkileşim ve tıklanma üzerine kurulmuş olan algoritması dini alanı da bu algoritmaya uygun olarak şekillendirmiştir. Dindarlar, dijital ortamda bilgi üretimi, tebliğ ve tebyin anlayışını geleneksel kodlarından farklı olarak temsil etmeye başladığından diji-dini söylemler oldukça dikkat çekici bir yapıya bürünmüştür.

Örnek olarak incelediğimiz dini içerikli nefret söylemleri farklı konularda oluşturulmuş olsa da Twitter'da oluşturulan dini söylemlerin ortak unsurları bulunmaktadır. Twitter'da dini içerikli nefret söylemleri bir tüketim metaı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üretim ve tüketim, sanallığın mekanik yapısı ile kompakt bir yapıya bürünmüş, nefret söylemleri metalaşan birer ürün olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Dijital ortamlarda dindarlıklar artık sergilenen birer performans ürününe dönüşmüştür. Bu sergileme bazı sosyal medya platformlarında beden sergilenmesi olarak karşımıza çıkarken, Twitter gibi platformlarda ise söylemlerin üretilmesi, sergilenmesi, görsellerle desteklenerek viral hale getirilmesi şeklinde olabilmektedir. Dini söylemlerini Twitter’da sergileyen Müslümanlar, bu platformda sosyal sermayelerini arttırmakta, kendilerine dijital habituslar oluşturmaktadırlar. Din ve dindarlık sosyal medya platformlarında gösteri unsuruna dönüşünce insanlar birbiri ve öteki hakkında söz söyleme hakkına sahip olmaya başlamıştır. Diğerlerinin görünen dini ve dindarlığı hakkında yorum yapma imkânını elde eden bireyler, dini söylemleri de onay veya ret ikileminde çatışma unsurlarıyla inşa etmektedirler. Twitter gibi algoritmalara sahip uygulamalardaki çatışma zemininde söylem üretilmesi ise; söylemin sürekli dolaşımda kalmasını sağlamakta ve yeniden üretime imkân vererek içerikleri güçlendirmektedir.

Dijital söylemlerimizin bize sağladığı sorumsuzluk ile söylemlerimiz keskin bir şekilde diğerlerine salladığımız bir sopa veya bıçak şekline dönüşebilmektedir. Bu sopayı Allah adına sallamak ise söylemi kutsallaştırmakta böylece din adına nefreti meşrulaştırmaktadır. Kendisini Allah’ın dininin savunucusu olarak gören dindarlar, savundukları dindarlık tipolojilerine uymayan diğerlerini; dini yorumlar, dinin ideal temsili ve dini ideolojileri konusunda ötekileştirme ve ayrıştırmaktadırlar. Bu ayrıştırmayı hem dünya hem ahiret olarak inşa etmekte adeta Tanrı tarafından görevlendirilmiş birer ahiret bekçileri olarak hareket etmektedirler. Hakikatin ve dijital dindarlığın belirleyicisi olma yarışı ise dijital ortamda nefretin boyutlarını arttırmaktadır. Çünkü Twitter gibi algoritmaya sahip platformlarda söylenilen sözün popülerliği doğruluğu oranında değil, nicel etkileşimi oranında kabul görmektedir. Bu popülerliği sağlamak için içeriklerin biz ve biz olmayan temelinde inşa edildiği, söylemleri sloganik, taraftar kitlesine hitap eden ve hegemonik bir din dili ile sunmanın etkileşimi arttırdığı ve güçlendirdiği gözlemlenmiştir.

Twitter’da birey dini söylemini üretirken biz ve öteki algısından hareketle nefret söylemlerini dinamikleştirmektedir. Bu dinamikliği korumak ve gündemler oluşturmak konusunda din, nefretin meşrulaştırılma aracı olarak kullanılabilir. Twitter’da bir söylem biz ve öteki dinamiğinde oluşturulduğunda biz olarak nitelenen kullanıcılar ya aktif olarak söyleme katılır ya da görüntülediği söylemlere olumlu-olumsuz yorum yapmaz fakat iki durumda da söylemin nicel etkileşimi artmaktadır. Öteki olanlar ise bu söyleme karşıt bir söylem üreterek veya dolaşımda kalmasını sağlayarak etkileşime katkı sunarlar. Böylelikle biz ve öteki üzerine inşa edilen söylemler dinamizm kazanarak viral hale gelir. Nefret,

söylemlerin bu dinamik yapıya daha hızlı ulaşmasına, taraftarlaşma-kutuplaşmaya ve söylemin sürekli yeniden üretilmesine katkı sunar. Çalışmamızda incelemiş olduğumuz nefret söylemlerinden hareketle bu nefretin hedefi olanlar ve dini nefreti üretenler aşağıdaki gibi kategorize edilebilir:

- Farklı dindarlık tasavvuruna sahip bireylerin birbirine yönelttiği dini nefret söylemleri,
- Tebliğ ve tekfir anlayışından hareketle dinin savunucusu olduğunu düşünenlerin ürettiği dini nefret söylemleri,
- Dini yorum, ideoloji ve yaşam pratiklerinin farklılaşması temelinde oluşturulan dini nefret söylemleri,
- Dindarların dijital görünümüne ilişkin ve mahremiyet algısından hareketle üretilen dini nefret söylemleri
- Etnik farklılıklara yönelik oluşturulan dini nefret söylemleri
- Dijital otoriteleşme sürecinde inşa edilen ve bu otoriteye karşı tehdit olanlara yönelik oluşturulan dini nefret söylemleri.

Diğer taraftan dinin postmodern\akışkan dijital dönemde temsilinin geleneksel ve modern dönemden farklı olduğu tespit edilmiş olup, geleneksel ve modern dindarlık biçimlerinin dijitallik ile farklılaştığı ve dini kimliklerin bu akışkan süreçte yeniden inşa edildiği görülmüştür. Dijital ortamda din; geleneksel dönemdeki gibi hayatın merkezinde olan bir dinden modern dönemde yüzeysel formda temsil edilen bir dine, oradan ise modern dönemdeki gibi kıyıya itilmişliğinden kurtarılarak yeniden inşa edilen bir dine dönüşmüştür. Postmodern dijital dönemde dini bilginin herkes tarafından üretilebilmesi, dinin tüketim ve eğlence kalıplarıyla sunulması, dinin medyatikleşerek daha fazla görünür olması ve tüketim nesnesine dönüşmesi (metalaşması) dijital ortamda dinin akışkan bir yapıda sunulmasına yol açmıştır. Dolayısıyla dinin dijital temsili ve sunumunun dindarların din dilini ve sosyalleşme kalıplarını etkilediği görülmüştür. Dini kabulleri konusunda kesin inançlara sahip bireylerin, dijital söylem üretirken kendilerini ayrıcalıklı, bu dünyanın mirasçısı olarak gördükleri, inançlarını benimsemeyen kişilerin ise nefretin hedefi olmayı hak ettiklerine inanılarak dini nefret söylemlerinin üretildiği gözlemlenmiştir.

Bir başka açıdan dindarlar, dijital ortamda bilgi üretimi, tebliğ ve tebyin anlayışını geleneksel kodlarından farklı olarak temsil etmektedirler. Dini yayma amacı olan tebliğ anlayışının, bir tekfir mekanizmasına dönüşerek dijital ortamda karşıt düşünce ve kimlikler üzerinden dindar bireyin ötekileştirme ve ayrıştırma aracı olarak kullandığı bir dile dönüştüğü tespit edilmiştir. Dini kaynakların yorumlanmasındaki farklılıklar, dindarlık biçimleri,

gündelik politika, dini grup ve bireylerin inanç ve ibadet konusunda farklı görüşlere sahip olması dijital tekfir problemini oluşturmaktadır. Dijital ortama taşınan dini kimlikler bu problemlerden hareketle birey ve grupların dini anlayışlarına yönelik olarak üretilen söylemleriyle, geleneksel tekfir anlayışını dijital ortama taşıyarak tekfir geleneğini dijital linç mekanizmasına dönüştürme potansiyelini taşımaktadır. Nitekim dijital ortamda bilginin üretimi ve yaygınlaşmasının kolay olması, tekfirin tıklanma, etkileşim ve sloganlarla düşüncesini meşrulaştırma aracı olarak kullanılmasını da kolaylaştırmıştır. Bu anlamda bir inanç probleminden ziyade toplumsal bir problem olarak ele aldığımız tekfir anlayışı, dijital platformlarda aynı dine mensup kişilerin, birbirlerine yönelik dışlayıcı ve ötekileştirici söylem üretmesinin temelinde yer alan bir kavram olarak kullanılmaya müsait bir yapıdadır.

Çalışmamız göstermektedir ki Twitter'da kullanıcıların paylaşımları çevrimiçi ve çevrimdışı olarak keskin ayrımlara sahip değildir. İnsanlar çevrimdışı habitusunu (ekonomik, sosyal, kültürel) çevrimiçine aktarmakta ve sosyal ağların özelliklerine göre yeni bir dijital habitus oluşturmaktadırlar. Aynı şekilde çevrimiçi oluşturulan dijital habituslarda çevrimdışı alanı etkilemekte böylece karşılıklı etkileşim kimliklerimizi şekillendirmektedir. Bu sosyal sermayelerden beslenmekte Twitter'ın hashtag üzerine kurulu yapısı bizi kalıpyargılar oluşturmaya sevk edebilmektedir. Oluşturduğumuz önyargı ve kalıpyargılar diji-sosyal bölünmelere yol açabilmekte, bu bölünme din adına olduğunda ise kutsallaştırılan söylemin yıkıcı etkisi göz ardı edilebilmektedir. Kişi kendisini günahsız gördüğünde ilk taşı atma yetkisine sahip olduğunu düşünmekte, dijital platformda halkın katılımını isteyerek göz önünde, din adına sahipsiz ve sorumsuz diji-recmler gerçekleştirebilmektedir. Şahitsiz, sorumsuz, kartopu gibi büyüyen, taşın niçin atıldığını bile sormadan atmaya devam eden dijital kalabalıklar, sanal linçlere neden olmakta, din dilinin ve dini söylemlerin geleneksel kodlarına atıfla farklılaşarak dolaşıma girmesine neden olmaktadır. Tüm bu tartışmaların sonucunda çalışmanın, dini metin ve dijital gündelik söylem arasındaki gerilime dikkat çekmesi, dini nefret konusunun akademik yazım bağlamında yeni tartışmalara kapı aralaması temenni edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, A. - Sungur, E., “Postmodern Ortamda Dindarın Değişen Giyim Anlayışı (Başörtüsü ve Tesettür Örneği Üzerinden Kimlik Tartışması”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/1 2016, s. 67-78.
- Akkılıç, S., *Bir Ötekileştirme Mecrası Olarak Sosyal Medya: Ekşi Sözlük ve Ermeniler*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018.
- Aktaş, C., *Türbanın Yeniden İcadı*, Kapı Yayınları, İstanbul 2006.
- Alp, H., *Medyada Nefret Söylemi ve Çingene Toplumuna Yönelik Ayrımcı Söylemin Suça Dönüşme Süreci*, (yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015.
- Asan, Ö., “Ruhsal Hastalıklar ve Damgalama; Toplumda, Medyada, Sağlık Çalışanlarda ve Her Yerde...” *Journal* 9/2 2019, ss. 199-205.
- Astam, F. K., *Kadına Yönelik Şiddet Olaylarında Sosyal Medyada Nefret Söyleminin Yeniden Üretimi: Helin Palandöken Cinayeti Örneği*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2018.
- Atay, T., *Görünüyorum O Halde Varım*, Can Yayınları, İstanbul 2021.
- Aycan, S., *Dijital Dindarlıkta Mahremiyet: Dindar Muhafazakar Kadınların Instagram Paylaşımları Örneği*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2019.
- Aydınalp, H., “Çağdaş Kural Dışı Tekfirciliğin Yapısal Unsurları Üzerine Bir Model Denemesi-I”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49/49 2016, ss. 161-182.
- Aydınalp, H., “İslam Dünyasında Siyasi Şiddetin Sosyolojik Unsurları”, *Din ve Şiddet*, ed. Faruk Sancar, ss. 195-226, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, Ankara 2016.
- Aydınalp, H., “Kural Dışı Dini Bir Yönelim Olarak Çağdaş Tekfir İdeolojisini Anlamak”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 46/46 2015, s. 5-36.
- Aygül, E., *Yeni Medyada Nefret Söyleminin Üretimi: Bir Toplumsal Paylaşım Ağı Olarak Facebook Örneği*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013.
- Balcı, M. E., *Peter Berger’in Din ve Bilgi Sosyolojisi Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012.
- Barbarosoğlu, F., *Şov ve Mahrem*, Timaş Yayınları, İstanbul 2006.
- Başçı, E., “HIV İle Yaşayanların Toplumda Görünür Olma Durumları: Neden Ve Sonuçlarıyla Nitel Bir Model” 3/1 2019, s. 29.
- Bauman, Z., *Akışkan Modernite*, çev. Sinan Okan Çavuş, Can Yayınları, İstanbul 2019.
- Bauman, Z., *Sosyolojik Düşünmek*, çev. Akın Emre Pilgir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2019.

- Baydoğan, V. C., *Çevrimiçi Sosyal Ağlarda Derin Öğrenme Ve Hibrit Metasezgisel Algoritma Tabanlı Nefret Söylemi Tespit Sistemi*, (yayımlanmamış doktora tezi), Fırat Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Elazığ 2022.
- Berger, P. L. - Luckmann, T., *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, çev. Vefa Saygın Öğütle, Atıf Yayınları, Ankara 2020.
- Berger, P. L., *Kutsal Şemsiye Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları*, çev. Ali Coşkun, Rağbet Yayınları, İstanbul 2011.
- Binark, M. - Bayraktutan, G., *Ayin Karanlık Yüzü: Yeni Medya ve Etik*, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2013.
- Binark, M.- Löker, K., *Sivil Toplum Örgütleri İçin Bilişim Rehberi*, Ankara 2011.
- Binark, M., “Nefret Söyleminin Yeni Medya Ortamında Dolaşıma Girmesi ve Türetilmesi”, *Yeni Medyada Nefret Söylemi*, ss. 11-52, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2010.
- Binark, M., “Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansının Ardından”, *Kültür ve İletişim*, 10(1), ss. 109-114, 2007.
- Binark, M., “Yeni Medya Çalışmalarında Yeni Sorunlar ve Yöntem Sorunu”, *Yeni Medya Çalışmaları*, ed. Mutlu Binark, Dipnot Yayınları, Ankara 2007.
- Binark, M., “Yeni Medya Dolayımı İletişim Ortamında Olanakların ve Ol(a)mayanların Farkında Olmalı...”, *Evrensel Kültür*, Ankara 2009.
- Binark, M., *Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2018.
- Campbell, H. A., “Understanding the Relationship between Religion Online and Offline in a Networked Society”, *Journal of the American Academy of Religion*, 2012, ss. 1-30.
- Campbell, H. A., *Digital Creatives and the Rethinking of Religious Authority*, Routledge, London-New York 2021.
- Çakır, R. - Sakallı, S., *100 Soruda Erdoğan - Gülen Savaşı*, Metis Yayınları, İstanbul 2014.
- Çavdar, A. - Yıldırım, A. B., ed. *Nefret suçları ve nefret söylemi: Hate crimes and hate speech*, Hrant Dink Vakfı, İstanbul 2010.
- Çayır, K., “Ayrımcılığın Sosyolojisi ve Türkiye Toplumunu”, *Nefret Suçları ve Nefret Söylemi*, ed. Ayşe Çavdar - Aylin B. Yıldırım, ss. 44-55, Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.
- Çelik, H. - Ekşi, H., “Söylem Analizi”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 27/27, ss. 99-117.
- Çelikoğlu, N., *Türkiye’de Üniversite Gençliğinde Mahremiyetin Dönüşümü*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Çınar, M. vd., *Medya ve Nefret Söylemi: Kavramlar, Mecralar, Tartışmalar*, Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul 2013.
- Çoban Keneş, H., *Yeni Irkçı Söylemin Muğlak Karakteri ve Medyanın İşlevi*, (yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013.
- Çomu, T.- Binark, M., “Yeni Medya Ortamlarında Nefret Söylemi”, *Medya ve Nefret Söylemi: Kavramlar, Mecralar, Tartışmalar*, ed. Mahmut Çınar, ss. 260, Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul 2014.
- Çomu, T., *Video Paylaşım Ağlarında Nefret Söylemi: Youtube Örneği*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012.

- Demir, D., *Bir Dini Söylem Analizi (Psikolojik Bir Yaklaşım)*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2008.
- Demirtaş Madran, H. A., “Temel Beklenti Etkisi: Kendini Gerçekleştiren Kehanet”. *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, ss. 29-40. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.
- Dereli, M. D., *Sanala Veda: Sosyal Medya ve Dönüşen Dindarlık*, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya 2022.
- Devran, Y., *Haber Söylem İdeoloji*, Başlık Yayın Grubu, İstanbul 2010.
- Dijk, T. A. V., *Ağ Toplumu*, çev. Özlem Sakin, Kafka Kitap, İstanbul 2018.
- Dijk, T. A. V., *İdeoloji Multidisipliner Bir Yaklaşım*, çev. Ayşe Demir, Hece Yayınları, Ankara 2019.
- Dijk, T. A., “Digital Media”. *The SAGE Handbook of Media Studies*, ed. John D. H. Downing - Denis McQuail - Philip Schlesinger - Ellen A. Wartella, Thousand Oaks, SAGE Publications, California 2004.
- Doğan, B. O., “Çevrimiçi Dinsel Nefret Söylemi”, *Medya ve Din*, ed. Mete Çamdereli, ss. 205-234, Köprü Kitap, İstanbul 2014.
- Doğan, E., *Televizyon Haberlerinde Nefret Söylemi: Suriyeli Sığınmacılar Örnek Olayı*, (yayımlanmamış doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015.
- Dondurucu Z. B. - Uluçay, A. P., “Yeni Medya Ortamlarında Nefret Söylemi: Eşcinsellere Yönelik Nefret Söylemi İçeren Videoların Youtube Üzerinden İncelenmesi”, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(3), 2015, ss. 1057-1091.
- Duman, S., “Sosyal Medya Kullanımına İlişkin Fıkhi Hükümler”, *Din ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, 39, ss. 28-31.
- Eco, U., *Düşman Yaratmak*, çev. Leyla Tonguç Basmacı, Doğan Kitap, İstanbul 2014.
- Erdoğan, İ. - Korkmaz, A., *Öteki Kuram – Kitle İletişim Kuram ve Araştırmalarının Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirmesi*, Erk Yayınları, İstanbul 2010.
- Ergen, Y., *Postmodern Dijital Kültürde Dini Topluluklar ve Otorite*, (yayımlanmamış doktora tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2022.
- Esen, M., “Bir Şiddet Söylemi Olarak "Tekfir", *Din ve Şiddet*, ed. Faruk Sancar, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, Ankara 2016.
- Evre, B., “Söylem Analizine Yönelik Farklı Yaklaşımlar: Bir Sınıflandırma Girişimi”. *Medyada Gerçekliğin İnşası*, ed. İsmet Parlak, ss. 107-152, Çizgi Kitabevi, Konya 2009.
- Fairclough, N., “Dil ve İdeoloji”, *Söylem ve İdeoloji*, çev. Barış Çoban, ss. 155-172. Su Yayınları, İstanbul 2003.
- Foucault, M., *Bilginin Arkeolojisi*, çev. Veli Urhan, Birey Yayınları, İstanbul 2014.
- Foucault, M., *Söylem ve Hakikat*, çev. Kerem Eksen - Murat Erşen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2021.
- Foucault, M., *Söylemin Düzeni*, çev. Turhan Ilgaz, Hil Yayın, İstanbul 1987.
- Garfinkel, H., “Başarılı Bir İtibarsızlaştırma Töreninin Koşulları”, *Yabancı Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik*, çev. Begüm Mengü, ss. 108-117, Heretik Yayıncılık, Ankara 2021.

- Gazali, *Faysalu't-Tefrika İslam'da Tekfir Söyleminin Temellerine Dair*, çev. Mevlüt Uyanık - Aygün Akyol, Elis Yayınları, Ankara 2021.
- Geçer, E., “Sosyal Medya, Kutuplaşma ve Dindarlık”, *Din ve Hayat TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi*, İstanbul 2019.
- Giddens, A., *Sosyoloji*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2012.
- Girard, R., *Günah Keçisi*, çev. Işık Ergüden, Alfa Kitap, İstanbul 2018.
- Goffman, E., *Damga Örselelenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, çev. Kolektif, Heretik Yayıncılık, Ankara 2020.
- Göle, N., *Melez Desenler İslam Ve Modernlik Üzerine*, Metis Yayınları, İstanbul 2017.
- Göle, N., *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, İstanbul 2016.
- Göregenli, M., “Temel Kavramlar: Önyargılar, Özcü İnançlar ve Ayrımcılık”, *Medya ve Nefret Söylemi: Kavramlar Mecralar Tartışmalar*, ed. Mahmut Çınar, Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul 2013.
- Görmez, M., “Yeni Bir İlm-i Kelama İhtiyacımız Var”, *Açıkdeniz Dergisi*, 3/2022.
- Günay, Ü., *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2020.
- Güneş, C. D., “Michel Foucault'da Söylem ve İktidar”, *Kaygı, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 21/2013, s. 55-69.
- Gürhan, M., *Tanrıbilim Açısından Tekfir*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Elazığ 2006.
- Han, B. C., *Enfokrazi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi*, çev. Mustafa Özdemir, Ketebe Yayınevi, İstanbul 2022.
- Han, B. C., *Şeffaflık Toplumu*, çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul 2020.
- Hoffer, E., *Kesin İnançlılar*, Olvido Kitap, İstanbul 2019.
- Husseini, M. A., *Din ve Siyaset Bağlamında Tekfir*, (yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016.
- İmıl, M., *Propaganda ve Din*, Nobel Yayıncılık, Ankara 2020.
- İrmak, T., *Youtube Videoları Örneklemine Dijital Toplumsallaşma: Dini Grup Temsillerinin Göstergebilimsel Analizi*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2022.
- İlyasoğlu, A., *Örtülü Kimlik İslamcı Kadın Kimliğinin Oluşum Öğeleri*, Metis Yayınları, İstanbul 2015.
- Karadağ Thorpe, Z., *Nefret Söylemi ve Şiddet İlişkisi Üzerine Jeremy ve Anthony Lewis'in Yaklaşımları*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019.
- Karadeniz, B., *Yeni Medyada Nefret Söylemi: Twitter Uygulamasında Nefret Söylemi Analizi*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2020.
- Karaman, H., *Twitter'daki Dini Ve Etnik Temelli Nefret Söylemlerinin Analizi*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016.
- Karaman, H., *Twitter'daki Dini ve Etnik Temelli Nefret Söylemlerinin Analizi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016.

- Karslı, B., *Din ve Sosyal Bütünleşme: Farklılık ve Birlikte Yaşama (Göksun Örneği)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Kehya, R. Ö., *İtalya Ve Türkiye'ye Göç Etmiş İnsanlarla İlgili Youtube Video Yorumlarında Nefret Söylemi: Karşılaştırmalı Bir Analiz*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018.
- Kılavuz, A. S., *İman Küfür Sınırı /Tekfir Meselesi*, Marifet Yayınları, İstanbul 1984.
- Korkusuz, B., *Covid-19 Salgınında Twitter'da Çinlilere Yönelik Nefret Söylemi: "Çin Virüsü" Örneği*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2021.
- Kotlu, E., *Yapısalcı ve Post- Yapısalcı Sosyal Teoride Dil (Sosyal Teoride Bir Model Olarak Dil)*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın 2007.
- Koyuncu, B., *"Benim Milletim..." Ak Parti İktidarı*, Din ve Ulusal Kimlik, İletişim Yayınları, İstanbul 2014.
- Kutlu, M., *Sosyal Medyada Linç Kültürü: Twitter'da Örnek Olay İncelemesi*, (yayımlanmamış doktora tezi), Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2022.
- Lister, M. vd., *New Media: A Critical Introduction*, çev. Tuğrul Çomu, 2009.
- Maalouf, A., *Ölümcül Kimlikler*, çev. Aysel Bora, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019.
- Mardin, Ş., *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.
- Marshall G., *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay- Derya Kömürcü, ss. 917, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999.
- Mensching, G., *Din Sosyolojisi*, çev. Mehmet Aydın, İletişim Yayınları, Konya 2012.
- Muhittin, I. - Dağdemir, E., *Taştan Klavyeye Linç*, Vadi Yayınları, İstanbul 2021.
- Nisbet, R. - Bottomore, T. B., *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, çev. Mete Tunçay - Aydın Uğur, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2019.
- Orman, T. F., "Jacques Derrida Düşüncesinde Dil", *Kilikya Felsefe Dergisi*, 1/2015, ss. 61-81.
- Özbolat, A., "Toplumsal Fonksiyonları Bağlamında Dini Otorite: Tipolojik Bir Deneme", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20/2 2015, s. 1-23.
- Özbolat, A., *Statü ve Din - Göç ve Eğitim Yoluyla Statü Edinme ve Dindarlık*, Karahan Kitabevi, Adana 2017.
- Özdemir, M., "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/1 2010, ss. 323-343.
- Özer, Ö., *Haber Söylem İdeoloji: Eleştirel Haber Çözümlemeleri*, Literatürk Yayınları, Konya 2011.
- Özkaraman, T., *Yeni Irkçılık 2002 Sonrası Dönem Türkiye Analizi*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017.
- Said, E. W., *Oryantalizm*, çev. Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, İstanbul 1989.
- Samur, B., "Din Şiddet Üretir Mi?" *Din ve Şiddet*, ed. Faruk Sancar, ss. 99-108, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, Ankara 2016.

- Savaş, E., *Türkiye’de Siyasal Söylemde Dini Gruplar (2000-2015 TBMM Tutanakları Örneği)*, (yayımlanmamış doktora tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2021.
- Sayar, K. - Yalaz, B., *Ağ: Sanal Dünyada Geçek Kalmak*, Kapı Yayınları, İstanbul 2019.
- Sayın, E. - Candan, H., “Küresel Irkçılığın Yükselişi”, *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2/4, 2016, ss. 35-46.
- Simmel, G., *Bireysellik ve Kültür*, Metis Yayınları, İstanbul 2009.
- Sözen, E., *Söylem: Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Reflektivite*, Paradigma Yayınları, İstanbul 1999.
- Subaşı, N., “Türk(iye) Dindarlığı: Yeni Tipolojiler”, *İslamiyat*, V/4 2002, ss. 17-40.
- Taş, K., “Dindarlığa Yüklenen Anlamlar: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Uygulamalı Bir Araştırma”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/2, 2010, ss. 47-62.
- Taş, K., *Üniversite Gençliğinin Dindarlık Kriterleri*, Alter Yayınları, Ankara 2005.
- Tatar, B., “Formasyon-Deformasyon-Transformasyon Diyalektiği Olarak Şiddet Bağlamında Din Dili”, *Din ve Şiddet*, ed. Faruk Sancar, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları, Ankara 2016.
- Türknaz, Y., *Sosyal Paylaşım Ağlarının Siyasal İçeriklerinde Nefret Söylemi: 2019 İstanbul Seçimlerine İlişkin Twitter Paylaşımları*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2021.
- Uçar, R.- Akkuş, h. i., “Dindarlık Tipolojileri Bağlamında Türk Toplumu”, *Toplum Bilimleri Dergisi*, 24/2018, ss. 115-140.
- Uluç, G., *Küreselleşen Medya: İktidar ve Mücadele Alanı*, Anahtar Kitaplar, İzmir 2008.
- Uysal, G., *Söylem ve İdeoloji Bağlamında 7 Haziran 2015 Genel Seçimlerinin Basına Yansıması Üzerine Eleştirel Söylem Çözümlemesi*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars 2019.
- Ünsaldı, L., *Yabancı - Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik*, Heretik Yayınları, Ankara 2021.
- Vardal, Z. B., “Nefret Söylemi ve Yeni Medya”, *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 2015, ss. 132-156.
- Veyne, P., *Foucault & Düşüncesi Kişiliği*, Alfa Yayınları, İstanbul 2014.
- Wallerstein, I. - Balibar, E., *İrk Ulus Sınıf*, çev. Nazlı Öktem, Metis Yayınları, İstanbul 2000.
- Weber, A., *Nefret Söylemi El Kitabı*, çev. Metin Çulhanoglu, Avrupa Konseyi Yayınları, Strasbourg 2009.
- Yaman, E. - Güngör, H., “Damgalama (Stigma) Ölçeğinin Geliştirilmesi, Geçerlik ve Güvenirlik Şartları”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11/25 2013, s. 251-270.
- Yavuz, H., *Söz’ün Gücü*, Dünya Aktüel Yayınları, İstanbul 2003.
- Yılmaz, A. vd., *Medya Ve Nefret Söylemi 2 & Değişmeyen Sorular, Güncel Tartışmalar*, Hrant Dink Vakfı Yayınları, İstanbul 2021.
- Yılmaz, Z., *Dişil Dindarlık- İslamcı Kadın Hareketinin Dönüşümü*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.
- Zonana, E. - Reyna, Y., “Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurulu Kanun Tasarısı Taslağı ve Nefret Suçları”, *Nefret Söylemi ve Nefret Suçları*, ed. Yasemin İnceoğlu, ss. 121-125, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://sozluk.gov.tr/>

<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/nefret>

<https://www.article19.org/data/files/medialibrary/38231/'Hate-Speech'-Explained---A-Toolkit-%282015-Edition%29.pdf>

http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/medyada_nefret.pdf

<https://www.yumpu.com/tr/document/read/19404097/dijital-yerlilerde-calisan-bellek-ve-coklu-gorev-frat-universitesi>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/kufur>

https://twitter.com/c_ahmethoca/status/1631310079411601409?t=IaSy_0Ef5KBrwXNkrxczwQ&s=08

<https://islamansiklopedisi.org.tr/sirk>

<https://www.youtube.com/watch?v=zLup3tvTlVc>

<https://www.star.com.tr/acik-gorus/yasar-nuri-ozturk-hocanin-ardindan-medyatik-hocalar-ve-dinin-kritik-anlatimi-meselesi-haber-1122757/>

<https://diyanet.tv/medya-ve-din/video/dijital-dindarlik--medya-ve-din-46-bolum>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/kufur>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/tekfir>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/kader>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/teblig>

¹ <https://islamansiklopedisi.org.tr/inzar>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/oryantalizm>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/veda-hutbesi>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/sevap>

<https://twitter.com/hapssuuu/status/1373279603201040384>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/mahrem>

https://twitter.com/m_cemilkilic/status/1523222452897304576

<https://twitter.com/adbaanalytics/status/1334426294667325440?t=sKoktsWoVpS08KHgjzfavw&s=08>

<https://sputniknews.com.tr/20201203/prof-mustafa-ozturk-emekliligini-talep-etti-ilahiyat-alemine-veda-ediyorum-artik-yeter-1043334496.html>

ÖZGEÇMİŞ

ADI-SOYADI:	ASENA SİLER
EĞİTİM DURUMU	
Mezun olduğu lise	Antalya Anadolu İmam Hatip Lisesi (2015)
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (2020)
Tez Konusu	Yeni Medyada Dini İçerikli Nefret Söylemi: Twitter’da Örnek Olay Çözümlemesi
Çalıştığı Kurumlar	Kepez Mahmut Celalettin Ökten İmam Hatip Lisesi

